

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
КУЛЬТУРИ І МИСТЕЦТВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

КРАВЕЦЬ ЛІЛІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 025.5:004.738.5]616-036.22:578.834COVID-19](477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК
В УМОВАХ СУСПІЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ**

029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа

02 – Культура і мистецтво

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ Л. О. Кравець

Науковий керівник: Бойко Людмила Павлівна, кандидат педагогічних наук,
професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Кравець Л. О. Еволюція функцій бібліотек в умовах суспільних трансформацій. – Кваліфікаційна наукова робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 029 – Інформаційна, бібліотечна та архівна справа. – Міністерство освіти і науки України, Київський національний університет культури і мистецтв, Київ, 2025.

Дисертаційну роботу присвячено еволюції функцій та векторів диверсифікації функцій бібліотек України в умовах суспільних трансформацій.

Досягнення поставленої мети визначило вирішення таких завдань: виявити стан наукового розроблення проблеми та джерельну базу дослідження; обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження еволюції функцій бібліотек; уточнити понятійний апарат предметної сфери «функції бібліотек», удосконалити їх класифікацію; визначити основні етапи ускладнення системи функцій бібліотек України під впливом суспільних трансформацій; розкрити сучасні тенденції та особливості адаптації функцій бібліотек відповідно суспільним трансформаціям; обґрунтувати закономірність прискорення темпів диверсифікації функцій бібліотек в умовах соціальних потрясінь.

Об'єктом дослідження є функції бібліотеки як соціального інституту, предметом – закономірності розвитку та диверсифікації функцій бібліотек під впливом суспільних трансформацій.

У першому розділі висвітлено стан дослідження проблеми та нормативно-правову базу діяльності бібліотек України в умовах інформатизації та цифровізації, представлено систематизовану джерельну базу дослідження, охарактеризовано його теоретико-методологічні засади та уточнено поняттєво-категорійний апарат. Відтворення еволюції наукових

поглядів бібліотекознавців на сутність та складові системи бібліотечних функцій дозволило виявити фахівців, чиї ідеї заклали фундамент в теоретичне осмислення досліджуваної проблеми. Серед них: О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузева, С. Гарагуля, В. Горовий, Т. Гранчак, І. Давидова, Л. Дубровіна, В. Ільганаєва, О. Клименко, Т. Коваль, О. Онищенко, А. Свобода, О. Сокур та ін. Суттєвий внесок у розроблення теоретико-методологічних підходів до визначення змісту функцій публічних бібліотек належить Г. Шемаєвій та Т. Вилегжаніній, а наукових бібліотек – М. Слободянику. Ключові проблеми підвищення ефективності реалізації окремих функцій бібліотек різних типів та видів розкрито в науковому доробку Ю. Горбаня, В. Загуменної, О. Збанацької, Т. Коваль, О. Кузьменко, Н. Кунанець, О. Мар'їної, О. Матвійчук, Т. Новальської, В. Пальчук, Г. Пристай, Н. Розколупи, О. Сербіна, Т. Сидоренко, Л. Туровської. Але, незважаючи на велику кількість публікацій фахівців, проблема визначення векторів диверсифікації функцій бібліотек України в умовах розбудови суспільства знань ще не була предметом самостійного дослідження. Це є додатковим свідченням актуальності теми дисертації.

Визначено, що соціальні функції бібліотеки – це узагальнений перелік зобов'язань бібліотеки перед суспільством, які ним визначаються, йому необхідні, побічно впливають на нього та сповна відповідають суті бібліотеки як соціального інституту. Суть полягає у чіткому визначенні питання: що бібліотека робить для суспільства, які завдання вона допомагає йому вирішувати, які обов'язки суспільство покладає на бібліотечний інститут.

Термін «функція бібліотеки» означає напрям діяльності бібліотек, спрямованої на забезпечення сталого розвитку та задоволення певних інформаційних потреб користувачів. Ускладнення та диверсифікація функцій бібліотеки у відповідь на потреби суспільства відбиває її сутність як відкритої динамічної системи, якій притаманні ознаки систем такого типу: стійкість, самоорганізація, ієрархічність і відтворюваність.

Акомодація напрямів діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану визначає їх розширення, що результувалося в здатності пристосування до суспільно-політичних змін у державі та постало процесуальним механізмом інституціонального функціонування бібліотечного закладу. На кожному конкретно-історичному етапі розвитку функції будь-якого соціального інституту, зокрема й бібліотеки, неминуче удосконалюються, корегуються відповідно до соціально-культурної ситуації, соціально-політичного, економічного життя суспільства.

Використання методології соціокомунікаційного, системного, інформаційного, історичного, компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких методів дозволило надати цілісне уявлення про сутність та вектори диверсифікації функцій бібліотек України в умовах постійних прогресивних та регресивних впливів зовнішнього середовища. Функції бібліотеки визначено як динамічну цілісність генетично пов'язаних онтологічної та прагматичної підсистем, інтегральним результатом взаємодії яких є виконання бібліотекою своєї місії та завдань щодо задоволення всього різноманіття інформаційних потреб користувачів. До підсистеми онтологічних функцій належать документокомунікативна та похідні від неї кумулятивна та інформативна функції, які є сутнісними, притаманними всім без виключення типам і видам бібліотек, підпорядкованим різним системам і відомствам. Усі інші функції бібліотеки як соціального інституту варто віднести до підсистеми прагматичних – вони відбивають бібліотечні практики, які виникають у відповідь на певні завдання бібліотек різних типів і видів в процесі задоволення ними інформаційних потреб окремих категорій користувачів. До прагматичних функцій належать: меморіальна, соціокультурна, освітня, виховна, навчальна, науково-допоміжна, гедонічна, рекреаційна, соціалізуюча.

У другому розділі доведено, що на різних етапах суспільного розвитку бібліотечна галузь змінюється, трансформується, переосмислюється і постійно адаптується до відповідних умов історичного розвитку

та соціокультурних змін у суспільстві. Дослідження еволюції функцій бібліотек у процесі їх історичного розвитку дозволило довести сталість онтологічних функцій, що виникли на етапі генези бібліотечного соціального інституту та понині відтворюють його сутність як документокомунікаційної установи, діяльність якої спрямована на задоволення потреб суспільного розвитку в акумуляції, збереженні, передачі інформації та знань. Різноманітність прагматичних функцій, які з'являлися у бібліотеки як документокомунікаційної установи на наступних етапах розвитку соціуму, відбивають затребуваність суспільством її потужного інформаційного та соціокультурного потенціалу для вирішення оперативних та стратегічних завдань.

Так, у ХІХ ст. публічні бібліотеки на теренах України виконували просвітницьку та соціокультурну функції, у ХХ ст. – в умовах панування тоталітарного комуністичного режиму домінуючою для всіх типів і видів бібліотек була ідеологічна функція, яка визначала зміст реалізації інформаційної, виховної, соціокультурної та ін. Зі здобуттям незалежності України зміст аксіологічних та прагматичних функцій бібліотек визначали такі чинники зовнішнього середовища як демократизація та інформатизація суспільства, ринкова економіка та законодавче унормування діяльності бібліотечного соціального інституту. На сучасному етапі визначними чинниками зовнішнього впливу на диверсифікацію функцій бібліотек є євроінтеграційний курс України, цифровізація, інтелектуалізація та розбудова суспільства знань.

Вплив зовнішніх чинників (глобалізація, інформатизація, європейський вектор України, децентралізація тощо) та внутрішніх (упровадження у бібліотечну практику новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, перехід на дистанційну форму роботи, довідково-бібліографічне та інформаційно-консультаційне онлайн-обслуговування та ін.) спричинили розширення завдань, наповнення функцій новим змістом, що результувалося

у впровадженні інноваційних форм, видів та методів роботи у бібліотечну практику.

Українські бібліотеки сприяють відносно новій тенденції у світі – вільному доступу до якісного навчання упродовж життя, пропонуючи широкий спектр навчальних програм для користувачів будь-якого соціального становища та віку – від мовних та комп'ютерних курсів, краєзнавчих екскурсій, популяризації віддаленої освіти (медіаосвіти) до вивчення основ програмування, спеціалізованих тренінгових програм для приватних підприємців та організацій.

У третьому розділі дисертації увагу зосереджено на висвітленні сучасних тенденцій та особливостей адаптації функцій бібліотек під впливом суспільних трансформацій; обґрунтуванні закономірності прискорення темпів диверсифікації функцій бібліотек в умовах соціальних потрясінь. Під диверсифікацією функцій бібліотек запропоновано розуміти появу нових напрямів та форм реалізації бібліотечної діяльності на основі опанування інноваційних та інформаційно-комп'ютерних технологій у відповідь на нові запити та очікування суспільства. Прискорення темпів диверсифікації функцій українських бібліотек відбувається під впливом кардинальних суспільних трансформацій, зокрема соціальних потрясінь (пандемія COVID-19, військова агресія російської федерації проти України) як адаптаційний механізм забезпечення стабільного розвитку бібліотек в середньо- та довгостроковій перспективі.

Доведено, що під впливом складної системи об'єктивних чинників зовнішнього середовища (суспільно-політичних, економічних, демографічних, техніко-технологічних, соціокультурних, військової агресії проти незалежності країни) публічні бібліотеки України набули нових прагматичних функцій, серед яких: культурної деокупації, консолідуюча, ціннісно-орієнтаційна, комеморативна, психотерапевтична, реабілітаційна, волонтерська, інклюзивна, медіамаркетингова та ін. Наукові та університетські бібліотеки як амбасадори імплементації в національний

комунікаційний простір України політики Відкритої науки активно опановують нині функції цифрового кураторства, наукометричну, навігаційно-моніторингову, когнітивну, експертну, іміджмейкінгову. Зазначені вектори диверсифікації прагматичних функцій бібліотек дозволяють довести, що і в суспільстві знань бібліотека залишається документокомунікаційною системою, якій притаманні високий рівень стійкості, адаптивності та самоорганізації, відкритості до різноманітних інформаційних та соціокультурних потреб суспільства. Ці властивості гарантують бібліотечному соціальному інституту стабільний поступальний розвиток в довгостроковій перспективі навіть в умовах соціальних катаклізмів та гібридних загроз.

Ключові слова: бібліотека, публічна бібліотека, наукова бібліотека, функції бібліотек, соціальні трансформації, цифрові трансформації, цифровізація, інформатизація, суспільство знань, воєнний стан, бібліотечно-інформаційна сфера, напрями діяльності бібліотек, диверсифікація функцій бібліотек.

SUMMARY

Kravets L. O. Evolution of Library Functions in the Context of Social Transformations. – Qualification work on the manuscript rights.

Thesis for the Doctor of Philosophy degree in the speciality 029 “Information, Library and Archival Studies”. – Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv National University of Culture and Arts, Kyiv, 2025.

Thesis is devoted to the study of the evolution of functions and vectors in diversifying Ukrainian library functions in the context of social transformations.

Achieving the set goal determined the solution of the following tasks: to identify the state of scientific development of the problem and the source base of this research; to ground the methodological tools for studying the evolution of

library functions; to clarify the conceptual apparatus of the subject field “library functions”, to improve their classification; to determine the main stages of complication of the Ukrainian system of library functions under the influence of social transformations; to reveal modern tendencies and features of adapting library functions to the requirements of the knowledge society; to substantiate the regularity of increasing the pace of diversification of library functions in conditions of social upheavals.

The object of this study is the functions of the library as a social institution. The research subject is the regularities of the development and diversification of library functions under the impact of social transformations.

The first section highlights the historiography, regulatory and legal base of the Ukrainian library activity in conditions of informatisation and digitalisation; presents a systematised source base of the study; characterises its theoretical and methodological principles; specifies the conceptual and categorical apparatus. Reproducing the evolution of the library scientists’ views on the essence and components of the system of library functions makes it possible to identify specialists whose ideas have laid the foundation for the theoretical understanding of the problem under study. Among them are the following ones: O. Vasylenko, O. Voskoboynikova-Huzieva, S. Harahulya, V. Horovyi, T. Hbranchak, I. Davydova, L. Dubrovina, V. Ilganaieva, O. Klymenko, T. Koval, O. Onyshchenko, A. Svoboda, O. Sokur, et al. A significant contribution to the development of theoretical and methodological approaches in determining the content of the functions of public libraries belongs to H. Shemaieva and T. Vylehzhhanina, as well as scientific libraries to M. Slobodianyuk. Key problems of increasing the efficiency of implementing certain functions of libraries of various types and kinds are revealed in scientific works of V. Zahumenna, O. Zbanatska, T. Koval, O. Kuzmenko, N. Kunanets, O. Maryina, O. Matviychuk, T. Novalska, V. Palchuk, H. Prystay, N. Rozkolupa, O. Serbina, T. Sydorenko, and L. Turovska. But, in spite of the large number of professional publications, the problem of determining the vectors of diversification of the functions of Ukrainian libraries in

conditions of building a knowledge society has not yet been the subject of independent thesis research. This is an additional evidence of this thesis topic relevance.

It is determined that the social functions of the library are a generalized list of obligations of the library to society, which are determined by it, necessary for it, indirectly affect it and fully correspond to the essence of the library as a social institution. The essence lies in a clear definition of the question: what does the library do for society, what tasks does it help it solve, what responsibilities does society impose on the library institution.

The term "library function" means the direction of library activities aimed at ensuring sustainable development and satisfying certain information needs of users. The complexity and diversification of library functions in response to the needs of society reflects its essence as an open dynamic system, which is characterized by the characteristics of systems of this type: stability, self-organization, hierarchy and reproducibility.

The accommodation of the directions of activity of libraries of Ukraine under martial law determines their expansion, which resulted in the ability to adapt to socio-political changes in the state and became a procedural mechanism of the institutional functioning of the library institution. At each specific historical stage of development, the functions of any social institution, including libraries, are inevitably improved, adjusted in accordance with the socio-cultural situation, socio-political, and economic life of society.

The use of the methodology of social and communicative, systemic, informational, historical, and comparative approaches, as well as a complex of research methods allows to provide a holistic vision of the essence and vectors of diversification of the Ukrainian library functions in conditions of constant progressive and regressive influences of the external environment. Library functions are defined as a dynamic integrity of genetically related ontological and pragmatic subsystems, the integral result of the interaction of which is a fulfillment by the library of its missions and tasks in order to satisfy the entire variety of the users'

information needs. The subsystem of ontological functions includes a documentary and communicative one, as well as cumulative and informative functions derived from the mentioned above one, which are essential, inherent in all types and kinds of libraries, and subordinate to various systems and departments. All other functions of the library as a social institution should be attributed to the subsystem of pragmatic ones. They reflect library practices that arise in response to certain tasks of libraries of various types and kinds in the process of satisfying the information needs of certain users' categories. Pragmatic functions include the following: memorial, social and cultural, educational, upbringing, training, scientific and supportive, hedonic, recreational, socialising.

The second chapter proves that at each historical stage of the social development, the library industry changes, transforms, is rethought and constantly adapts to relevant conditions of certain historical development, as well as social and cultural changes in society. Researching the evolution of the library functions in the process of their historical development makes it possible to ground the constancy of ontological functions that arose at the stage of the genesis of the library social institution, and still reproduce its essence as a document and communication institution, the activity of which is aimed at meeting the necessity of social development in accumulating, preserving and transmitting information, knowledge, etc. The variety of pragmatic functions that appeared in the library as a document and communication institution at the subsequent stages of the society development reflect the demand for its powerful information, social and cultural potential by society for solving operational and strategic tasks.

Thus, in the 19th century, Ukrainian public libraries performed educational, social and cultural functions. In the 20th century, under the conditions of the rule of the totalitarian communist regime, the dominant function for all types and kinds of libraries was an ideological one. It determined the content of implementing informational, educational, social and cultural functions, etc. With the Ukraine's independence, the content of axiological and pragmatic functions of libraries was determined by such factors of external environment as the society democratisation

and informatisation, the market economy and the legislative activity regulation of the library social institute. In the 21st century, the significant factors of external influence on diversifying library functions are the European integration course of Ukraine, digitalisation, intellectualisation, and the development of a knowledge society.

The influence of external factors (globalization, informatization, the European vector of Ukraine, decentralization, etc.) and internal ones (the introduction of the latest information and communication technologies into library practice, the transition to a remote form of work, online reference and bibliographic and information and consultation services, etc.) has led to the expansion of tasks, the filling of functions with new content, which has resulted in the introduction of innovative forms, types and methods of work into library practice.

Ukrainian libraries contribute to a relatively new trend in the world - free access to quality lifelong learning, offering a wide range of educational programs for users of any social status and age – from language and computer courses, local history excursions, popularization of distance education (media education) to studying the basics of programming, specialized training programs for private entrepreneurs and organizations.

The third section of this thesis focuses on highlighting current tendencies and features of adapting library functions to the requirements of the knowledge society; grounding the regularity of highing the pace of diversification of library functions in conditions of social shifts. It is offered to view the diversification of library functions as an emergence of new directions and forms of library activity based on the mastery of innovative, information and computer technologies in response to new requests and expectations of some certain society. Increasing of the pace of diversification of the Ukrainian library functions occurs under the influence of radical social transformations, particularly, social upheavals (COVID-19 pandemic, military aggression of the russian federation against Ukraine) as an adaptive mechanism of ensuring the stable development of libraries in medium and long prospects.

It is grounded that under the influence of a complex system of objective factors of the external environment (social and political, economic, demographic, technical and technological, social and cultural, military aggression against the country's independence), public libraries of Ukraine have acquired new pragmatic functions, including the following ones: cultural de-occupation, consolidating, value and orientation, commemorative, psychotherapeutic, rehabilitation, volunteer, inclusive, media marketing, etc. As ambassadors of implementing the Open Science policy in the national communication space of Ukraine, scientific and university libraries are now actively mastering the functions of digital curatorship, such as: scientometric, navigation-monitoring, cognitive, expert, image-making. The above-mentioned vectors of diversification of pragmatic functions of libraries allow to ground that even in the knowledge society, the library remains as a document-communication system. It is characterised by a high level of stability, adaptability and self-organisation, openness to various information, social and cultural needs of certain society. These properties guarantee the library social institution some stable progressive development in the long term even in conditions of social cataclysms and hybrid threats.

Keywords: library, public library, scientific library, library functions, social transformations, digital transformations, digitalisation, informatisation, knowledge society, martial law, library and information sphere, areas of library activity, diversification of library functions.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковано основні наукові результати дослідження

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Кравець Л. Інтернет-представництво українських бібліотек у період соціальних потрясінь. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294076>
2. Кравець Л. Адаптація системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 68. Наукові бібліотеки в умовах воєнного стану. С. 133–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.68.150>
3. Кравець Л. Модернізація системи функцій бібліотек в умовах гібридних загроз. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 12. С. 125–132. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.29358>
4. Kravets L. Accommodation of activities of Ukrainian libraries under marital law. *Library science. Record Studies. Informology*. 2024. № 20(1). P. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.63009/lrsri/1.2024.19>

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Кравець Л. О. Еволюція соціальної функції бібліотек України в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, здобувачів, магістрів (Київ, 7–8 квітня 2023 р.). Київ : Вид. центр КНУКиМ, 2023. С. 193–197. URL: https://drive.google.com/file/d/1gOaSgWdsyQz2mMGJMjN_K5FHh22-wIy3/view

6. Кравець Л. О. Функції бібліотек України в умовах сучасних викликів війни. *Інформація та соціум* : збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 02 червня 2023 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. 2023. С. 83–86. URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14575/14480>

7. Кравець Л. О. Актуальні тенденції реалізації функцій бібліотек України в сучасних умовах. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–15 вересня 2023 р.) / за заг. ред. В. Г. Спрінсяна ; ред. кол.: Г. О. Оборський, В. Г. Спрінсян, О. В. Шевченко [та ін.] ; відп. за вип. О. В. Лаврик, О. О. Татакі. Одеса, 2023. С. 38–42. URL: <https://tinyurl.com/2edfspd3>

8. Кравець Л. О. Функціонування бібліотечної справи України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовтня 2023 р.). Київ, 2023. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1646>.

9. Кравець Л. Теоретико-методологічні засади дослідження еволюції функцій бібліотек у суспільстві знань. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. молодих учених (Київ, 18–19 квіт. 2024 р.) у 2 ч. / за ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2024. Ч. 2. С. 110–112. URL: <https://tinyurl.com/mpvvr2xv>

10. Кравець Л. Трансформація діяльності бібліотек України в умовах суспільних потрясінь. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі* : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. (Київ, 25–26 квіт. 2024 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв, Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2024. С. 155–157. URL: <https://tinyurl.com/msuyk7e4>

11. Кравець Л. Українські бібліотеки у сучасному інформаційно-комунікаційному ландшафті. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір* : матеріали Міжнародної наукової

конференції (Київ, 8–10 жовтня 2024 р.) : у 2 т. / відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2024. Т. 1. С. 113–116. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004933>

12. Кравець Л. Витоки розбудови бібліотечного інституту в Україні. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 95-річчю ХДАК (Харків, 21–22 листоп. 2024 р.). У 2 ч. / Харків. держ. акад. культури ; [під ред. доц. Н. Рябухи та ін.]. Харків : ХДАК, 2024. Ч. 1. С. 160–161. URL: <http://riokhsac.in.ua/konfer.html>

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	17
ВСТУП.....	19
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК.....	25
1.1. Стан розробленості проблеми визначення функцій бібліотек в українському бібліотекознавстві	25
1.2. Поняттєво-категорійний апарат та методологія дослідження.....	50
Висновки до розділу	63
РОЗДІЛ 2. ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕКИ ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНОГО ІНСТИТУТУ	67
2.1. Історичні етапи формування онтологічних і прагматичних функцій бібліотек України.....	67
2.2. Адаптація завдань і функцій бібліотек до вимог суспільства знань.....	98
Висновки до розділу	123
РОЗДІЛ 3. СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ.....	126
3.1. Особливості реалізації функцій бібліотек в умовах цифровізації комунікаційного простору.....	126
3.2. Вектори диверсифікації функцій бібліотек в умовах соціальних потрясінь	168
Висновки до розділу	192
ВИСНОВКИ.....	195
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	199
ДОДАТОК.....	227

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

АБІС	автоматизована бібліотечно-інформаційна система
БД	база даних
ВГО	Всеукраїнська громадська організація
Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського	Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського
ГО	громадські об'єднання
ДОБД	Донецька обласна бібліотека для дітей
Запорізька ОУНБ	Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека
ЗСУ	Збройні сили України
МБА	міжбібліотечний абонемент
Мінцифра	Міністерство цифрової трансформації України
НБУВ	Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського
НБУ ім. Ярослава Мудрого	Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого
НІБУ	Національна історична бібліотека України
ННМБ України	Національна наукова медична бібліотека України
НТБ ім. Г. І. Денисенка	Науково-технічна бібліотека імені Г. І. Денисенка
КТУ України «КПІ ім. І. Сікорського»	Київського технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського
Одеська ОУНБ ім. М. С. Грушевського	Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського
ПБ	публічні бібліотеки
САБ ІРБІС	система автоматизації бібліотек Інтегрована розвиваюча бібліотечно-інформаційна система

ТПО	тимчасово переміщені особи
ТРО	територіальна оборона
РТЦ	регіональний тренінговий центр
УБА	Українська бібліотечна асоціація
ЦБС	Централізована бібліотечна система
ЦМБ	Центральна міська бібліотека м. Біла Церква
ЦНБ ім. В. І. Вернадського	Центральна наукова бібліотека ім. В. І. Вернадського
CENL	The Conference of European National Librarians
TEL	The European Library
WDL	World Digital Library

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Розкриття функцій бібліотеки як важливої соціокомунікаційної інституції – одна з фундаментальних проблем бібліотекознавства. Теоретики і практики бібліотечної справи визначають «функцію» як суспільну роль бібліотеки, або її місію, цілі та завдання. У 1920–1940-х рр. – на етапі інституціоналізації українського бібліотекознавства дослідженню цієї важливої проблеми присвячували свої праці провідні українські вчені (Д. Балика, В. Дубровський, В. Іваницький, В. Козловський, В. Кордт, Н. Пискорська, Г. Плеський, С. Постернак, Я. Прайсман, М. Сагарда та інші), розуміючи, що коректне визначення сутнісних (онтологічних) та похідних від них функцій бібліотеки визначають її соціальне призначення, зміст, мету, принципи, критерії ефективності та якості діяльності.

Діяльність бібліотек різних типів та видів обумовлюється потребами її користувачів, тому сутнісні функції кожної бібліотеки мають особливості виявлення і реалізації на різних періодах розвитку суспільства. Прискорення суспільних трансформацій впливає на діяльність бібліотек через об'єктивні соціально-політичні, економічні, техніко-технологічні, демографічні, соціокультурні чинники. Умови глобалізації, тотальної цифровізації та інтелектуалізації соціокомунікаційного простору, розбудови суспільства знань породжують протиріччя між швидкими темпами запровадження інновацій та не завжди вчасним реагуванням на них бібліотечного соціального інституту; зростанням вимог та урізноманітненням потреб користувачів до комфортності й відкритості бібліотечних сервісів і відсутністю адаптаційного механізму бібліотек до викликів динамічного й непередбачуваного суспільного розвитку. Необхідність розроблення теоретичного підґрунтя вирішення означених протиріч зумовлює актуальність теми дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дисертація виконана у рамках цільової комплексної програми науково-дослідницької роботи Київського національного університету культури і мистецтв (КНУКіМ) «Актуальні проблеми інформаційно-комунікаційної науки й освіти» (державний реєстраційний номер 0118U100212) та «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа як предмет комплексного дослідження: теорія, історія, практика» (державний реєстраційний номер 0124U001231) і пов'язані з планом наукової і навчально-методичної роботи кафедри інформаційної діяльності та зв'язків із громадськістю КНУКіМ.

Мета дослідження полягає у виявленні етапів еволюції та векторів диверсифікації функцій бібліотек України в умовах суспільних трансформацій.

Досягнення поставленої мети визначило вирішення таких **завдань**:

- виявити стан наукового розроблення проблеми та джерельну базу дослідження;
- обґрунтувати методологічний інструментарій дослідження еволюції функцій бібліотек;
- визначити основні етапи ускладнення системи функцій бібліотек України під впливом суспільних трансформацій;
- розкрити сучасні тенденції трансформації функцій бібліотек;
- обґрунтувати закономірність прискорення темпів диверсифікації функцій бібліотек в умовах соціальних потрясінь.

Об'єктом дослідження є функції бібліотеки як соціального інституту.

Предметом дослідження – закономірності розвитку та диверсифікації функцій бібліотек під впливом суспільних трансформацій.

Методи дослідження. Дослідження ґрунтується на застосуванні комплексу наукових підходів (соціокомунікаційного, системного, інформаційного, історичного, компаративного) та методів (класифікаційного, контент-аналізу сайтів бібліотек, термінологічного аналізу, джерелознавчого

пошуку), які допомогли виявити сутність функцій бібліотеки як системи, фактори, що визначають зміст та особливості реалізації онтологічних і прагматичних функцій бібліотек різних типів, уточнити їх класифікацію, обґрунтувати вектори диверсифікації в умовах прогресивних та регресивних впливів зовнішнього середовища. Доведено, що під впливом зовнішніх чинників, серед яких суспільно-політичні зміни, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізація, цифровізація усіх сфер життя, демократизація та євроінтеграційний вектор національного розвитку, орієнтація на загальноцивілізаційні цінності нового змісту і проявів набули такі традиційні функції бібліотек, як виховна, освітня, пізнавальна, рекреаційна, соціалізуюча, що засвідчує високий ступінь стійкості та адаптивності функціонування української бібліотечної галузі в умовах суспільних трансформацій. Застосування дослідницького потенціалу історичного підходу дозволило дисертанту запропонувати авторську періодизацію основних етапів еволюції онтологічних та прагматичних функцій бібліотеки як соціокомунікаційної установи; залучення інформаційного підходу сприяло обґрунтуванню ускладнення причин наукових бібліотек в суспільстві знань. Термінологічний аналіз було використано для уточнення понятійного апарату; класифікаційний – для доповнення класифікації онтологічних та прагматичних функцій бібліотек; джерелознавчий пошук – для дослідження наукових поглядів на об'єкт дослідження; контент-аналіз офіційних сайтів бібліотек України – для з'ясування векторів диверсифікації та особливостей реалізації напрямів діяльності.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що:

уперше:

– сформовано теоретичне підґрунтя для зміцнення сталості розвитку бібліотечного соціального інституту в умовах посилення прогресивних (демократизація, інформатизація, цифровізація, інтелектуалізація, розбудова суспільства знань) та регресивних (економічна криза, пандемія COVID-19,

військова агресія російської федерації проти України) суспільних трансформацій;

– обґрунтовано закономірність прискорення темпів диверсифікації функцій українських бібліотек під впливом кардинальних суспільних трансформацій як адаптаційний механізм забезпечення сталого розвитку в довгостроковій перспективі;

– удосконалено терміносистему досліджуваної теми запропоновано визначати функції бібліотеки як динамічну цілісність генетично пов'язаних онтологічної та прагматичної підсистем, інтегральним результатом взаємодії яких є виконання бібліотекою своєї місії та завдань, щодо задоволення всього різноманіття інформаційних потреб користувачів;

– обґрунтовано, що до підсистеми онтологічних функцій належать документокомунікативна та похідні від неї кумулятивна та інформативна функції, які є сутнісними, притаманними публічним та науковим бібліотекам.

– доведено, що до підсистеми прагматичних функцій бібліотек, які відбивають бібліотечні практики, що виникають у відповідь на певні завдання бібліотек різних типів і видів у процесі задоволення ними інформаційних потреб окремих категорій користувачів, належать: меморіальна, соціокультурна, освітня, виховна, навчальна, науково-допоміжна, гедонічна, рекреаційна, соціалізуюча;

– визначено вектори диверсифікації прагматичних функцій публічних бібліотек України в умовах соціальних потрясінь (пандемія COVID-19, військова агресія російської федерації проти України): культурної деокупації, консолідуюча, ціннісно-орієнтаційна, комеморативна, психотерапевтична, реабілітаційна, волонтерська, інклюзивна, медіамаркетингова та ін.;

– виявлено вектори диверсифікації наукових та університетських бібліотек України, які в умовах розбудови суспільства знань та імплементації політики Відкритої науки реалізують функції цифрового кураторства,

наукометричну, навігаційно-моніторингову, когнітивну, експертну, іміджмейкінгову;

набули подальшого розвитку:

– наукові уявлення про особливості функціонування бібліотек України в умовах соціальних потрясінь;

– поняття про сутність, фактори та вектори диверсифікації функцій бібліотек України під впливом суспільно-політичних та техніко-технологічних трансформацій;

уточнено:

– класифікацію функцій бібліотек, визначено перелік онтологічних та прагматичних функцій;

– еволюцію наукових поглядів на проблеми функціонування бібліотек в умовах суспільних трансформацій.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що наукові висновки та результати дослідження суттєво доповнюють і збагачують сучасні знання про сутність та класифікацію функцій бібліотек, їх еволюцію та вектори диверсифікації в умовах суспільних трансформацій. Їх доцільно використати у навчальному процесі профільних закладів вищої освіти, зокрема в системі підготовки та перепідготовки фахівців зі спеціальності В13 «Бібліотечна, інформаційна та архівна справа», для оновлення змісту навчальних компонент бібліотекознавчого циклу.

Особистий внесок здобувача. Запропоноване дослідження є особистим напрацюванням дисертанта. Наукові праці, які розкривають основні положення дисертації, є одноосібними. Усі наукові положення, висновки та пропозиції, що виносяться на захист, є результатом авторських наукових розвідок.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на міжнародних і всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях: «Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному

соціокультурному просторі» (Київ, 2023), «Інформація та соціум» (Вінниця, 2023), «Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек» (Київ, 2023), «Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття» (Одеса, 2023), «Культура та інформаційне суспільство XXI століття» (Київ, 2024), «Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі» (Київ, 2024), «Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір» (Київ, 2024), «Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку» (Харків, 2024).

Публікації. Основні положення та результати дослідження викладено у 12 одноосібних публікаціях, з яких: 4 статті – у виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України за спеціальністю «Інформаційна, бібліотечна та архівна справа», 8 праць апробаційного характеру.

Структура та обсяг дисертації. Дослідження складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (254 найменувань), додатку. Загальний обсяг дисертації становить 229 сторінок, основного тексту – 180 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ

ДОСЛІДЖЕННЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК

1.1. Стан розробленості проблеми визначення функцій бібліотек в українському бібліотекознавстві

В українській науці про бібліотеки та бібліотечну справу студіювання означеної тематики започатковано у першому числі неперіодичного фахового видання «Бібліотечний збірник» (1926–1927), який висвітлював питання теоретичного та практичного бібліотекознавства¹. Ще у 20-х роках ХХ ст. Д. Балака писав: «Цілком очевидно, що в процесі соціалізації б-к завдання наукових б-к полягає не тільки в тому, щоб накопичувати книжкові скарби та провадити «реєстраційну» бібліографію, а й у тому, щоб розкривати зміст книжок і оцінювати книжки з установкою на читача та на завдання дня, беручи до уваги економічне, господарче, політичне й наукове життя країни, наближати книжку до читача, вивчати читача, по змозі керувати читанням, – бо нова б-ка покликана допомагати читачеві, новий читач вимагає від б-ки такої допомоги й визнає за собою право на неї»². Як вказував відомий бібліотекознавець, «перед українською науковою бібліотекою стали, таким чином, три завдання: 1) служення інтересам науки: бути огнищем української культури й науки; 2) громадсько-політичні завдання: активна участь у політичній, економічній й культурній житті країни, обслуговування науковою книжкою широких мас, і 3) «українознавча» та краєзнавча робота ударного порядку»³.

¹ Клименко О. З. Бібліотечний збірник (видання). *Українська бібліотечна енциклопедія*. <http://surl.li/rtstnw> (дата звернення: 25.08.2023).

² Балака Д. Активізація роботи в наукових бібліотеках. *Бібліотечний збірник*. 1926. Ч. 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР. С. 93.

³ Балака Д. Активізація роботи в наукових бібліотеках. *Бібліотечний збірник*. 1926. Ч. 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР. С. 93.

С. Постернак наголошував, що «основне завдання наукових бібліотек – становити організовану книжкову базу до наукової й науково-навчальної роботи», а для цього потрібно «розробити саму проблему наукових бібліотек, з'ясувати їхні завдання, функції, методи роботи, а також і ті умови, за яких наукові бібліотеки різних типів зможуть нормально поставити свою роботу»⁴. Далі вчений наголошував, що наукова бібліотека «повинна бути тісно сполучена з життям, чуло прислухатися до всіх його потреб і питань, уміти відгукуватися та задовольняти всі питання, з якими звернуться до неї і найвидатніші вчені по найспеціальніших питаннях»⁵. Так було порушено одну з концептуальних проблем бібліотекознавства – з'ясування сутнісних функцій бібліотеки.

С. Сірополко писав: «бібліотеки існують з давніх давен, свою культурну роль стали відігравати вони лише з кінця XVIII віку. Був час, коли бібліотека бачила своє головне завдання в збиранні та охороні тих продуктів людської думки, що мають назву літературних пам'ятників. Розуміється, і це завдання мало своє значіння, бо культура не один раз була під загрозою повного знищення, і своє збереження і наступне відродження вона завдячує нічому іншому, як захованню письмених пам'яток і книжок у бібліотеках»⁶. Таким чином, тривалий час вважалося, що провідна функція бібліотек – зберігання фондів (меморіальна функція).

Суттєві зміни в суспільному устрої призвели й до змін поглядів на роль бібліотеки як соціального інституту. С. Сірополко зауважував, що лише наприкінці XVIII ст. суспільство усвідомило, що книгозбірня – це громадська установа, яка існує для загальної користі і повинна підтримуватися державою та суспільством. Наприкінці XIX ст., крім меморіальної, знані тогочасні бібліотекознавці, зокрема М. Дьюї, почали виділяти ще й навчальну, освітню

⁴ Постернак С. Проблема наукових бібліотек УСРР. *Бібліотечний збірник*. 1926. Ч. 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР. С. 19.

⁵ Постернак С. Всенародня Бібліотека України при Всеукраїнській Академії Наук у м. Києві. Київ : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1923. С. 5.

⁶ Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи. Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої» ; ч. 8. З друк. Вид. спілки «Діло», 1924. С. 9–10.

та просвітницьку функції. С. Сірополко писав, що сучасна йому бібліотека має «поширювати просвіту серед читачів»⁷.

В цілому з моменту зародження українського бібліотекознавства численні дискусії з приводу визначення функцій бібліотеки віддзеркалювалися на сторінках авторитетних фахових видань («Бібліотечний журнал», «Бібліотечний збірник», «Журнал бібліотекознавства та бібліографії», пізніше – «Журнал Бібліотеки Академії наук УРСР» та ін.) Кожен бібліотекознавець пропонував певний перелік функцій бібліотеки, який йому здавався актуальним на той час. Проте новий виток історичного розвитку суспільства свідчив про недостатність запропонованого, і починалися нові запеклі дискусії. Міркування вчених із цього питання варіювалися від чіткого виділення однієї або кількох до ототожнення різних функцій бібліотеки, формування їх переліків.

Із захопленням у 20-ті рр. ХХ ст. в Україні влади злочинним більшовицьким режимом бібліотеки всіх систем і відомств почали реалізовувати ідеологічну функцію, яка домінувала над іншими довгих 70 років. Проте, як зауважує Н. Захарова, разом з ідеологічною провідними залишалися культурно-просвітницька та інформаційна функції бібліотек⁸.

Найгрунтовніше теоретико-методологічне дослідження функцій наукової бібліотеки в незалежній Україні належить відомому бібліотекознавцю М. Слободянику⁹. У полі зору українського науковця – поглиблене вивчення процесів інтеграції та диференціації функцій сучасних бібліотек під впливом суспільних змін. На його переконання, головною функцією наукової бібліотеки є інформаційно-комунікативна¹⁰. Треба

⁷ Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи. Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої» ; ч. 8. З друк. Вид. спілки «Діло», 1924. С. 10.

⁸ Захарова Н. Культурно-інформаційна функція наукової бібліотеки в сучасних умовах. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 36. С. 447.

⁹ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.

¹⁰ Слободяник М. С. Основні напрямки реалізації інформаційно-комунікативної функції наукової бібліотеки. *Культура і національна самосвідомість : проблеми теорії та завдання практики* : тези наук.-практ. конф. працівників культури та науковців України. Київ, 1991. С. 59–61.

зазначити, ґрунтовні дослідження вченого унаочнюють основні тенденції в ускладненні завдань і функцій наукових бібліотек, що відбивається в розвитку й урізноманітненні їхньої структури.

Політичні та соціально-економічні перетворення, які відбулися в Україні останніми десятиліттями, створили принципово нові умови для розвитку бібліотек. Виконуючи традиційні для бібліотечного інституту функції – кумулятивну, комунікативну, меморіальну та просвітницьку, – книгозбірні поступово перетворюються на інформаційні центри, що надають доступ до національних і світових інформаційних ресурсів та баз даних. Як справедливо зазначає Т. Вилегжаніна, трансформація діяльності бібліотек, еволюція їхньої соціальної ролі в сучасному суспільстві спричинили збагачення і розширення функцій цих закладів¹¹.

Сучасні бібліотеки як об'єкти соціокультурної діяльності країни в цілому та регіону і громади зокрема діють у реальному та віртуальному бібліотечно-комунікативному просторі. При цьому традиційний соціокомунікаційний бібліотечний простір реалізує інформаційний та культурний обмін між книгозбірнею і органами влади, громадою, іншими бібліотеками та закладами культури, засобами масової інформації, партнерами, меценатами, а головне – з користувачами. Віртуальний простір передбачає отримання і передачу інформації, налагодження комунікації та безпосереднього спілкування бібліотекарів зі своїми користувачами за допомогою мережі інтернет.

Незважаючи на кардинальні зміни в інформаційному просторі України, які відбулися останнім часом, бібліотеки залишаються сталими соціальними інститутами, діяльність яких можна охарактеризувати так:

- доступність для широкого загалу користувачів;
- належність до державної або комунальної форми власності;

¹¹ Вилегжаніна Т. Місце публічних бібліотек у соціокультурному просторі регіону. *Публічні бібліотеки України на зламі століть* : вибрані статті / упоряд. С. Басенко, З. Савіна ; відп. ред. З. Савіна ; Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2015. С. 185.

- вплив на місцеві громади через громадські організації, органи влади, які є засновниками цих книгозбірень;
- наближеність бібліотек до потреб громад та українського суспільства в цілому;
- поліфункціональність – виконання інформаційних, комунікаційних, меморіальних, освітніх, культурних, дозвілєвих тощо функцій¹².

Російсько-українська війна, яку весь світ у XXI ст. спостерігає онлайн, мобілізувала та консолідувала вчених і фахівців української бібліотечної науки, освіти та практики на зосередження уваги насамперед на превалювання соціальних функцій бібліотеки. Бібліотека в усі часи була дзеркалом відображення тенденцій суспільного розвитку та основним маркером рівня соціалізації громадян, тому дослідження процесів диверсифікації українських книгозбірень під час військового стану є важливою бібліотекознавчою проблемою. Уявлення о функціях бібліотек визначає зміст та завдання бібліотечної діяльності, корегує базові критерії її ефективності.

Зі здобуттям Україною незалежності в українському бібліотекознавстві з'явилася значна кількість праць теоретичного характеру, що засвідчило значний прогрес науки про бібліотеку та сприяло розвитку бібліотечної справи України, тобто активно здійснювалися фундаментальні і прикладні дослідження в бібліотечно-інформаційній сфері. М. Слободяник підкреслював, що бібліотека «покликана забезпечити діяльність суспільства в цілому і конкретну людину інтегрованим і синтезованим знанням, нагромадженим людством у процесі історичного розвитку»¹³.

Базовою засадою розвитку суспільства знань як вищого прояву інформаційного суспільства стають прискорені темпи продукування інформації, що спонукає бібліотеки як клієнтоорієнтовані заклади до

¹² Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України: різноманітність форм діяльності та єдність цілей. *Публічні бібліотеки України на зламі століть* : вибрані статті / упоряд. С. Басенко, З. Савіна ; відп. ред. З. Савіна ; Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2015. С. 195–196.

¹³ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. С. 82.

трансформації всіх напрямів діяльності з метою швидкої адаптації до якісно нових умов функціонування та задоволення інформаційних потреб користувачів. «Техніко-технологічні й організаційні трансформації бібліотечно-інформаційних установ на етапі інформатизації суспільства зумовили функціональні трансформації бібліотек, які пов'язані зі зміною їхніх функцій від виключно документозберігаючих до таких, які забезпечують доступ до світових інформаційних ресурсів»¹⁴.

Н. Бачинська і Г. Салата функції бібліотек поділяють на:

- соціальні (сутнісні, родові) – інформаційна, кумулятивна, комунікативна, меморіальна;
- технологічні – моделювання, комплектування, облік, аналітико-синтетична обробка документів, зберігання, доставка документних ресурсів, обслуговування, управління;
- похідні – культурно-просвітницька, освітня, виховна, виробнича, соціалізуюча, соціокультурна, ідеологічна, рекреаційна, гедоністична¹⁵.

Значний внесок у розроблення питань визначальних особливостей, актуальних тенденцій та перспективних напрямів функціонування бібліотек належить плеяді авторитетних учених Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, серед яких виокремлюємо праці теоретико-методологічного та науково-прикладного характеру таких науковців, як О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Гарагуля, О. Клименко, О. Сокур та інші, які вивчають розвиток функцій наукової бібліотеки в умовах становлення інформаційного суспільства та розбудови суспільства знань.

О. Василенко вказує, що «в контексті загальносвітових тенденцій побудови суспільства знань у сучасному бібліотекознавстві наукові бібліотеки розглядаються як фундатори розвитку баз знань, вони є комунікаційними установами, які надають доступ до інтелектуальних інформаційних ресурсів

¹⁴ Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 79.

¹⁵ Бачинська Н. А., Салата Г. В. *Бібліотекознавство*. Київ : Медінформ, 2016. С. 73.

(світових та власної генерації), забезпечують потреби користувачів у знаннях та інформації»¹⁶.

Генезис, концепції та модернізацію бібліотечно-інформаційної сфери України розкрито в докторській монографії О. Воскобойнікової-Гузєвої¹⁷. Комплексно досліджено процеси розвитку і трансформації бібліотечно-інформаційної сфери України у 1990–2010-х рр. Через призму історико-бібліотекознавчого аналізу досліджено основні тенденції взаємодії суспільного розвитку і функціонування бібліотечної сфери. Зроблено огляд досягнень у науковому забезпеченні бібліотечно-інформаційної діяльності в рамках визначеного періоду, розглянуто етапи розвитку професійних уявлень про шляхи еволюції української бібліотечної системи. Також проаналізовано стратегічні орієнтири розбудови провідних бібліотек світу та обґрунтовано перспективну модель модернізації бібліотечної сфери. Автор пропонує об'єднану стратегію розвитку бібліотечно-інформаційної галузі в контексті євроінтеграційних процесів. У центрі уваги перебуває функціональна структура стратегії, яка охоплює наукові, експертні, видавничі та освітні центри, а також практичні бібліотечні підрозділи, мультимедійний центр і виставкові зали. Розвиток ресурсів та організація доступу спрямовані на досягнення основної мети — створення єдиного інформаційного простору, який сприятиме формуванню поваги до української історії, популяризації роботи державних установ, наукових колективів і громадських організацій, а також об'єднанню науково-дослідної та культурно-просвітницької діяльності у визначених сферах¹⁸. Дослідниця детально розглянула зміст і особливості соціального партнерства, підкресливши, що співпраця бібліотек з державними та місцевими органами влади, підприємствами, організаціями, громадськими

¹⁶ Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2017. Вип. 45. С. 71–81.

¹⁷ Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.

¹⁸ Воскобойнікова-Гузєва О. Визначальні світові стратегії розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 9. С. 17–22.

об'єднаннями та окремими особами є важливим чинником у вирішенні актуальних проблем бібліотечної галузі в сучасних умовах. Вчена запропонувала ефективну концепцію розвитку соціального партнерства у бібліотечно-інформаційній сфері¹⁹.

С. Гарагуля розглянув процес комунікаційної взаємодії бібліотеки і користувача у сучасних умовах, розкрив місце бібліотечного інституту в інформаційному просторі та їх роль в електронному документообігу²⁰. Науковець переконливо довів, що відбулася трансформація традиційного бібліотечного середовища в сучасну експертну спільноту з науково-консультаційними функціями. За В. Горовим, сумлінне виконання бібліотеками функцій кумуляції та збереження писемної культури дає їм можливість протидіяти процесам національно-культурного нівелювання, зберігати і осмислювати етнічне багатство, тим самим сприяти культурній різноманітності, запобігати негативним проявам глобалізації²¹.

О. Клименко і О. Сокур зауважують, що «від розроблення науково обґрунтованої та адекватної практики кодифікації залежить правильність стратегій діяльності бібліотек, чіткість у визначенні вмотивованих завдань, формування правомірних напрямів роботи, модифікація зв'язків, оптимальна побудова їхньої внутрішньосистемної взаємодії»²². Дослідниці наголошують, що «генеза бібліотечно-інформаційної діяльності бібліотек наукових установ Національної академії наук України в системі наукових комунікацій результується у використанні сучасних технологій електронної обробки даних та допомагає гармонійному поєднанню з повнотекстовими базами даних для підвищення ефективності пошуку інформації, зокрема, сприяє піднесенню

¹⁹ Воскобойнікова-Гузєва О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 4. С. 3–7.

²⁰ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

²¹ Горовий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку. *Бібліотечна планета*. 2006. № 3. С. 27–30.

²² Клименко О. З., Сокур О. Л. Кодифікація вивчення бібліотеки як об'єкта бібліотекознавства в системі наукових комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 60. С. 49–61.

інтелектуального і духовного потенціалу українського суспільства через поширення наукових знань України та популяризації надбань української науки у світі загалом»²³.

Значний внесок у дослідження теоретико-методологічних засад функціонування публічних бібліотек належить Г. Шемаєвій, яка зокрема наголосила, що «сучасна публічна бібліотека посідає важливе місце в інфраструктурі знань, у соціокультурному просторі кожної країни, трансформує та розвиває свою роль у системі соціальних комунікацій. <...> ПБ постає як багатофункціональний аналітичний центр, оскільки її діяльність скерована на постійне структурування, фільтрацію, тематизацію й трансляцію знання; створення умов для навчання й освіти; розвиток комунікацій між членами соціуму; формування особливих середовищ для творчого розвитку особистості»²⁴. На переконання Г. Шемаєвої, опанування бібліотеками сучасних інформаційних технологій кардинально вплинуло на розширення функціонально-змістовного діапазону бібліотечної діяльності, сприяло посиленню комунікаційної взаємодії. Дослідницею виокремлено сучасні напрями співпраці бібліотеки як інституції: бібліотека–користувач, бібліотека–бібліотека, бібліотека–соціально-комунікаційні структури, бібліотека–влада, бібліотека–бізнес²⁵.

У своїй докторській дисертації Г. Шемаєва «обґрунтувала процеси коеволюційного розвитку бібліотеки і системи наукової комунікації в умовах інтелектуалізації суспільства; довела провідну роль бібліотеки в сучасній моделі наукової комунікації та послідовність зміни моделей функціонування

²³ Клименко О., Сокур О. Бібліотеки НАН України в системі наукових комунікацій. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Третьої міжнар. наук. конф. (Київ, 14–16 трав. 2020 р.) / упоряд.: Л. Ф. Грінберг, М. М. Цілина ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2020. С. 23–25.

²⁴ Шемаєва Г., Ельбесхаузен Х. Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 12, 14.

²⁵ Шемаєва Г. В. Напрями взаємодії бібліотек у сучасному соціально-комунікаційному просторі. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2013. С. 5–7.

бібліотеки в системі наукової комунікації: лінійна – інтеракційна – інтеграційна – аналітико-когнітивна»²⁶.

Враховуючи зазначене, структурно-функціональний метод, який дозволяє розглянути особливості впливу застосування інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій на бібліотечну практику, дозволяє обґрунтувати прискорення диверсифікації функцій українських книгозбірень і є базовим для здійсненого дослідження.

Вагоме теоретичне підґрунтя дослідження становили студії сучасної бібліотекознавчої проблематики, що охоплюють теоретико-методологічні і організаційно-методичні аспекти функціонування сучасної бібліотечної галузі. Бібліотечний соціальний інститут упродовж усього свого історичного розвитку завжди виконував певне соціальне замовлення, яке і зумовлювало зміст його функцій, виробничих процесів, рівень технологій, що використовувалися, асортимент інформаційних продуктів та послуг, форми і методи управління. Накопичення, збереження й організація доступу до інформаційних ресурсів, які мають фізичне втілення у книжковому надбанні, відбувалося на рівні застосування традиційної бібліотечної технології в процесі обробки документного потоку.

Діяльність бібліотеки як невід'ємного складника документно-інформаційної системи суспільства вивчали І. Давидова та В. Ільганаєва. Так, на думку І. Давидової, бібліотечна діяльність є однією з форм соціокомунікаційної діяльності, яка стала самостійним соціальним інститутом у результаті суспільного поділу праці, розвитку продуктивних сил і виробничих відносин²⁷. Дослідниця переконливо доводить, що бібліотека як контрагент інформаційного ринку позиціонує себе виробником інформаційних продуктів і послуг, споживачем і посередником, який, на відміну від інших установ, нейтральних щодо моралі і соціальних цінностей, є

²⁶ Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харківська держ. акад. культури. Харків, 2009. 446 с.

²⁷ Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 78–84.

гарантом гуманістичних традицій суспільного розвитку та засобом підтримки стабільності. Визначено статус бібліотек як виробників інформації, постачальників, споживачів і посередників, а також як культурної та освітньої установи, котра виконує функції ресурсної бази гуманізації суспільного життя²⁸.

Ця теза обґрунтовується також і у монографії В. Ільганаєвої²⁹. Трансформація бібліотек наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. активно розгорталася в напрямках техніко-технологічних, організаційно-структурних, функціональних та управлінських змін під впливом процесів інформатизації й інтелектуалізації, розширення каналів комунікації, формування сучасного мережевого суспільства. В основу базового концепту теорії соціальних комунікацій В. Ільганаєвою покладено буття людини, яке ґрунтується на комунікаційній взаємодії членів суспільства.

Характерною особливістю, що відзначає організаційні зміни сучасної розбудови бібліотечної діяльності, є міжбібліотечна взаємодія та впровадження нових мережевих організаційних форм – корпорацій, електронних бібліотек, медіатек, баз даних тощо, які на ринку інформаційних продуктів і послуг впевнено формують конкурентне середовище для традиційної книгозбірні³⁰. Саме тому першочерговими завданнями є розроблення питань наукового управління інноваційною діяльністю бібліотек, спрямованістю на вирішення проблеми переходу до інформаційного та когнітивного рівнів соціальних комунікацій, а отже – розгортання інформаційно-аналітичної функції та створення сприятливого середовища для подальшого розвитку книгозбірень як складника системи соціальних комунікацій суспільства знань.

²⁸ Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харківська держ. акад. культури. Харків, 2008. 51 с.

²⁹ Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Ред. журналу «Бібліотечний вісник», 1996. 253 с.

³⁰ Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 78–84.

Дисертація Т. Бірюкової присвячена комплексному вивченню та обґрунтуванню теорії комунікаційної взаємодії бібліотек зі спорідненими документно-комунікаційними інститутами (бібліотека–видавництва–книготоргівельні установи–ЗМІ–органи інформаційної аналітики–архіви–музеї), з’ясуванню векторів диверсифікації їх функцій та перспектив розвитку в умовах інформаційного суспільства³¹. Дослідницею доведено, що в сучасних умовах у процесі функціонування бібліотеки як документно-комунікаційної інституції відбувається збагачення її соціальних функцій, урізноманітнюються форми, засоби, напрями та методи їх реалізації. Зокрема, меморіальна функція набула додаткового значення і масштабу, адже збереження документно-інформаційного ресурсу, на переконання дослідниці, варто вважати надбанням усього людства. Інформаційна функція набула аналітичного змісту, спонукаючи бібліотеку до виробництва власної інформаційної продукції. Кумулятивна функція також зазнала перетворень та набула іншого змісту – книгозбірні позбулися обмежувальних впливів та отримали можливість використовувати інноваційні технології і поповнювати фонди електронними документами. Освітня функція проявляється у підтримці системи освіти та сприяння самоосвіті.

Концептуалізації системного розвитку національної бібліотеки і механізмів реалізації стратегій подолання цифрової нерівності в умовах побудови інформаційного суспільства присвячено дисертацію Чжао Лін³². Проаналізовано глобалізаційні фактори, які зумовлюють переформатування організаційно-функціонального устрою національних бібліотечних систем. Обґрунтовано становлення системно-інтеграційної функції національної бібліотеки, визначена тенденція з утворення мережевої структури національних бібліотечних систем. Дослідником зроблено аргументований

³¹ Бірюкова Т. Л. Бібліотека в системі документних комунікацій: функціональний аспект : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 160 с.

³² Чжао Лін. Національна бібліотека в стратегіях подолання цифрової нерівності : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харківська держ. акад. культури. Харків, 2009. 201 с.

висновок, що подолання цифрової нерівності в світі зумовлено створенням єдиного інформаційно-комунікаційного бібліотечного середовища.

Т. Новальська наголошує, що важливим складником існування цивілізованої держави є саме бібліотеки, які реалізують державну інформаційну й культурну політику, організовуючи збереження й захист документальної історико-культурної спадщини, беруть активну участь у поширенні об'єктивної і правдивої інформації, науково обґрунтованих знань про історичне минуле країни та її сьогодення, а отже спрямовані на формування і утвердження історичної пам'яті³³. Також книгозбірні є гарантами інформаційної безпеки держави, спростовуючи ворожі фейки та висвітлюючи правду. Діяльність українських бібліотек активно протидіє тенденційному тлумаченню історичних процесів, деформації сенсів минулого, маніпулюванню змістом історичних фактів та соціально-культурних чинників, розбудовує ефективну систему інформаційного спротиву в умовах російсько-української війни.

Різні аспекти науково-інформаційного супроводу галузевої науки, особливості діяльності бібліотек в цифровому середовищі та медіапросторі, що зумовлює виникнення та розвиток інноваційних функцій бібліотек, розкрито у науковому доробку Т. Вилегжаніної, Ю. Горбаня, Л. Грінберг, В. Загуменної, О. Збанацької, О. Кізян, Т. Коваль, О. Кузьменко, Н. Кунанець, О. Мар'їної, О. Матвійчук, Ю. Новальської, Т. Новальської, В. Пальчук, Г. Пристай, Н. Розколупи, Г. Салати, О. Сербіна, Л. Туровської та багатьох інших.

Н. Кунанець стверджує, що «аналіз процесів діяльності бібліотек у контексті соціальної комунікації ускладнюється необхідністю вивчення їхнього впливу на зовнішнє середовище, проте дозволяє розглянути книгозбірню, виходячи з різних рівнів її сприйняття – індивідуальних

³³ Новальська Т., Бойчук Н. Публічні бібліотеки як інституції історичної пам'яті українського народу. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. С. 222–232. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307253>

особливостей, соціального статусу та ролі, яку вона відіграє в соціальному середовищі»³⁴.

У дослідженні Г. Салати виокремлено основні чинники, які за останні роки суттєво вплинули на трансформацію бібліотечної сфери України, наголошено на важливості модернізації бібліотекознавства як науки, так і бібліотечної галузі в цілому через удосконалення кадрових ресурсів та бібліотечної освіти³⁵. Також вчена наголошує на потребі в опануванні бібліотеками зовнішніх PR-кампаній, формуванні власної стратегії іміджмейкінгу, створення власних зон для коворкінгу тощо³⁶.

Досліджуючи трансформацію інформаційної функції бібліотеки в інформаційно-аналітичну у період інформатизації суспільної діяльності, В. Пальчук наголошує, що «у 60–70-х роках минулого століття основними соціальними функціями бібліотеки вважалися: кумулятивна, меморіальна, комунікативна, ідейно-виховна, інформаційна, освітня і на допомогу професіональному читанню»³⁷.

Загальновідомо, що в умовах інформаційної технологізації усіх царин життєдіяльності інтелектуальний і творчий потенціал громадян стає стратегічним ресурсом держави, важливою умовою її економічного прогресу. «Суспільна затребуваність визначила напрями змін акцентів у системі проявів соціальних функцій бібліотек <...> При цьому бібліотеки застосовують диференційний підхід у формуванні системи бібліотечно-інформаційного сервісу з відповідними до їхніх запитів новими послугами та продуктами»³⁸.

О. Кізян зазначає, що функції електронної бібліотеки відповідають усім функціям традиційної, проте вони модифікувалися, адже ґрунтуються на

³⁴ Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновації та відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 12.

³⁵ Салата Г. В. Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2022.257253>

³⁶ Салата Г. В. Тенденції і розвиток бібліотек у цифровому середовищі. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2022. № 61. С. 30–39. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.03>

³⁷ Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2013. Вип. 36. С. 489, 491.

³⁸ Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2013. Вип. 36. С. 492, 494.

використанні сучасних інформаційних технологій³⁹. Так, дослідниця виокремлює такі трансформовані функції електронної бібліотеки: кумулятивна (формування е-ресурсів у різних форматах); меморіальна (зберігання соціальної пам'яті в електронному вигляді); комунікаційна (надання інформації користувачу через інтернет); інформаційна (задоволення інформаційних потреб користувачів у віддаленому режимі); довідкова; освітня; культурна (просвітницька); когнітивна; соціальна; науково-дослідна.

Так, Ю. Горбань і О. Скаченко наголошують, що зі зміною статусу бібліотека диверсифікує напрями своєї діяльності, зокрема щодо способу використання інформаційних ресурсів через надання користувачеві віддаленого доступу до них, створення можливостей налагодження інтерактивного пошуку інформації, електронної доставки документів, персоналізованого обслуговування користувачів⁴⁰. Серед важливих функцій наукової бібліотеки дослідниками виділяється інформаційний супровід наукової та освітньої діяльності університету через реалізацію спільних інноваційних заходів організації навчального процесу.

У дослідженні Ю. Горбаня і Н. Гайсинюк підкреслено вплив цифрового медіапростору на роль і функції університетських бібліотек. Вчені наголошують, що «важливо використовувати можливості, які надають цифрові технології, відповідним чином адаптувати свої послуги, засоби та політику»⁴¹. На думку дослідників, ця трансформація не лише зумовлює нові виклики, а слугує задля покращення якості задоволення інформаційних та освітніх потреб користувачів.

³⁹ Кізян О. І. Електронні бібліотеки України як джерелознавча база наукових досліджень. *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* : II наук.-практ. конф. (Вінниця, 25 верес. 2019 р.). Вінниця, 2019. URL: https://library.vn.ua/Konf2019/texts/6_1.htm (дата звернення: 26.02.2024).

⁴⁰ Горбань Ю., Скаченко О. Досвід використання цифрового інструменту навчання Kahoot! у діяльності бібліотеки університету. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. № 5. С. 66–79. DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205730

⁴¹ Горбань Ю. І., Гайсинюк Н. А. Цифровий медіапростір сучасної бібліотеки закладу вищої освіти: трансформація ролі та функцій. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Т. 6. № 1. С. 32–43. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283937>

Розкриваючи особливості трансформації функцій бібліотек (незалежно від їх типу) в електронному середовищі, О. Кузьменко та В. Загуменна акцентують увагу на визначенні таких сутнісних (базових) функцій: інформаційна (інформаційно-аналітична), комунікаційна та культурна. «Сутнісні функції конкретизуються у великій кількості похідних, обумовлених конкретними соціально-політичними та економічними умовами, які висуває суспільство перед бібліотеками»⁴², серед яких дослідницями виокремлено: дозвіллеву, освітню, кумулятивну, педагогічну та рекреаційну.

О. Кузьменко та В. Загуменна наголошують, що «трансформація функцій бібліотек також залежить від зовнішнього середовища. Бібліотека допомагає вирішувати відповідні завдання суспільства, працює на його «загальне благо»⁴³. Тому в умовах повномасштабної російської агресії проти України на перший план виходять соціальні функції бібліотеки. Як справедливо зауважує О. Матвійчук, «соціальна функція сучасної бібліотеки полягає у забезпеченні всім членам суспільства доступу до зафіксованих знань, встановлення комунікацій із зовнішнім світом. <...> Розвиваючись, трансформуючись і адаптуючись, бібліотека залишається культурно-цивілізаційним феноменом з функціями суспільного інституту, володіючи універсальною компетенцією, яка включає всі досягнення культури та цивілізації»⁴⁴.

О. Збанацька, окреслюючи завдання документної евристики, наголошує на покращенні якості обслуговування користувачів як споживачів інформації, удосконаленні пошукових можливостей бібліотечних інформаційно-пошукових систем, підвищенні рівня обізнаності бібліотечних працівників щодо наявних документів у бібліотечних фондах, покращенні взаємодії між

⁴² Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 41.

⁴³ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 42.

⁴⁴ Матвійчук О. Є. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2010. № 2. С. 157, 159.

користувачами і бібліотекою, підвищенні рівня інформаційної культури суспільства⁴⁵.

Репрезентуючи діяльність українських публічних бібліотек в умовах воєнного стану, Ю. Новальська констатує, що публічні бібліотеки «довели свою життєздатність як важливий соціальний інститут. <...> завдяки відмові від ідеологічного спрямування, коли на зміну поняттю “масова бібліотека” прийшло нове – “публічна бібліотека”, тобто та, яка відкрита для всіх. Саме це дало змогу побудувати нову публічну бібліотеку з іншою системою цінностей, пріоритетами в освітній, культурній та просвітницькій діяльності, завдяки чому отримали свободу в усіх напрямках своєї роботи»⁴⁶.

О. Мар’їна розглянула сучасні вектори розвитку бібліотек з урахуванням тих кардинальних змін, які відбулися та продовжують відбуватися в інформаційній інфраструктурі сучасного соціуму⁴⁷. Дослідниця констатує, що перед бібліотечним співтовариством постало завдання створити нові умови комунікації зі своїм користувачем, які служили б цілям розуміння, орієнтації і розваги для них.

Впровадження інформаційних технологій та залучення цифрової інформації вплинули на всі аспекти бібліотечної діяльності: від зовнішнього вигляду читальної зали, де довгі ряди каталожних шухляд було замінено сучасним обладнанням, до зміни самої ролі бібліотекаря, яка нині полягає в консультаційній допомозі щодо орієнтації у вирі світових інформаційних ресурсів. Ю. Горбань акцентує увагу на доцільності перенесення інформації на зручний та відносно надійний носій інформації задля ширшого

⁴⁵ Збанацька О. М. Інтеграція бібліотекознавства та документознавства в науковій дисципліні «документна евристика». *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.) / відп. вип. М. В. Іванова ; ред. Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, Н. П. Бондар, О. М. Василенко, Т. Ю. Гранчак, Л. В. Івченко, Т. В. Коваль, К. В. Лобузін, Л. В. Муха, В. І. Попик, О. О. Хамрай. Київ : НБУВ, 2021. С. 61–64. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116> (дата звернення: 02.01.2025).

⁴⁶ Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 78.

⁴⁷ Мар’їна О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 2. С. 41–46.

й зручнішого доступу до неї на противагу прагненню лише зберегти або відновити оригінал⁴⁸.

У 2015 р. було прийнято Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи», яким визначено цінність бібліотек для українського суспільства в умовах кризових станів та впровадження реформ, а також окреслено напрями їх подальшої діяльності. Цим документом УБА підтвердила бачення місії і ролі бібліотек як:

- соціокомунікаційних інституцій, що сповідують демократичні цінності, сприяють збереженню та доступу до культурних і духовних цінностей українського народу та інших народів світу, які зберігаються в бібліотеках України, всіляко сприяють удоступненню інформації, заперечують цензуру;

- центрів підтримки розвитку громад, безкоштовного задоволення інформаційних потреб усіх соціальних верств населення;

- мобільних, креативних, ініціативних центрів освіти, науки, культури, дозвілля.

У 2016 р. розпорядженням Кабінету Міністрів України було прийнято Стратегію розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» (Стратегія). Стратегія стала рамковим документом, що сформував бачення, визначив пріоритети, завдання та конкретні кроки для досягнення якісних змін в українській бібліотечній галузі. Саме прийняття у тому числі цього документа створило підґрунтя для розроблення державної гуманітарної політики та сприяло затвердженню рішень в інформаційно-бібліотечній сфері, включно з питаннями фінансування бібліотек, впровадження спеціальних проєктів і програм. Нині завдяки проєктній діяльності бібліотеки долають цифрову нерівність (особливо це актуально між сільським і міським населенням),

⁴⁸ Горбань Ю. І. Оцифрування книжкових пам'яток наукової бібліотеки КНУКіМ як важливий аспект їх подальшого зберігання та презентації. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16–19 черв. 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 55–58.

упроваджують нові інформаційні технології, надаючи своїм громадам життєво важливі послуги – від навчання користування гаджетами, доступом до е-урядування й адміністративних послуг до інформаційної підтримки малого бізнесу та фермерських господарств.

Бібліотекам, які вже інтегрувалися у віртуальний простір цифрового контенту, необхідно з самого початку розробити стратегію розвитку нової комунікаційної екосистеми. Це включає зміну орієнтирів у медіасередовищі від створення контенту до дослідження інформаційних потреб користувачів. Бібліотеки повинні позиціонувати себе як надійні та безпечні джерела інформації, використовуючи різноманітні продукти та послуги, які забезпечують глибший і більш захоплюючий підхід до самореалізації для аудиторії. Важливо постійно працювати над зміцненням свого іміджу як надійного партнера, що дозволить вирізнити бібліотечний інститут серед інших учасників віртуального простору. Бібліотека повинна пропонувати новий образ, за яким стоятимуть конкретні люди, та активно стимулювати участь користувачів (коментарі, конструктивні зауваження, критика тощо) у діяльності бібліотечних вебпроектів. Крім того, необхідно застосовувати технології соціального медіамаркетингу та активно використовувати соціальні форми співпраці, обміну та самоорганізації⁴⁹.

Позитивні приклади бібліотечної кооперації на прикладі корпоративної каталогізації обласних універсальних наукових бібліотек України у рамках успішного проєкту Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого «Культура України» висвітлено Т. Вилегжаніною. Дослідницею зроблено висновки, що успішна діяльність українських бібліотек вимагає створення умов для їх ефективної взаємодії у межах розбудови потужних корпорацій задля забезпечення високої якості обслуговування сучасного користувача⁵⁰.

⁴⁹ Мар'їна О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 2. С. 41–46.

⁵⁰ Вилегжаніна Т. Кооперація як засіб успішного функціонування бібліотек в інформаційному середовищі. *Бібліотечна планета*. 2013. № 4. С. 4–7.

Т. Коваль і Л. Туровською розроблено і представлено різні моделі обслуговування користувачів, які сформувалися під впливом впровадження сучасних технологій у науковій бібліотеці⁵¹.

Отже, українські науковці та практики констатують, що упровадження новітніх технологій, які стрімко інтегрувалися в бібліотечні процеси, дало відчутний поштовх усім напрямам бібліотечної галузі. Удосконалення сервісної роботи в бібліотеках – традиційних центрах суспільного збереження й використання інформації – дало змогу значно розширити коло користувачів, у тому числі за межами книгозбірень. Концептуально нове інформаційне середовище вимагає від сучасної бібліотеки гідної відповіді на виклики доби – часу соціальних потрясінь (запровадження масштабних карантинних обмежень, викликаних розповсюдженням інфекційного захворювання COVID-19, повномасштабна агресія російської федерації проти незалежної України та введення воєнного стану в країні). Нині йде мова про трансформацію бібліотеки як соціальної інституції.

Враховуючи вищевикладене, констатуємо, що в час російсько-української війни на перший план за ступенем затребуваністю суспільством вийшла соціалізуюча функція публічних бібліотек саме через врахування ними загальнолюдських та національних пріоритетів в умовах нагальної необхідності захисту Української держави і зміцнення національної ідентичності, збереження духовного та фізичного стану громадян через утворення комфортного комунікаційного середовища.

Варто констатувати, що еволюція функцій сучасних бібліотек відбувається через успішну реалізацію та диверсифікацію традиційних та вдалу апробацію інноваційних функцій. Але, за результатами контент-аналізу досліджуваної проблематики визначено відсутність узагальнюючих наукових

⁵¹ Коваль Т. М., Туровська Л. О. Інноваційні моделі сучасної бібліотеки у контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2016. С. 43–46.

праць, які б виявляли основні вектори та особливості диверсифікації функцій українських бібліотек в умовах соціальних катаклізмів, зокрема російсько-української війни та подальшому післявоєнному відновленні країни.

Джерельну базу дослідження становлять:

I) міжнародні деклараційні документи: Towards knowledge societies: UNESCO world report (2005), Manifesto on the Freedom of Expression of Arts and Culture in the Digital Era (2020);

II) нормативно-правові акти України:

– закони України: «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), «Про інформацію» (1992), «Про інноваційну діяльність» (2002), «Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр.» (2007), «Про цифровий контент та цифрові послуги» (2023);

– Указ Президента України: «Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2022 роки» (2021);

– постанова та розпорядження Кабінету Міністрів України: «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання» (1992), «Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України»» (2016);

III) матеріали, розміщені на сайтах бібліотек:

українські:

– Білоцерківська міська централізована бібліотечна система імені Петра Красножона (<http://biblioteka.com.ua/filialu/25-centralna-bbloteka.html>);

– Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського (<https://library.vn.ua/>);

– Донецька обласна бібліотека для дітей (<https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/>);

– Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека (<http://tinyurl.com/yk58fxt2>);

- Лубенська публічна бібліотека імені Володимира Малика (<https://lubnilib.blogspot.com/>);
 - Луганська обласна універсальна наукова бібліотека (<https://www.library.lg.ua/uk>);
 - Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського (<http://www.nbuv.gov.ua/>);
 - Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого (<https://nlu.org.ua/>);
 - Національна історична бібліотека України (<https://nibu.kyiv.ua/>);
 - Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського (<https://biblioteka.od.ua/viddili-biblioteki/>);
 - Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка (<https://korolenko.kharkov.com/>);
 - Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара (<https://lib.kherson.ua/>);
 - Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва (<https://shevkiivlib.org.ua/>);
 - Центральна бібліотека Полтавської міської територіальної громади (<https://cbs.poltava.ua/>);
 - Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького (<http://www.niklib.com/>);
 - Централізована бібліотечна система Дніпровського району м. Києва (<http://tinyurl.com/2533e3v2>);
- зарубіжні:
- Library of Congress (<https://www.loc.gov/>);
- зарубіжні платформи:
- Europeana (<https://www.europeana.eu/en>);
 - Story Corps (<https://storycorps.org/>);
 - The European Library (<https://www.theeuropeanlibrary.org/>);

IV) матеріали, розміщені на бібліотечних блогах, сторінках і каналах у соціальних мережах:

- Бібліотека ім. М. Л. Кропивницького : YouTube-канал (<https://tinyurl.com/475yfd8c>);
- Публічна бібліотека територіальної громади : Блог Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (<https://oth.nlu.org.ua/>);
- Донецька обласна бібліотека для дітей. Читай без обмежень : YouTube-канал (<https://www.youtube.com/@user-cg4vn9xu8v>);
- Звуковий силует Миколаєва: аудіоблог (<http://zvuk-mykolayiv.blogspot.com/p/blog-page.html>);
- Курс на Корабельний : блог (<https://korabelniy.wordpress.com/>);
- Середино-Будська публічна бібліотека : YouTube-канал (<https://www.youtube.com/@user-xr8ni8dc7x/videos>);
- Централізована бібліотечна система «Свічадо» : Facebook (<https://www.facebook.com/svichado.library/>);
- Юр'їв блог : Блог Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області (http://cbbiblio.blogspot.com/p/blog-page_30.html);

V) матеріали, розміщені на сайтах бібліотечних асоціацій:

- Українська бібліотечна асоціація (<https://ula.org.ua/>);
- ALA. American Library Association (<https://www.ala.org/>);

VI) матеріали, розміщені на сайтах електронних бібліотек та енциклопедій:

- Історична спадщина України (<https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/page/>);
- Культура України (<https://elib.nlu.org.ua/content.html?id=3>);
- Україніка (<http://surl.li/lzyj>);
- Українська бібліотечна енциклопедія (<https://ube.nlu.org.ua/>);
- Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини (<http://surl.li/qaasn>);

VII) матеріали з наукових журналів та продовжуваних видань: Бібліографознавство: теорія і практика; Бібліотека і читач на порозі

XXI сторіччя; Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития; Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія; Бібліотечна планета; Бібліотечний вісник; Бібліотечний збірник; Бібліотечний форум: історія, теорія і практика; Вісник Книжкової палати; Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія; Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса; Вісник Харківської державної академії культури; Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія; Державне управління та місцеве самоврядування; Інноватика у вихованні; Інтегровані комунікації; Культура України; Наукові праці. Державне управління; Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського; Науково-технічна інформація; Студії з архівної справи та документознавства; Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук;

VIII) матеріали наукових і науково-практичних конференцій: Культура і національна самосвідомість : проблеми теорії та завдання практики (1991); Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики (1996); Бібліотека. Інформація. Суспільство (1998); Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молоді (2001); Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів (2013); Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору (2016); Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього (2017); Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті (2018); Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху (2019); Інформація та соціум (2019); Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі (2020); Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг (2022); Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі (2023); Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек (2023);

Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття (2023); Інформація та соціум (2023); Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі (2024);

ІХ) матеріали з офіційних та новинних сайтів:

- Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо» (<http://tinyurl.com/3bsd2fz6>);
- Громадський простір (<http://tinyurl.com/4pbcwj6c>);
- Журнал великого міста (<http://tinyurl.com/уsxse52k>);
- Міністерство культури та інформаційної політики України (<https://mcip.gov.ua/>);
- Освіта.UA (<https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11084/>);
- Платформа розвитку міст (<http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-pryklady/175>);
- Суспільне. Новини (<http://tinyurl.com/2p88v2bn>);
- УНІАН: інформаційне агентство (<http://tinyurl.com/893sknvf>);
- Урядовий портал (<http://tinyurl.com/3d4w493e>);
- Happy Monday: платформа з розвитку кар'єри (<https://happymonday.ua/>);
- UNDP (<https://www.undp.org/>).

1.2. Поняттєво-категорійний апарат та методологія дослідження

Поняття «суспільство знань» (*англ.* Knowledge Society) з'являється у науковому дискурсі в останнє десятиріччя ХХ століття на позначення високого рівня економічного розвитку постіндустріального суспільства. Основні ідеї поняття «суспільство знань» вперше було викладено та підсумовано у Всесвітній доповіді ЮНЕСКО «До суспільства знань» у 2005 р. (інший варіант – «До суспільств, заснованих на знаннях»)⁵². Дуальність концепту «суспільство знань» полягає в органічній єдності таких базових характеристик, як 1) знання є ключовим компонентом усіх сфер життєдіяльності та 2) знання є головним продуктом діяльності. Чільна мета суспільства знань – це продукування соціально-значущої інформації, яка є доступна для кожного члена соціуму, а її використання сприяє покращенню життя. Єдина динамічна сукупність структурованих складників інформаційного простору результується бібліотеками суспільства знань як концептуальних каталізаторів розвитку соціуму через сприяння різноаспектній освіті кожного користувача, поширення інформації, насамперед достовірної, та багатовекторне збереження надбань матеріальної і духовної культури. Позаяк поліфункціональність українських бібліотек спрямована на утвердження книгозбірень як повноправних інституцій суспільства знань, функції яких зорієнтовані на практичну реалізацію «вільного доступу до інформації, знань, залучення до цінностей національної та світової культури, науки та освіти»⁵³.

Особливе значення поняття «функція» набуває при системному підході, коли воно виступає у тісному зв'язку з поняттям структури. Функція, за М. Слободяником, це – залежність однієї змінної від іншої, тому функція бібліотек, згідно із твердженням бібліотекознавця, це – «таке співвідношення

⁵² Towards knowledge societies: UNESCO world report. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843> (дата звернення: 10.01.2024).

⁵³ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

її частки до цілого, за якого саме існування або форма виявлення цієї частки забезпечує існування чи відповідну форму виявлення бібліотеки як цілісного об'єкта, якому властиві якості цілісної системи, що функціонує в тісному взаємозв'язку і взаємодії з зовнішнім середовищем»⁵⁴. Тобто, відповідно до системного підходу, кожна система є підсистемою (або елементом) системи вищого рівня (або метасистеми), виступаючи одночасно в якості метасистеми до елементів, які її і утворюють. Саме тому бібліотека як елемент суспільства виконує у ньому певні функції, які для неї є зовнішніми. Паралельно вона сама утворює систему, яка складається з певного набору елементів зі своїми функціями, які вже по відношенню до бібліотеки виступають в якості внутрішніх.

У сучасному бібліотекознавстві по-різному визначається поняття «функція». Аналізуючи практичний досвід бібліотечних адаптацій до існуючих соціальних умов, науковці виділяли такі види функцій: загальні, сутнісні, системоутворюючі, зовнішні, специфічні, історичні, допоміжні, технологічні тощо. Поки що немає загально визнаної класифікації функцій бібліотек, яка б була на єдиній основі поділу. Треба зазначити, що основну увагу дослідники приділяють вивченню саме зовнішніх функцій бібліотеки, ігноруючи її внутрішні. М. Слободяник наголошує, що «домінуючим у сучасному бібліотекознавстві <...> є прийняте в філософії розуміння функцій у смислі використання, призначення, ролі, яку виконує бібліотека щодо потреб систем вищого рангу <...>»⁵⁵. Тому у сучасному бібліотекознавстві поняття «функція» найчастіше вживається як роль, яку виконує бібліотечний інститут по відношенню до системи вищого рівня – соціуму. Таку соціальну функцію бібліотек можна визначити як соціальну роль, яку вона відіграє в якості соціального інституту по відношенню до суспільства.

⁵⁴ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.

⁵⁵ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. С. 89.

Також до сутнісних варто віднести ті функції, які визначають сутність бібліотеки як особливого соціального інституту, напряду вказуючи на те, для чого і заради чого вона створена та функціонує, що кардинально відрізняє її від інших установ або об'єднує зі спорідненими закладами. Цю групу функцій варто назвати онтологічними.

За концепцією О. Матвійчук, функції бібліотек варто поділяти на дві групи: технологічні (внутрішні) та соціальні (зовнішні). Серед соціальних функцій дослідниця виокремлює:

- культурно-виховну (діючий фактор розвитку культурних надбань людства, світогляду особистості, суспільної свідомості);
- функцію продуктивної сили (впровадження в практичну діяльність нових і перспективних ідей, які сприяють підвищенню якості роботи бібліотек);
- функцію соціальної сили (кардинальні зміни в суспільстві, його цифровізація, соціалізація тощо)⁵⁶.

Варто погодитися з авторкою в тому, що соціальні функції бібліотек – це та роль, яку вони виконують щодо потреб системи вищого рівня організації. Її суть полягає у чіткому визначенні питання: що бібліотека робить для суспільства, які завдання вона допомагає йому вирішувати, які обов'язки суспільство покладає на бібліотечний інститут. Тобто соціальні функції – це узагальнений перелік зобов'язань бібліотеки перед суспільством, які ним визначаються, йому необхідні, побічно впливають на нього та сповна відповідають суті бібліотеки як соціального інституту. Але запропонована О. Матвійчук класифікація порушує єдність основи поділу об'єкта на групи, не є вичерпною, бо не охоплює всіх зовнішніх функцій бібліотек (навчальну, просвітницьку, науково-допоміжну, рекреаційну та ін.).

Сучасна бібліотека включена в усі сфери людської діяльності, в процесі роботи вона так чи інакше взаємодіє майже з усіма установами і організаціями.

⁵⁶ Матвійчук О. Є. Соціально-культурні функції бібліотек. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3051/1/Matviychuk_%20%D0%9E.%202.pdf (дата звернення: 10.01.2024).

Саме тому питання соціальної ролі бібліотеки є досить складним, якщо розглядати в його контексті всю системи взаємозв'язків бібліотечного соціального інституту із зовнішнім середовищем.

Отже, зміст поняття «функція» (*лат. functio* – виконання, відображення, перетворення), термін «функція бібліотеки» означає напрям діяльності бібліотек, спрямованої на забезпечення сталого розвитку та задоволення певних інформаційних потреб користувачів. Різноманітність функцій, які з'являлися у бібліотеки як документно-комунікаційної установи на всіх етапах розвитку соціуму, відбивають затребуваність суспільством її потужного інформаційного та соціокультурного потенціалу для вирішення оперативних та стратегічних завдань. Документно-комунікаційна та похідні від неї кумулятивна та інформативна функції є сутнісними, тобто онтологічними, притаманними всім без виключення видам бібліотек, підпорядкованим різним системам і відомствам. Усі інші функції бібліотеки як соціального інституту варто віднести до прагматичних – вони відбивають бібліотечні практики, які виникають у відповідь на певні завдання бібліотек різних типів та видів. Так, меморіальну функцію за Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу» мають реалізовувати бібліотеки зі статусом національних, які отримують обов'язковий примірник документа та зобов'язані постійно зберігати його для майбутніх поколінь як важливу складову національного культурного надбання.

Як зазначають О. Кузьменко та В. Загуменна, запроваджуючи інновації в інформаційне обслуговування користувачів, сучасні бібліотеки суттєво збагачують зміст соціокультурної, освітньої, дозвілєвої та інших функцій, що сприяє покращенню їх взаємодії із зовнішнім середовищем, «утвердженню демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченню вільного доступу до інформації»⁵⁷.

⁵⁷ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 41.

Спираючись на твердження Аристотеля, що ціле завжди більше за суму його частин (принцип холізму), переконані, що чим більше функцій (завдань, напрямів діяльності) реалізовує сучасна бібліотека, тим більше вона відповідає вимогам соціуму, потребам окремого користувача, іншими словами, роль та місце бібліотеки «як соціального інституту та явища духовної культури в контексті історичного розвитку суспільства»⁵⁸ повністю залежить від її здатності організувати свою діяльність відповідно до вимог часу, бути повноцінним соціокультурним і економічним суб'єктом сучасного соціокомунікаційного простору. «Традиційне розуміння функції бібліотеки як головного утримувача окремого документного фонду змінюється ставленням до неї як до інформаційної установи, котра акумулює зовнішні та створює власні БД»⁵⁹.

Отже, ускладнення та диверсифікація функцій бібліотеки у відповідь на потреби суспільства відбиває її сутність як відкритої динамічної системи, якій притаманні ознаки систем такого типу: стійкість, самоорганізація, ієрархічність і відтворюваність. Так, в умовах соціальних катаклізмів диверсифікація функцій бібліотек прискорюється як реакція на невідкладний суспільний запит зовнішнього середовища. Наприклад, з початком російсько-української війни (2014 р. – дотепер), коли окупанти відкрито і нахабно спалювали україномовні книги, руйнували й знищували бібліотечні приміщення, особливо гостро постала необхідність реалізації функції збереження документальної пам'яті. Від початку повномасштабного вторгнення військ російської федерації (2022), коли було окуповано близько 30 % території суверенної України, бібліотекарі збирають і систематизують свідчення і документальні матеріали про пошкодження та руйнування об'єктів культури. «Аналіз соціокультурних трансформацій надає можливість сформулювати тезу щодо соціальної місії бібліотеки, <...> діяльність якої

⁵⁸ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.

⁵⁹ Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 80.

спрямована на сприяння обігу та розвитку накопиченого людством знання, а також на збереження документованого знання як суспільного надбання»⁶⁰. Базова від моменту започаткування перших бібліотек меморіальна функція актуалізувалася через необхідність оцифрування особливо цінних фондів бібліотек, їх захисту від знищення як об'єктів місцевої, регіональної та національної культурної спадщини.

В умовах трансформаційних змін О. Кузьменко та В. Загуменна «базовими функціями сучасних бібліотек незалежно від їх типу вважають інформаційну та комунікаційну»⁶¹. Дослідниці зазначають, що «для наукових бібліотек характерне розширення (трансформація) традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну. Певне посилення в діяльності публічних бібліотек набувають такі похідні функції, як освітня, навчальна, дозвіллєва та ін.»⁶². Так, в умовах інформаційної війни публічні бібліотеки України мобілізували всі зусилля на спростування ворожих наративів та фейків, спрямованих на маніпуляцію свідомістю громадян, зниження їх морального духу, дискредитацію української державності на міжнародній арені. Результати контент-аналізу сайтів публічних бібліотек України з різних регіонів свідчать що відбулася диверсифікація їх освітньої функції, в межах реалізації якої бібліотеки формують нині основи цифрових компетентностей громадян, навчають їх інформаційній, медійній грамотності, технологіям фактчекінгу. До рекреаційної функції публічних бібліотек додалася релаксаційна: в стінах бібліотек надають психологічну підтримку всім верствам населення, що потерпають від війни через організацію консультацій фахових психологів, груп психологічної самопомоги, пропонують інформаційні ресурси для подолання стресу і психологічних травм, застосовують можливості бібліотерапії, арттерапії (а в дитячих бібліотеках –

⁶⁰ Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновації та відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 14.

⁶¹ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

⁶² Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 41.

казкотерапії, лялькотерапії, каністерапії та ін.). Від виховної функції дитячих бібліотек України виокремилася функція формування національної свідомості майбутніх громадян. У цьому напрямку бібліотеки мають потужний арсенал засобів інформаційного впливу на відвідувачів через проведення потужних патріотичних акцій, присвячених видатним історичним подіям та державним святам, зустрічам з письменниками та військовими, які боронять країну від рашистських загарбників.

Варто додати, що в умовах інтеграції України в європейський науковий та освітній простір інформаційно-аналітична та науково-допоміжна функції академічних та університетських бібліотек диверсифікуються, додатково реалізуючись у наукометричній, експертній, моніторинговій, іміджевій функціях. Працівники наукометричних відділів наукових бібліотек виконують функції цифрового кураторства та інформаційного менторства, здійснюючи персоналізований супровід науковців щодо реалізації політики відкритої науки, імплементації їх профілів в міжнародні наукометричні бази даних з метою підвищення рейтингів та індексів цитування, інтеграції результатів досліджень в світовий науковий простір.

Як слушно наголошує С. Гарагуля, «комунікаційна функція тісно переплітається з інформаційною, що передбачає сам процес передавання інформації, тобто технологічно налагоджений процес комунікації»⁶³. Точніше називати цю онтологічну функцію документно-комунікаційною, оскільки будь-яка суспільно значуща інформація зберігається в бібліотеках та надається користувачам у формі документа. Опанування бібліотеками новітніх інформаційно-комунікаційних та мережевих технологій «сприяло запровадженню дистантних форм обслуговування користувачів, серед яких популярними стали віртуальні виставки, онлайн-екскурсії та презентації, відеолекції, відкритий доступ до цифрових колекцій тощо. Набирають обертів

⁶³ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 21.

такі інноваційні форми роботи, як: буккросинг, буктрейлер, бібліофреш, квест, бібліотечний флешмоб, інформаційний брифінг, коворкінг, коучинг тощо»⁶⁴.

Стрімке нарощування цифрових бібліотечних ресурсів, у тому числі власної генерації, спричинило диверсифікацію напрямів реалізації комунікаційної діяльності бібліотек, а завдання задоволення інформаційних запитів користувачів реалізовується через ускладнення таких традиційних функцій, як загальнокультурна, компенсаторна, дозвіллева, виховна та освітня. Сьогодні питання якісного інформаційного забезпечення освіти, культури, науки, дозвілля тощо набуває особливого значення. Адже функціональне навантаження української бібліотечної сфери визначається залежно від інформаційних потреб окремих користувачів та запитів суспільства. Саме ця тенденція і визначає вектор розвитку інформаційної функції через створення бібліотечно-інформаційного контенту на офіційних сайтах бібліотек України, блогах та сторінках у соціальних мережах⁶⁵.

Упровадження в бібліотечну практику сучасних інформаційно-комунікаційних технологій дозволяє надавати усім категоріям користувачів повсюдний і цілодобовий доступ до світового інформаційного простору через реалізацію інноваційних функцій, подолання цифрової нерівності, формування стійкого інтересу до читання. О. Воскобойнікова-Гузева зауважує, що «нинішній бібліотечний соціальний інститут постає активним складником суспільних комунікацій, глобальних інформаційних обмінів та інформаційних впливів»⁶⁶. Адже характеризується у тому числі «появою досліджень, присвячених науково-інформаційному супроводу галузевої науки в умовах євроінтеграції та глобалізаційних процесів. Дослідження бібліотеки з позицій медіапростору, зокрема в системі суспільного використання соціальних медіа, або як рівноправного партнера з його творення призводить

⁶⁴ Добровольська В. В., Чередник Л. А. Інноваційна діяльність бібліотек в умовах цифрового суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 5–11.

⁶⁵ Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 49–59.

⁶⁶ Воскобойнікова-Гузева О. Науково-дослідні центри України з проблем бібліотекознавства. *Інтегровані комунікації*. 2019. № 1 (7). С. 69–76.

до підсилення уваги щодо взаємодії та скоординованого формування консолідованих інформаційних ресурсів бібліотек, архівів та музеїв»⁶⁷.

Через карантинні обмеження 2020–2023 рр. надання освітніх послуг у нашій державі відбувалося у дистанційному режимі. Через бойові дії від 2014 р. значно зросла кількість внутрішньо переміщених осіб, а від початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р. багато молоді, які здобувають освіту, вимушені були виїхати у безпечніші регіони України та за кордон. Потреба громадян в доступі до національних інформаційних ресурсів стала гострішою, і єдиним зв'язком з Батьківщиною для багатьох внутрішньо переміщених осіб став вебсайт бібліотеки. З огляду на підвищений запит на електронні інформаційні ресурси, вебсайти бібліотек мають відповідати сучасному рівню розвитку суспільства знань і головне – вимогам користувачів⁶⁸.

Важливо, що нині на вебсайтах бібліотек ЗВО надається доступ до інституційних репозитаріїв як інтелектуального надбання, галузевих баз даних, українських, у тому числі корпоративних та закордонних електронних бібліотек, освітніх ресурсів, онлайн-енциклопедій, мультимедійного контенту. Тобто виклики часу та гібридні загрози зробили більш затребуваною таку традиційну функцію бібліотек, як освітня, яка реалізовується у поєднанні з такими інноваційними, як адукаційно-адвокаційна, забезпечення вільного доступу до світового інформаційного простору та сприяння цифровій грамотності населення.

Під час гібридних загроз ускладнюється й реалізація комунікаційної функції бібліотеки. І. Ярема наголошує, що «віртуалізація комунікаційного простору, активізація функціонування бібліотек у цифровому середовищі виступає важливим чинником визначення пріоритетних каналів подання

⁶⁷ Воскобойнікова-Гузєва О. Науково-дослідні центри України з проблем бібліотекознавства. *Інтегровані комунікації*. 2019. № 1 (7). С. 69–76.

⁶⁸ Ржеуський А., Кунанець Н. Електронні інформаційні ресурси бібліотек галузевих закладів вищої освіти України під час карантинних обмежень та воєнного стану. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 11. С. 96–109.

інформації через посилення комунікаційної функції <...> бібліотек»⁶⁹. Упровадження бібліотеками нових сервісних стратегій дистантної комунікації передбачає формування нових переваг через визначення цільових груп віддалених користувачів, вивчення їх інформаційних потреб та впровадження поступової індивідуалізації бібліотечного обслуговування, визначення пріоритетів щодо наповненості контенту та вибору зручних мережевих каналів надання інформаційних продуктів і послуг, запровадження креативних форм і методів бібліотечного обслуговування з метою підтримки дійової і плідної комунікації та стійкої зацікавленості інтернет-аудиторії.

Акомодація напрямів діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану (*лат. accommodatio* – пристосування) визначає їх розширення, що результувалося в здатності пристосування до суспільно-політичних змін у державі та постало процесуальним механізмом інституціонального функціонування бібліотечного закладу. На кожному конкретно-історичному етапі розвитку функції будь-якого соціального інституту, зокрема й бібліотеки, неминуче удосконалюються, корегуються відповідно до соціально-культурної ситуації, соціально-політичного, економічного життя суспільства⁷⁰.

Базовим у науковому пізнанні еволюції функцій бібліотеки має стати поєднання евристичних можливостей інформаційного, процесного, системного, соціокомунікаційного та структурно-функціонального підходів. Доцільним буде як застосування загальнонаукових методів (аналітико-синтетичний, логічний, узагальнення тощо), так і спеціальних бібліотекознавчих методів, що сприятиме правомірному обґрунтуванню теорії еволюції функцій бібліотек. О. Клименко і О. Сокур зауважують, що від розроблення науково обґрунтованого теоретичного підґрунтя функціонування бібліотек в умовах тривалих суспільних катаклізмів багато в чому залежать

⁶⁹ Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 52.

⁷⁰ Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек. *Донецьк* : Акцент, 1999. С. 6.

правильність вибору ними стратегій діяльності, чіткість у визначенні вмотивованих завдань, формування правомірних напрямів роботи, модифікація зв'язків, оптимальна побудова їхньої внутрішньо системної взаємодії⁷¹.

Тобто коректне застосування методів дослідження в подальшому сприятиме ефективному розв'язанню завдань прикладного характеру та визначенню основоположних підходів до розуміння поняття, зокрема «публічна бібліотека», що включають зміну її місії у цифрову еру, коли цифрові комунікації є базовим інструментом їхньої інноваційної діяльності⁷², переосмислення феномену як центру життя громади під час російсько-української війни, значення її для розвитку громади в умовах децентралізації.

Таким чином, залучення теоретико-методологічного інструментарію в процесі дослідження функцій бібліотек дозволяє встановити сутність та вектори їх диверсифікації в умовах динамічних суспільних змін, уточнити основи їх класифікації та обґрунтувати сучасну інформаційно-комунікаційну модель діяльності бібліотек України.

Для вирішення проблеми дослідження доцільним було використання пізнавального потенціалу соціокомунікаційного підходу, який дозволив визначити вектори диверсифікації функцій бібліотеки як документно-комунікаційної установи. Бібліотека як найбільш кваліфікований і доступний для всіх верств населення комунікаційний посередник у системі «документована інформація – користувач» опановує все нові комунікаційні канали для надання послуг в усіх бажаних для читачів форматах. В останнє десятиріччя вона почала активну реалізацію медіамаркетингової функції, щоб залучати користувачів через соціальні мережі, відстежувати їх інформаційні потреби та читацькі вподобання, стан задоволеності якістю та асортиментом

⁷¹ Клименко О. З., Сокур О. Л. Кодифікація вивчення бібліотеки як об'єкта бібліотекознавства в системі наукових комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 60. С. 50.

⁷² Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 49.

бібліотечних продуктів та послуг. Організація бібліотеками України акаунтів в популярних соціальних мережах дозволяє організувати інформаційне обслуговування користувачів в мережевому форматі незалежно від часу та місцезнаходження користувачів, забезпечити зворотний зв'язок з ними в режимі безпосереднього онлайн-спілкування або відтермінованої комунікації. Постійно оновлюється асортимент дистантних бібліотечних продуктів та послуг, які бібліотеки пропонують користувачам через свій офіційний сайт (вебінари, віртуальні екскурсії, майстер-класи, цілодобовий доступ до бібліографічних та повнотекстових баз даних, довідкове та бібліографічне онлайн-обслуговування та ін.).

Евристичний потенціал системного підходу дозволив обґрунтувати об'єктивність та закономірність диверсифікації функцій бібліотеки як системи у відповідь на вплив та вимоги зовнішнього середовища. Прискорення трансформаційних перетворень соціуму, обумовлених політичними, економічними, демографічними, соціокультурними чинниками, цифровізацією та євроінтеграцією України, повномасштабною військовою агресією російської федерації визначили необхідність швидких адаптаційних змін бібліотек, щоб в будь-яких умовах виконувати свою головну місію – реалізацію принципу загальнодоступності інформаційних ресурсів та сервісів, оперативного та якісного задоволення усіх потреб та очікувань користувачів. Так, під час воєнного стану публічні бібліотеки України диверсифікували соціалізуючу функцію, спрямувавши свою діяльність на адаптацію внутрішньо переміщених осіб та їх гармонійну інтеграцію в нові соціокультурні умови. Волонтерська функція бібліотек виявилася в їх допомозі Збройним Силам України щодо збору та передачі книжок для військових, плетіння маскувальних сіток, запровадженні інклюзивного обслуговування для ветеранів російсько-української війни тощо. Певний різновид меморіальної функції почали реалізовувати публічні бібліотеки громад, що опинилися на територіях бойових дій, збираючи документальні свідчення злочинів російських агресорів щодо знищення об'єктів культурної

спадщини України. Внаслідок цієї діяльності від меморіальної функції відмежувалася комеморативна – бібліотеки беруть участь в успішних практиках меморіалізації пам'яті про надзвичайні події, хронологію воєнних дій, збирають докази воєнних злочинів та архівують документи і навіть усні свідчення про війну. Багатьма національно-патріотичними заходами вони підтримують усталені комеморативні практики українців, спрямовані на збереження та розвиток етнонаціональної ідентичності (святкування Дня вишиванки, утворення ланцюга єдності на День Соборності України, щорічна свічка пам'яті як згадка про трагедію Голодомору та ін.). Активна боротьба бібліотек з фейками ворожої пропаганди, дезінформацією російських ЗМІ на окупованих територіях, протистояння кіберзагрозам, спрямованим на знищення цифрової культурної спадщини України призвело до реалізації ними функції культурної деокупації українців.

Залучення дослідницького потенціалу історичного підходу дозволило дисертанту запропонувати авторську періодизацію основних етапів еволюції традиційних та інноваційних функцій бібліотеки як соціокомунікаційної установи. Застосування інформаційного підходу дозволило обґрунтувати ускладнення місії наукових бібліотек в суспільстві знань, які стають базовим ресурсом прогресивного розвитку людства та опановують технології екстракції знань у сховищах великих даних, агрегують потужні цифрові ресурси, надають доступ до баз і банків даних через масштабне використання в бібліотечній практиці інноваційних досягнень штучного інтелекту та хмарних технологій. Українська публічна бібліотека сьогодні – це сучасний освітній хаб, доступний інклюзивний простір, центр цифрової освіти «Дія», середовище формування у користувачів медіаграмотності тощо.

Отже, поєднання можливостей означених дослідницьких підходів щодо аналізу векторів диверсифікації функцій українських бібліотек як відповіді на виклики часу та динамізм суспільного розвитку дозволило виявити їх конкурентоздатність, значущість як соціокультурних центрів та надійних партнерів громад, інструментів покращення власного іміджу та формування

позитивної репутації. Доведено, що під впливом зовнішніх чинників, серед яких – суспільно-політичні зміни, стрімкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій, глобалізація, цифровізація усіх сфер життя, демократизація та євроінтеграційний вектор національного розвитку, орієнтація на загальноцивілізаційні цінності, соціальні потрясіння (пандемія COVID-19, повномасштабне вторгнення російських військ на територію незалежної України, спрямоване на її окупацію та фізичне знищення української нації та її культури), прискорилися процеси диверсифікації онтологічних та прагматичних функцій бібліотек як відповідь на вимоги зовнішнього середовища та адаптаційний механізм збереження життєстійкості й сталого розвитку в довгостроковій перспективі. Нового змісту і проявів набули такі традиційні функції бібліотек, як виховна, освітня, пізнавальна, рекреаційна, ціннісно-орієнтаційна, що засвідчує високу ступінь стійкості та адаптивності функціонування української бібліотечної галузі в умовах гібридних загроз.

Актуальний стан функціонування українських бібліотек, які розбудовуються в контексті стратегії розвитку, збереження та захисту національної культури, враховує інформаційно-знаннєві потреби користувачів та пропонує їм широкий спектр цифрових продуктів і послуг, слугує популяризації інтелектуальних надбань української нації в глобальному комунікаційному просторі.

Висновки до розділу

У 2005 р. в доповіді ЮНЕСКО було проголошено необхідність розбудови суспільства знань, головними ознаками якого є не лише економіка, що будується на знаннях, але й відкрита наука, яка забезпечує вільний доступ до всіх накопичених людством інтелектуальних здобутків.

Бібліотеки відіграють ключову роль у формуванні суспільства знань, оскільки надають безперешкодний доступ до світових інформаційних

ресурсів, що зберігають знання та забезпечують потужний інформаційний супровід розвитку науки та освіти, які ці знання продукують.

Проблема дослідження функцій бібліотек як базових соціокомунікаційних установ, що впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства, є однією з найскладніших в українському бібліотекознавстві. За майже століття свого розвитку воно не сформувало єдиного підходу до визначення та класифікації функцій бібліотек. Теоретичне підґрунтя дослідження становили сучасні наукові видання бібліотекознавчої проблематики, що охоплюють дослідження теорії, методології і практики бібліотечно-інформаційної діяльності крізь призму традиційних та інноваційних функцій бібліотек.

Дослідниками вивчаються питання визначальних особливостей, актуальних тенденцій і перспективних напрямів функціонування бібліотек в інформаційному суспільстві та суспільстві знань, найґрунтовнішими є напрацювання науковців Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського щодо розвитку функцій наукової бібліотеки в умовах становлення інформаційного суспільства (О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Гарагуля, В. Горовий, Т. Гранчак, Л. Дубровіна, О. Клименко, Т. Коваль, О. Онищенко, А. Свобода, О. Сокур та інші). Суттєвий внесок у розроблення теоретико-методологічних підходів до визначення змісту функцій публічних бібліотек належить Г. Шемаєвій та Т. Вилегжаніній, а наукових бібліотек – М. Слободянику.

Діяльність бібліотеки як невід'ємного складника соціокомунікаційної системи суспільства вивчали І. Давидова та В. Ільганаєва. Т. Бірюковою визначено функціональну структуру бібліотек як документно-комунікаційного інституту в контексті застосування структурно-функціонального підходу. Концептуалізацію системного розвитку національної бібліотеки і механізмів реалізації стратегій подолання цифрової нерівності в умовах побудови інформаційного суспільства комплексно розглянуто Лін Чжао. О. Мар'їна досліджувала напрями розвитку бібліотек

з урахуванням тих кардинальних змін, які відбулися та продовжують відбуватися в цифровій інфраструктурі сучасного соціуму. Ключові проблеми покращення науково-інформаційного супроводу галузевої науки, діяльності бібліотек в електронному середовищі та медіапросторі, що вимагає реалізації традиційних та інноваційних функцій бібліотек, розкрито у науковому доробку В. Загуменної, О. Збанацької, Т. Коваль, О. Кузьменко, Н. Кунанець, О. Мар'їної, О. Матвійчук, Т. Новальської, В. Пальчук, Г. Пристай, Н. Розколупи, О. Сербіна, Т. Сидоренко, Л. Туровської. Але, незважаючи на велику кількість публікацій фахівців, проблема визначення та класифікації функцій бібліотек в умовах розбудови суспільства знань ще не була предметом самостійного дослідження.

Зважаючи на теоретичну базу дослідження, під поняттям «функції бібліотек» варто розуміти напрям діяльності бібліотек, спрямованої на забезпечення сталого розвитку та задоволення певних інформаційних потреб користувачів. Різноманітність функцій, які з'являлися у бібліотеки як документно-комунікаційної установи на всіх етапах розвитку соціуму, відбивають затребуваність суспільством її потужного інформаційного та соціокультурного потенціалу для вирішення оперативних і стратегічних завдань. Документно-комунікаційна та похідні від неї кумулятивна та інформативна функції є сутнісними, тобто онтологічними, притаманними всім без виключення видам бібліотек, підпорядкованим різним системам і відомствам. Усі інші функції бібліотеки як соціального інституту варто віднести до прагматичних – вони відбивають бібліотечні практики, які виникають у відповідь на певні завдання бібліотек різних типів та видів в процесі задоволення ними інформаційних потреб окремих категорій користувачів. До класу прагматичних функцій належать: меморіальна, соціокультурна, освітня, виховна, навчальна, науково-допоміжна, гедонічна, рекреаційна, соціалізуюча.

Застосування соціокомунікаційного, системного, інформаційного, історичного, компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких

методів дозволило надати цілісне уявлення про вектори прагматичних функцій українських бібліотек різних типів. Під впливом складної системи чинників зовнішнього середовища публічні бібліотеки України набули нових прагматичних функцій, серед яких: медіамаркетингова, волонтерська, консолідуєча, ціннісно-орієнтаційна, комеморативна, психотерапевтична, інклюзивна та ін. Наукові та університетські бібліотеки як амбасадори імплементації в національний комунікаційний простір України принципів відкритої науки активно опановують нині функції цифрового кураторства, наукометричну, навігаційну, когнітивну, експертну, медіамаркетингову.

Зазначені вектори диверсифікації прагматичних функцій бібліотек дозволяють довести, що і в суспільстві знань бібліотека залишається документно-комунікаційною системою, якій притаманні високий рівень відкритості до потреб суспільства, стійкості, адаптивності та самоорганізації. Ці властивості гарантують бібліотечному соціальному інституту стабільний поступальний розвиток в довгостроковій перспективі навіть в умовах соціальних катаклізмів та гібридних загроз.

РОЗДІЛ 2

ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕКИ ЯК СОЦІОКОМУНІКАЦІЙНОГО ІНСТИТУТУ

2.1. Історичні етапи формування онтологічних і прагматичних функцій бібліотек України

Бібліотека – це унікальний соціальний інститут, який повною мірою забезпечує кумуляцію і доступність документів та інформації, яка в них зафіксована, і зберігає знання, набуті в процесі розвитку людства, що сприяє піднесенню інтелектуального і культурного розвитку як окремої особистості, так і суспільства загалом.

На кожному історичному етапі суспільного розвитку бібліотечна сфера змінюється, трансформується, переосмислюється і постійно адаптується до відповідних умов історичного розвитку, соціополітичних, економічних і соціокультурних змін. Таким чином еволюціонують і функції бібліотек. З другої половини ХІХ ст. бібліотеки були співучасниками націєтворчих процесів. На наше переконання, націєорієнталістський зміст діяльності українського бібліотечного інституту базується на суспільно-продукційній функції та функції суспільного добробуту.

Наприкінці ХІХ – початку ХХ століття бібліотека – це надкласовий, аполітичний соціальний інститут, що сприяв розвитку освіти, культури і науки. Функціонування книгозбірень, їхні види, а також фінансування значною мірою пояснювалося раціональними потребами держави в той період, коли бібліотека була необхідна як підґрунтя розбудови діяльності міністерств і відомств, урядових комітетів, органів місцевого самоврядування, військових та судово-адміністративних установ тощо. У цей період функціонували губернські та намісницькі бібліотеки, книгозбірні окружних і повітових управлінь, підпорядковані місцевим органам влади. Саме на цьому етапі

посилюється значення громадської ініціативи в процесі розбудови в країні бібліотечної галузі. Управління бібліотеками здійснювалося в основному земськими та міськими органами самоврядування. Саме в цей період переважали навчальна, освітня та просвітницька функції бібліотек.

У 1917–1920 рр. виникли сприятливі соціальні умови для розвитку бібліотек та бібліотечної галузі в Українській Народній Республіці – діяльність Центральної Ради та проголошення української державності, розбудова національної культурної сфери сприяли формуванню концепції розбудови національної бібліотечної системи. Було заплановано створення мережі публічних бібліотек з метою загальнокультурного виховання громади в національних традиціях та освіти народу на національно-державницьких засадах.

У 1918 р. було започатковано Національну бібліотеку Української держави та інші інституції національного рівня, пов'язані з бібліотечною справою: Книжкова палата України, Український науковий інститут книгознавства, Бібліографічна комісія при Всеукраїнській академії наук⁷³. Саме в цей період національного підйому сформувалася українська наукова школа в галузі бібліотекознавства, бібліографознавства, книгознавства.

З поразкою української революції розпочався новий етап розвитку бібліотечної галузі, який було визначено як «соціалістичне бібліотечне будівництво», і саме з того часу бібліотеки постали як найбільш заідеологізовані соціальні установи⁷⁴. З початком періоду радянської окупації і тоталітаризму в Україні були закладені засади принципово іншого підходу до організації бібліотечної справи – переважали ідеологічна і виховна функції⁷⁵.

⁷³ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 4.

⁷⁴ Картузов К. М. Державне управління бібліотечною справою в Україні в 1917–1939 роках. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 174. Т. 186. С. 62–67.

⁷⁵ Голоха Л. Державне управління бібліотечною справою в Україні: історичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 1. С. 89–100.

Політичні репресії 1930-х років фактично знищили потужну українську бібліотекознавчу наукову та освітню школу, здійснили перерозподіл у кадровому складі бібліотек на «користь вихованців нової генерації»⁷⁶, розпочалося впровадження політично схвалених бібліотечних технологій та нововведень у бібліотечну галузь. У бібліотеках превалювало «керівництво читанням» та ідеологічний контроль за складанням бібліографічних видань, складом та комплектуванням бібліотечного фонду. На багато років український бібліотечний інститут втратив індивідуальність та зв'язок із провідними бібліотеками світу, а функції, які виконували бібліотеки, були спрямовані виключно на виховання мас в дусі панівної комуністичної ідеології.

Бібліотечна мережа України бурхливо розбудовувалася і розглядалася тодішнім керівництвом держави передусім як осередок політичної освіти широких трудових мас, книгозбірні слугували допоміжними установами системи народної освіти, підпорядковувалися загальнонаціональній задачі побудови нового комуністичного суспільства, що й призвело до їхньої тотальної ідеологізації в усі роки правління тоталітарного комуністичного режиму. Таким чином, цей підхід перебував у постійному протиріччі з демократичними принципами діяльності традиційного бібліотечного інституту у провідних країнах світу.

У період недовготривалої української державності 1917–1921 рр. була здійснена спроба впровадження незалежного від державної політики бібліотечного інституту, що виявилось в утворенні спеціальних органів управління, виділенні значних державних коштів на розбудову бібліотечної мережі, підготовці законопроектів щодо обов'язкового примірника творів друку та створення національної бібліографії, започаткування Національної бібліотеки Української держави та заснування державної системи підготовки бібліотечних кадрів.

⁷⁶ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 4.

Підсумовуючи, зазначимо, що у 1921–1990 рр. бібліотека функціонувала як найбільш заідеологізований соціальний інститут з усіх, які функціонували в той час на теренах Радянського Союзу.

Зі здобуттям Україною незалежності у 1991 р. в українському бібліотекознавстві на перший план виступає питання прямої залежності функцій бібліотеки від динамічної політичної, економічної та соціокультурної ситуації в країні. Взагалі, перші роки незалежності характеризуються кризовим станом, зумовленим значним зменшенням і нестабільністю фінансування, руйнацією роками вибудованої бібліотечної інфраструктури з чіткою вертикаллю підпорядкування, розбудовою національної законодавчої бази, постійного пошуку можливостей для утримання бібліотек як державних інституцій.

Як слушно наголошує І. Давидова, «трансформації бібліотечного соціального інституту наприкінці ХХ – початку ХХІ ст. активно розвиваються і розгортаються в напрямках техніко-технологічних, організаційно-структурних, функціональних та управлінських змін під впливом процесів інформатизації й інтелектуалізації, поширення каналів комунікації та формування сучасного мережевого суспільства»⁷⁷.

Історичний етап розбудови Української незалежності супроводжувався деідеологізацією всіх громадських процесів, формуванням відкритого демократичного суспільства, входженням країни у світовий інформаційний простір. Змінювалися правові засади державного законотворення, відбувалося оновлення правового простору науки, освіти, культури, відповідно й бібліотечної справи⁷⁸.

Ці процеси характеризуються створенням нового інформаційно-бібліотечного законодавства, зокрема, були прийняті «Основи законодавства

⁷⁷ Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 79.

⁷⁸ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

України про культуру» (1992), Закони України «Про інформацію» (1992), «Про авторське право і суміжні права» (1993), «Про науково-технічну інформацію» (1993), «Про Національний архівний фонд та архівні установи» (1993), «Про бібліотеки і бібліотечну справу» (1995), «Про Національну програму інформатизації» (1998), «Про обов'язковий примірник документів» (1999), «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» (1999) та інші нормативно-правові акти, міжнародні угоди, ратифіковані Верховною Радою України, де бібліотеки та їх книжкові, рукописні й архівні фонди розглядаються як невід'ємна складова національно-культурного надбання країни. Важливим для розвитку бібліотек у цей період було удосконалення бібліотечної системи країни з напрацюванням нової інфраструктури, у складі якої національні бібліотеки посіли пріоритетне місце⁷⁹.

Відбувається розширення кола фахової періодики – започатковуються журнали «Бібліотечний вісник» (1993), «Вісник Книжкової палати» (1996), «Бібліотечна планета» (1998), фахові збірники «Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського» (1998), «Вісник Харківської державної академії культури» (1999) та ін.

Варто наголосити, що вперше в історії нашої держави у 1995 р. було затверджено нормативний акт, який регулює бібліотечну галузь, – Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу»⁸⁰. Саме прийняття цього Закону створило підґрунтя для розбудови бібліотечно-інформаційної сфери в країні, стало відправною точкою для розвитку бібліотек у вільній незалежній державі. Законом чітко визначено статус бібліотек, правові та організаційні засади їхньої діяльності, окреслено державну політику у галузі бібліотечної

⁷⁹ 11 жовтня 1994 р. підписано Указ Президента України «Про національні заклади культури», згідно з яким Національна парламентська бібліотека України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого) отримала статус національної. У 1996 р. Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського НАН України повертає собі статус національної і отримує назву «Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського».

⁸⁰ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

справи, чітко структуровано вертикаль державного управління у цій сфері. Бібліотеки наділялися інформаційними, культурними, освітніми функціями, позбуваючись не властивій своїй природі ідеологічної функції. Отже, цим Законом було закріплено зобов'язання держави щодо забезпечення вільного доступу всіх українців до національної та світової інформації, широкого діапазону знань.

Закон України «Про бібліотеки і бібліотечну справу» визначає, що Національна бібліотека України є провідним науково-інформаційним, культурним, освітнім державним закладом, який наділений функціями координаційного, науково-дослідного та методичного центру з питань бібліотекознавства, бібліографознавства, документознавства, бере участь у розробці державної політики в галузі бібліотечної справи⁸¹. Таким чином, саме Національні бібліотеки⁸² на всеукраїнському рівні координують бібліотечно-інформаційну роботу в країні, виконуючи цілу низку важливих функцій:

- представництво країни у профільних міжнародних об'єднаннях та асоціаціях;
- науково-методичне керівництво бібліотечною системою України;
- збереження національної документальної спадщини шляхом забезпечення режиму депозитарного зберігання всієї сукупності творів друку, що видані в Україні або поза межами, але мають відношення до країни і українців, а також суміжної інформації, яка є значущою для країни;
- участь у формуванні та реалізації інформаційної політики держави⁸³.

⁸¹ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

⁸² Сьогодні в Україні функціонують вісім національних бібліотек: Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, Національна історична бібліотека України, Національна наукова медична бібліотека України, Національна бібліотека України для дітей, Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника, Одеська національна наукова бібліотека, Національна наукова сільськогосподарська бібліотека Національної академії аграрних наук України.

⁸³ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

Державні бібліотеки⁸⁴ – це установи загальнодержавного значення, які здійснюють інформаційне, бібліотечне, бібліографічне обслуговування користувачів та виконують функції науково-дослідного, організаційного та методичного центру для бібліотек як галузевих, так і спеціальних⁸⁵. Ці бібліотеки обслуговують всі верстви населення і категорії користувачів.

Центральні та обласні бібліотеки – це головні регіональні книгозбірні, які формують переважно повно регіональну інформацію, зберігають і надають у користування документи, організовують взаемвикористання бібліотечних ресурсів і надають науково-методичну допомогу всім бібліотекам свого регіону. В Україні функціонують і спеціальні центральні бібліотеки для обслуговування користувачів як певних категорій (Центральна спеціалізована бібліотека для сліпих імені М. Островського), так і за певним тематичним спрямуванням (державний заклад «Центральна державна науково-технічна бібліотека гірничо-металургійного комплексу України»).

Зазначимо, що мережа публічних бібліотек України є важливим складником національної бібліотечної мережі. Адже ті послуги, які надають ці книгозбірні, сприяють:

- забезпеченню реалізації конституційного права громадян на інформацію;
- підвищенню інформаційного забезпечення шкільної, професійної та вищої освіти;
- організації професійної діяльності через надання послуг щодо безперервного навчання упродовж життя;
- формуванню громадянського суспільства через патріотичний розвиток особистості та допомоги у визначенні її життєвих орієнтирів;

⁸⁴ В Україні функціонують шість державних бібліотек: Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка, Державна бібліотека України для юнацтва (нині перебуває у стадії реорганізації та входження у структуру Національної бібліотеки України для дітей), Державна науково-технічна бібліотека України, Державна науково-педагогічна бібліотека України імені В. О. Сухомлинського, Державна наукова архітектурно-будівельна бібліотека імені В. Г. Заболотного.

⁸⁵ Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

– організації дозвілля у громадах.

Публічним бібліотекам відводиться особлива роль у поширенні історичних знань про свій регіон. На матеріалах краєзнавчих досліджень та краєзнавчої інформації, яку ці культурні осередки ретельно збирають і зберігають, якнайповніше відображається місцева тематика, у співпраці з іншими культурними установами краю створюються літописні описи місцевих визначних пам'яток, реконструюються історії окремих родин, здійснюються біографічні дослідження відомих діячів і просвітителів минулого, інших знаменних подій регіону. Отже, публічні бібліотеки, виконуючи важливу краєзнавчу роботу, здійснюють меморіальну функцію збереження і популяризації культурних надбань українського народу.

Треба зазначити, що у діяльності публічних книгозбірень органічно поєднуються соціальні функції: інформаційна, освітня і культурна. Найважливіша роль цих книгозбірень, на наше переконання, полягає у підвищенні освітнього та професійного рівня мешканців своєї громади, сприяння вільному всебічному розвитку особистості, оперативного задоволення потреб користувачів. Також вони є культурними осередками у своїх громадах, центрами бібліотечного краєзнавства, які здатні забезпечити виконання широкого спектра завдань, спрямованих на підвищення загальної освіти, культурного рівня, організації змістовного дозвілля громадян, поширення та популяризації нових знань. У багатьох випадках вони у своїх громадах залишаються єдиними установами, які задовольняють інформаційні потреби освітян, медиків, аграріїв та фахівців місцевого виробництва. Нині ці бібліотеки виконують ще саппортну функцію, забезпечуючи інформаційну підтримку розвитку громад та органів місцевого самоврядування, суб'єктів малого бізнесу та фермерських господарств, надають онлайн-доступ до адміністративних послуг та е-урядування.

Початковий період української незалежності характеризується підйомом і активізацією науково-дослідної та інноваційної діяльності бібліотек, що було викликано процесами деідеологізації та розвитком

технічного прогресу, розбудовою інформаційного суспільства, в якому бібліотекам відведено визначальне місце. Українські бібліотекознавці, вивчаючи процеси останнього десятиліття ХХ ст., відмічають, що це був час значного розширення права бібліотек стосовно самостійного вирішення багатьох організаційних питань, внутрішньої політики щодо основних напрямів і завдань їхньої роботи, широкого розвитку комплексних наукових досліджень та розбудови міжвідомчих зв'язків, актуалізації міжнародної діяльності⁸⁶.

Ще у 1980-х роках у бібліотечній сфері розпочався процес консолідованої співпраці в питаннях інформатизації бібліотечних процесів. Саме в цей час виникла ідея розроблення і впровадження єдиної автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи наукових бібліотек України та самої концепції автоматизації всіх бібліотек країни. Як наголошує М. Сенченко, саме в цей період почалося вирішення проблеми зближення бібліотек та інформаційних технологій⁸⁷. Внаслідок цих процесів суттєво посилюється інформаційна функція бібліотек.

Це вимагало узгодження із фахівцями в галузі бібліотечно-інформаційних технологій та врахування специфіки бібліотеки як соціального інституту. Наприкінці 1980-х років в Україні створюються робочі колективи фахівців з інформатики та бібліотечної справи, які розпочинають розроблення технологій щодо автоматизації бібліотечних процесів.

Наприклад, провідні фахівці Центральної наукової бібліотеки Академії наук Української радянської соціалістичної республіки (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУВ) активно долучилися до цього процесу і виступили із практичними пропозиціями та напрацюваннями щодо автоматизації, які були обговорені на численних конференціях

⁸⁶ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

⁸⁷ Сенченко Н. И. Библиотеки и компьютеры: к изучению дисциплины. Киев : Наукова думка, 1990. 213 с.

і республіканських нарадах, ініційованих як провідними публічними, так і науковими книгозбірнями країни⁸⁸.

У цьому ж контексті відбувається розширення професійної взаємодії з метою створення єдиного електронного каталогу та служби інформаційно-бібліотечного сервісу, а також інтегрованих баз даних спеціалізованих фондів. Отже, опрацьовується концепція загальнореспубліканської автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи. Матеріали нарад і конференцій, на яких обговорювалися питання автоматизації та інформатизації, оформлювалися у вигляді наукових праць, що дозволяло ширше інформувати бібліотечну спільноту, а також залучати до цих питань інших спеціалістів⁸⁹.

Знаковою подією початку 90-х років ХХ ст. став Надзвичайний з'їзд бібліотекарів України, який відбувся у листопаді 1991 р. на базі ЦНБ ім. В. І. Вернадського⁹⁰. У роботі взяли участь 143 делегати з усіх областей України. Поміж інших питань зверталася увага на необхідність розроблення концепції розвитку бібліотечної справи в країні, організації програм зі збереження фондів. Обговорення на з'їзді фахових питань та пропозицій учасників у подальшому стали базою для реалізації багатьох інновацій в українській бібліотечній галузі⁹¹.

Ще однією знаковою подією, що означила новий етап у бібліотечній діяльності, став Перший Всеукраїнський конгрес бібліотекарів, ініційований державними і громадськими інституціями, який відбувся у червні 1992 р. у Києві⁹². У цьому заході вже брали участь 306 делегатів від бібліотек України всіх форм і видів підпорядкування, були гості із 15 країн світу, почесний гість – тодішній генеральний секретар Міжнародної федерації бібліотечних

⁸⁸ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 468.

⁸⁹ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.

⁹⁰ Зворський С. Л. З'їзди, конгреси бібліотечні та бібліографічні. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://tinyurl.com/4zyvxpjk> (дата звернення: 12.03.2024).

⁹¹ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горюховий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

⁹² Зворський С. Л. З'їзди, конгреси бібліотечні та бібліографічні. Українська бібліотечна енциклопедія. URL: <https://tinyurl.com/4zyvxpjk> (дата звернення: 12.03.2024).

асоціацій П. Наута та інші офіційно запрошені особи і представники засобів масової інформації. Треба зазначити, що на Конгресі було поставлено нові завдання щодо функціонування бібліотечної справи в Україні та діяльності бібліотек різних систем і відомств з урахуванням тогочасних суспільно-політичних умов і розвитку інформаційного суспільства. На цьому заході вперше було актуалізовано питання розширення ролі громадськості в управлінні бібліотечною справою, благодійної та спонсорської допомоги.

Ще однією подією нового часу стала ліквідація ідеологічного диктату та знищення обмежень у культурному і науковому розвитку України. Бібліотеки, які багато десятиліть функціонували в умовах цензурного контролю, розпочали активне опрацювання тих своїх фондів, доступ до яких пересічному громадянину було обмежено або вони вважалися «неактуальними», а, отже, також перебували не у читацькому доступі⁹³. У цей же період активно почали розвиватися гуманітарні науки з відповідним зростанням кількості тих досліджень, які раніше були під заборонаю як націоналістичні, що виключало вивчення різних аспектів минулого українського народу, розпочинається об'єктивне дослідження історичних процесів із використанням повноцінної джерельної бази, що зберігається у спецхранах бібліотек, архівів, музеїв. Це вимагало прискорення залучення цих документів до наукового, освітнього та культурного обігу.

Таким чином, за роки незалежності бібліотечною мережею України розвинуто такі соціальні функції: інформативна, комунікативна, меморіальна, дозвіллева, виховна, освітня, культурно-просвітницька, наставницька (рис. 2.1).

⁹³ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

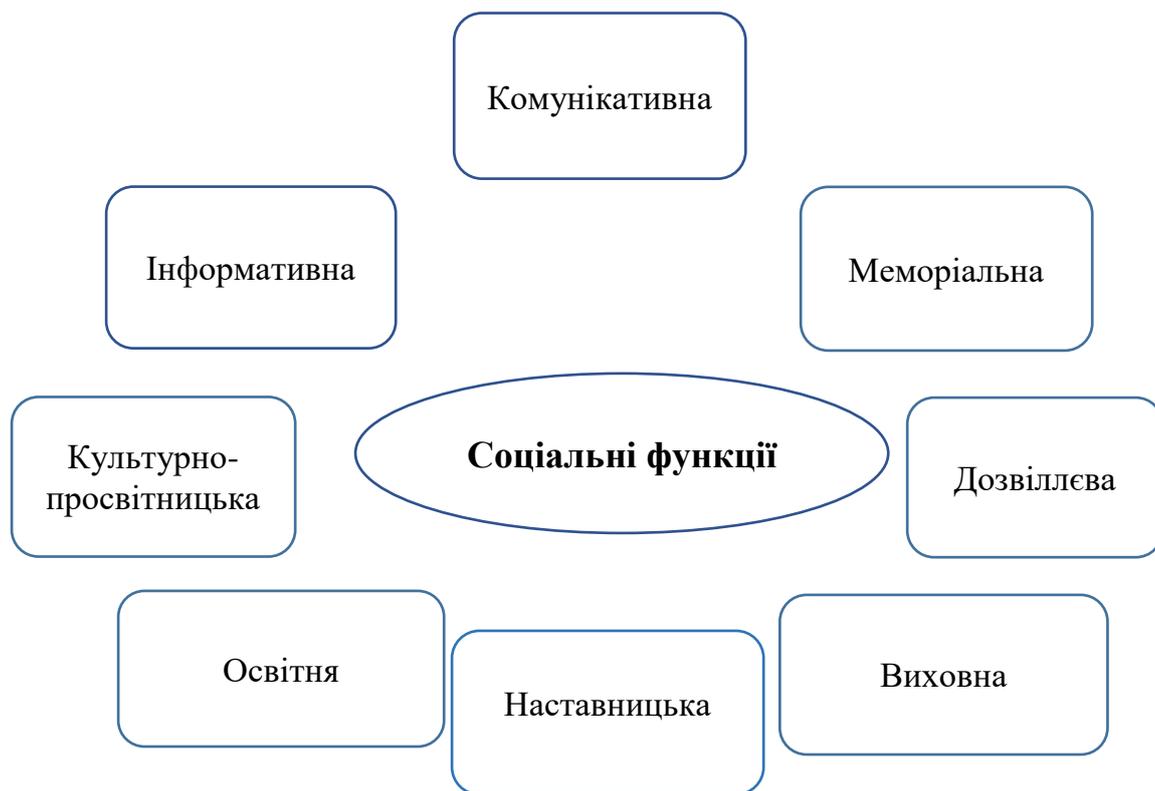

Рис. 2.1. Основні функції українських бібліотек

Інформативна функція – сприяє поширенню інформації, підвищенню інтелектуальних здібностей, стимулює самоосвіту, підштовхує до набуття нових знань. Ця функція передбачає надання книгозбірнями широкого спектра сучасних послуг, організації зручного доступу до інформаційних потоків, а найголовніше – задоволення інформаційних запитів користувачів у різних видах інформації. Особливість її реалізації українськими бібліотеками полягає в розкритті змісту бібліотечних фондів та надання доступу до інших інформаційних ресурсів, що відбувається через задоволення пізнавальних інтересів користувачів та збагачення їхніх знань. Ця функція здійснюється бібліотекою шляхом обслуговування – надання користувачеві бібліотечно-інформаційних продуктів та послуг у зручному форматі.

Комунікативна функція – розширює можливості для спілкування та обміну інформацією, допомагає здійснювати взаємодію між документом і користувачем, а також сприяє подоланню самотності. Ця функція реалізується бібліотекою через організацію заходів, що сприяють спілкуванню

користувачів як між собою, так і з бібліотекарем. Зазначимо, що комунікативна функція полягає не лише у безпосередньому впливі на користувача через надання йому певної інформації, а й у наданні йому можливості самостійно шукати і відбирати потрібну інформацію⁹⁴. Загалом комунікативна функція бібліотеки як центру міжособистісного спілкування індивідів сприяє взаємному обміну релевантною інформацією.

Меморіальна функція (функція пам'яті) – на наше переконання, це найголовніша функція українських бібліотек – збереження національної пам'яті на всіх видах носіїв інформації. Саме на бібліотеки держава поклала завдання зберігати фіксовану інформацію, яка накопичена за всю історію української нації, бути джерелом інтелектуальних ресурсів суспільства, забезпечувати їх організацію та надавати необмежений доступ користувачам до знань.

Дозвіллева функція (релаксаційна, рекреаційна функція) – сприяє творчій активності користувачів через задоволення потреб у духовному збагаченні, організоване бібліотекою змістовне дозвілля, розваги і спілкування. Ця функція в бібліотеках втілюється в різних формах, сприяє гармонійному відпочинку користувачів, задоволенню естетичних потреб.

Виховна функція та функція соціалізації – виявляються в організації бібліотекою дій, направлених на цілеспрямований розвиток особистісних потенціалів (пізнавального, ціннісно-орієнтаційного, творчого, комунікативного тощо). Специфіка цієї функції полягає у тому, що в бібліотеці виховний процес постає як предметна діяльність, що результується як засіб для вирішення конкретних завдань, а не ціль. Ця функція спрямована на забезпечення бібліотечними засобами процесу засвоєння особистістю певної системи поведінки, знань, суспільних норм, культурних цінностей, що дозволяє в майбутньому почуватися гідним членом громади.

⁹⁴ Терентьєв С. О. Інформаційно-комунікаційне забезпечення розвитку мережі публічних бібліотек: теоретичні підходи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 81–86.

Освітня функція – пов’язана із засвоєнням універсальної культури і систематизованих знань, що змінюють особистість та визначають світогляд. Ця функція бібліотек традиційно орієнтована на самоосвіту тих груп населення, які вже користуються бібліотечними послугами, полягає в інформаційному забезпеченні навчально-дослідницької діяльності. Бібліотеки все активніше розбудовують у своїй діяльності сегмент неформальної освіти – важливого складника безперервного навчання, що дедалі стає популярнішим серед сучасних користувачів⁹⁵.

Наставницька функція – ця функція у період цифровізації є надзвичайно важливим складником освіти та інтелектуального зростання особистості. Цінність цифрового наставництва від бібліотеки полягає в спроможності надавати користувачу індивідуальну підтримку та настанови від фахівця, який володіє певними навичками. Цінність наставництва полягає в індивідуальній підтримці, навчання відбувається завдяки власному досвіду наставника-бібліотекаря, користувач отримує мотивацію до подальшого навчання та підтримку у вирішенні проблем, відбувається підвищення освіти у суспільстві, а також поступове впровадження інновацій в країні⁹⁶.

Українські бібліотеки сприяють відносно новій тенденції у світі – вільному доступу до якісного навчання упродовж життя, пропонуючи широкий спектр навчальних програм для користувачів будь-якого соціального становища та віку – від мовних та комп’ютерних курсів, краєзнавчих екскурсій, популяризації віддаленої освіти (медіаосвіти) до вивчення основ програмування, спеціалізованих тренінгових програм для приватних підприємців та організацій.

Окремої уваги потребують освітні потреби сучасних дітей та підлітків, які є надзвичайно примхливою категорією користувачів, з огляду на їх

⁹⁵ Миськевич Т. М. Актуальний зміст культурно-освітніх практик сучасної бібліотеки. Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2019 р.). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/site/reports/id/25> (дата звернення: 15.02.2024).

⁹⁶ Новик І., Венгловська О. Наставництво: професійна підтримка та розвиток педагогів. Київ : УІПО, 2023. 111 с.

тотальне заглиблення у гаджети та новітні інформаційні технології, конкурувати з якими у виборі дозвілля надзвичайно важко. Щоб зацікавити та умотивувати молодь, потрібно шукати справді креативні підходи до організації роботи, що передбачає інтерактивність та динамізм у подачі інформації. Як зауважує Т. Миськевич, «всі ці характеристики включають в себе едьютеймент – технологію, засновану на концепції навчання через розвагу, яка сприяє формуванню інтересу до навчання та отримання задоволення від самого освітнього процесу»⁹⁷.

Культурно-просвітницька функція – реалізується як сукупність різних видів і форм бібліотечної діяльності: від безпосередньої видачі документів до організації в стінах книгозбірні різноманітних аматорських клубів, об'єднань тощо. Все це спрямовано на вільний розвиток особистості, залучення користувачів до цінностей національної та світової культур. Культурно-просвітницька функція сучасних українських бібліотек постає як складник безперервної освіти та самоосвіти, духовного збагачення особистості.

Культурна функція бібліотеки традиційно полягає у сукупності видів діяльності, яка спрямована на залучення користувачів до цінностей надбань світової культури як минулого, так і сьогодення, створення сприятливих умов для їх подальшого розвитку. Як зазначає Т. Миськевич, саме публічні бібліотеки є активними суб'єктами регіональної культурної політики, сприяючи збереженню та розвитку культурної ідентичності, закріпленню в українській суспільній практиці кращих зразків національної та світової культурної спадщини, культурних норм, що призводять до сталої суспільної розбудови⁹⁸. Адже, будучи центром духовного та естетичного збагачення, книгозбірні традиційно організовують культурно-просвітницькі заходи: виставки, концерти, творчі зустрічі, літературні і музичні вітальні,

⁹⁷ Миськевич Т. М. Актуальний зміст культурно-освітніх практик сучасної бібліотеки. Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2019 р.). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/site/reports/id/25> (дата звернення: 15.02.2024).

⁹⁸ Миськевич Т. М. Актуальний зміст культурно-освітніх практик сучасної бібліотеки. Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху : Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2019 р.). URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/site/reports/id/25> (дата звернення: 15.02.2024).

розважальні заходи, культурно-просвітницькі акції тощо, а отже, створюють умови як для індивідуальної, так і колективної творчості.

За останнє десятиліття відбувся колосальний стрибок в інформаційно-комунікаційних технологіях, які кардинально змінили як сьогоденного користувача, так і характер його запитів і потреб. Усе це призвело до якісних змін у традиційних бібліотечних технологіях та формах бібліотечного обслуговування, змінився характер взаємодії бібліотек із різними соціальними групами користувачів, партнерами, органами державної і місцевої влади. До традиційної просвітницької функції додалася функція інформаційного центру, який надає доступ до світових інформаційних баз даних і ресурсів. Саме тому надзвичайно гостро постало питання розширення, можливо, й перегляду пріоритетів функцій українських бібліотек, визначення їх нової соціокультурної орієнтації в бібліотечній діяльності, яка полягає в налагодженні ефективної і затребуваної взаємодії бібліотеки із суспільством, особливо у поствоєнному, що в майбутньому стане одним із визначальних факторів їхнього розвитку. Ініціюючи залучення більшої кількості користувачів, відповідаючи на їх актуальні запити, виконуючи сповна свою місію, бібліотека сприятиме зміцненню соціальної цілісності свого регіону і своєї громади.

Головна функція бібліотеки залишається незмінною – зробити інформацію доступною для всіх категорій користувачів. Українські бібліотеки трансформуються, освоюють нові інформаційні технології і функції для забезпечення суспільства актуальною і якісною інформацією, широкими можливостями віддаленого доступу, удоступнення інформаційних послуг, підвищення інформаційної грамотності населення задля формування на основі комунікативних практик культурної ідентичності особистості.

Бібліотечний інститут в Україні є складником національної інформаційної системи країни, який забезпечує доступ до знань та інформації всім громадянам, бере активну участь у соціальному, економічному, культурному розвитку своїх регіонів, підтримує культурну, етнічну, мовну

різноманітність, а головне – культурну самобутність українського народу. Завдячуючи своїй доступності, бібліотеки мають стратегічні можливості, що сприяє удосконаленню якості життя громади, розбудові громадянського суспільства, підтримки демократичних цінностей, активізації суспільного життя.

Отже, формуючи і підтримуючи традиційні бібліотечні функції, книгозбірні виконують важливі соціальні та комунікаційні функції, адже є одним з базових осередків культурної, освітньої та інформаційної інфраструктури регіону, роблять свій внесок у соціально-економічну розбудову свого регіону та країни в цілому. Як соціальний інститут бібліотеки різних видів залишаються важливим компонентом системи масової комунікації, адже забезпечують інформаційні потреби громадян, формуючи ціннісні орієнтири через використання традиційних та інноваційних форм роботи.

Від самого початку української незалежності особлива увага фахового середовища приділялася питанням збереженості бібліотечних фондів як предметів національної культурної спадщини. У комплекс напрямів діяльності зі збереження книжкових та рукописних пам'яток доєдналася ще одна функція – облік та збереження національної культурної спадщини. У 1992 р. була затверджена комплексна програма ЮНЕСКО «Пам'ять світу», яка була спрямована саме на здійснення заходів щодо збереження історичної та культурної спадщини людства, розповсюдження інформації та сприяння доступу до інтелектуальних скарбів світу⁹⁹. До її виконання доєдналися і провідні українські бібліотеки, які розпочали роботи з вивчення, копіювання, публікації шедеврів загальноєвропейської книжкової та рукописної культури, створення їх цифрових копій, що у подальшому сприяло розвитку програми «Пам'ять світу».

⁹⁹ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горovий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

Першим нормативним актом, який закріпив на законодавчому рівні пріоритетність питань національної культури, важливість обліку пам'яток – об'єктів матеріальної та духовної культури виняткової історичної, художньої, наукової чи іншої цінності, що мають важливе значення для національної самосвідомості українського народу і визначають його внесок у всесвітню культурну спадщину, стала Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання»¹⁰⁰.

Загалом, особливістю 1990-х років було створення міцної ідейної платформи для подальшого поглиблення діяльності бібліотек, у тому числі й у напрямі інформатизації. Адже саме у цей період відбувся перехід людства «від доби друкарства до доби електронної інформаційної культури»¹⁰¹, що й визначило у подальшому трансформаційні процеси у бібліотечній сфері, переосмислення і розбудову організаційних та технологічних форм і методів роботи бібліотек, наповнило новим змістом і традиційні бібліотечні функції. Треба зазначити, що цей період розпочав нову епоху в розвитку бібліотечної галузі загалом, яка пов'язана насамперед із залученням інформаційних технологій у бібліотечні процеси: комплектування, каталогізацію, систематизацію, обслуговування, що призвело до пошуку та впровадження нових форм роботи з читачами, організації електронного пошукового апарату (електронний каталог, тематичні бази даних тощо), розширення бібліографічної роботи (електронні виставки, електронні покажчики тощо), розвитку нових засад в організації бібліотечних фондів. На перше місце висувається теза «головне – не володіти джерелом інформації, а мати доступ до ресурсу».

¹⁰⁰ Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

¹⁰¹ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. С. 9.

У 1990-х роках науково-дослідна проблематика у діяльності українських книгозбірень набула докорінних змін відповідно до нових тенденцій політичного і суспільного розвитку та їхніх соціальних функцій. Започатковуються напрями, покликані вирішувати нагальні питання:

- налагодження взаємодії бібліотек у контексті нових напрямів соціальної державної політики;
- розбудова науки, освіти і культури у незалежній Україні;
- трансформація книгозбірень у сучасні бібліотечно-інформаційні центри, які акумулюють, зберігають та надають у доступ знання, накопичені попередніми поколіннями;
- виховання патріотичної молоді, вплив на формування духовної культури громадян;
- налагодження інформаційного супроводу пріоритетних напрямів науки, економіки, державотворчих процесів в Україні;
- дослідження науково-інформаційної діяльності наукових бібліотек у відкритому суспільстві;
- розвиток документно-інформаційних ресурсів та засобів їх використання¹⁰².

Саме у цей час питання розбудови бібліотечної галузі у незалежній Україні та впровадження сучасних функцій у діяльність книгозбірень розглядаються на численних конференціях різного рівня, зокрема:

- міжнародних: «Наукова бібліотека в сучасному соціокультурному контексті» (Київ, 1993), «Бібліотечно-бібліографічні класифікації та інформаційно-пошукові системи» (Київ, 1995), «Проблеми вдосконалення каталогів наукових бібліотек» (Київ, 1996), «Стратегія комплектування фондів наукової бібліотеки» (Київ, 1997);

¹⁰² Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 467.

– всеукраїнських: «Бібліотека у демократичному суспільстві» (Київ, 1995), «Архівна і бібліотечна справа доби визвольних змагань в Україні» (Київ, 1997);

– міжрегіональних: «Пріоритетні напрями розвитку бібліотечної справи в Україні» (Рівне, 1993), «Бібліотечне краєзнавство у відновленні історичної пам'яті народу України» (Київ, 1997).

Як зазначають Л. Дубровіна і О. Онищенко, «проведення таких конференцій відіграло велику роль у популяризації наукових ідей та досвіду, можливості відверто та широко обговорювати нагальні питання розвитку бібліотечної науки»¹⁰³.

Упродовж 90-х років ХХ ст. відбулося висвітлення традиційних бібліотекознавчих досліджень у новому аспекті, спрямованому на створення моделі розбудови суспільства знань як вищого прояву інформаційного суспільства початку. Саме у цей період починають домінувати дослідження впровадження інформаційних технологій у бібліотечну справу та інтеграція електронних ресурсів. Чільне місце посіли питання створення електронних каталогів та електронних бібліотек, тобто активно розбудовувалася саме інформаційна функція українських книгозбірень. Питання каталогізації в різних аспектах розглядалися у працях І. Антоненко – авторитетний контроль бібліографічних записів¹⁰⁴, В. Воронкова – інтеграція і каталогізація інформаційних ресурсів¹⁰⁵; проблеми упорядкування ресурсів знайшли відображення у напрацюваннях О. Волохіна – інтернет-технології у практиці обласних бібліотек¹⁰⁶, Л. Костенка – формування електронних ресурсів та

¹⁰³ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 468.

¹⁰⁴ Антоненко І. П. Авторитетний контроль бібліографічних записів. *Бібліотечний вісник*. 1995. № 4. С. 3–8; Антоненко І. П. Авторитетний контроль бібліографічних записів: проблеми кооперації бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 1998. Вип. 1. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. С. 208–213; Антоненко І. П. Сучасні проблеми каталогізації: традиції та вплив інформаційних технологій. *Бібліотечний вісник*. 1997. № 5. С. 3–6.

¹⁰⁵ Воронков В. І. Загальні проблеми формування електронних інформаційних ресурсів з науково-технологічної і економічної діяльності. *Науково-технічна інформація*. 2001. № 4. С. 7–11.

¹⁰⁶ Волохин О. М. Интернет технологии в практике региональной библиотеки: первый опыт, перспективы развития. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : материалы Шестой междунар. науч. конф. «Крым 99». 1999. Т. 1. С. 163–165.

забезпечення доступу до них¹⁰⁷; автоматизація бібліотек і бібліотечних процесів висвітлено І. Торліним – автоматизація мережі дитячих бібліотек¹⁰⁸, В. Александровим – державна програма автоматизації бібліотек¹⁰⁹, Н. Морозовою – вдосконалення структури бібліотек та їхніх функцій під впливом інформатизації¹¹⁰, Т. Павлушою – автоматизація бібліотек із погляду бібліотекознавства¹¹¹ та інші.

Отже, зі здобуттям Україною незалежності відбулася стрімка розбудова міжнародного співробітництва та узгодження діяльності провідних бібліотек стосовно створення електронних ресурсів у сфері науки, культури й освіти. Досліджуючи питання бібліотечно-інформаційної сфери, вчені вирішували питання теорії і практики інформатизації бібліотек, закладаючи фундамент для впровадження програмно-технологічних засобів формування та використання електронних ресурсів, бібліотечних вебсайтів як складника українського сегмента світового інформаційного простору. Активізувалися у цей період колективні обговорення актуальних завдань інформатизації української бібліотечної справи, що у подальшому сприяло швидшому просуненню новітніх інформаційно-комунікаційних технологій та створенню комфортніших умов для міжнародного співробітництва.

¹⁰⁷ Костенко Л. И. Компьютерные технологии в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Десятой юбилейной междунар. конф. «Крым 2003». 2003. Т. 1. С. 217–219; Костенко Л. И. Використання INTERNET у бібліотеках. *Бібліотечний вісник*. 1999. № 2. С. 6–10; Костенко Л. И., Чекмарьев А. О., Бровкин А. Г., Павлуша И. А. Библиотека и доступность информации в современном мире: электронные ресурсы – наука, культуре та освіті (підсумки 10-ї міжнародної конференції «Крим 2003»). *Бібліотечний вісник*. 2003. № 4. С. 43.

¹⁰⁸ Торлин И. Г. Автоматизация детских библиотек Украины: настоящее и будущее. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Третьей междунар. конф. «Крым 96». 1996. Т. 2. С. 238–240; Торлин И. Г. Автоматизация детских библиотек Украины: проекты и реальность. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Пятой юбилейной междунар. конф. «Крым 98». 1998. Т. 1. С. 142–144.

¹⁰⁹ Александров В. А. Проект Государственной программы автоматизации библиотек Украины. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Пятой юбилейной междунар. конф. «Крым 98». 1998. Т. 1. С. 98–100.

¹¹⁰ Морозова Н. И. Створення регіонального інформаційного порталу в мережі Інтернет та структурні зміни, що відбуваються в бібліотеці. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Девятой междунар. конф. «Крым 2002». 2002. Т. 1. С. 168–171.

¹¹¹ Павлуша Т. П. Сучасні проблеми інформатизації бібліотек України: бібліотекознавчі аспекти. *Бібліотека. Інформація. Суспільство* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 116–121.

Поступово починає реалізовуватися концепція інформатизації українських бібліотек зі створенням інтегрованих науково-інформаційних ресурсів, яка була запропонована тодішнім генеральним директором НБУВ академіком О. С. Онищенко¹¹². Серед лідерів автоматизації бібліотечної справи України: Л. Костенко – завідувач Центру інформаційно-бібліотечних технологій Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, В. Воронков – заступник директора Українського інституту науково-технічної та економічної інформації, О. Волохін – головний інженер з автоматизації Кіровоградської обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. І. Чижевського, В. Александров – заступник генерального директора Національної парламентської бібліотеки України (нині Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого, НБУ ім. Ярослава Мудрого), І. Торлін – заступник директора з питань автоматизації бібліотечних процесів Національної бібліотеки України для дітей, Н. Морозова – завідувачка відділу автоматизації Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Д. І. Тімірязєва (нині Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського, Вінницька ОУНБ України ім. В. Отамановського) та інші. Таким чином формується новий ресурс української науки, освіти, культури, відкривається доступ до світових інформаційних ресурсів.

Значний внесок в інформатизацію української бібліотечної мережі, створення єдиного інформаційного простору внесли ініціативи директори провідних бібліотек і центрів, зокрема, директор Науково-технічної бібліотеки Київського політехнічного інституту (нині Науково-технічна бібліотека імені Г. І. Денисенка Київського технічного університету України «Київський

¹¹² Онищенко А. С. Доминирующая тенденция развития информационной сферы. *Библиотеки национальных академий наук: проблемы функционирования, тенденции развития*. 2000. Вып. 1. С. 3–6; Онищенко О. С. Поширення наукових знань як чинник інтелектуального збагачення суспільства. *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молоді* : наук. праці та матеріали конф. Київ, 2001. С. 46–51; Онищенко О. С. Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи. *Бібліотечний вісник*. 2003. № 5. С. 2–7; Онищенко О. С. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст. Основні тенденції розвитку та напрями діяльності. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 3. С. 12–23; Онищенко О. С., Попроцька В. Г. Наукова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1993–1998). *Бібліотечний вісник*. 1998. № 3. С. 3–15.

політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», НТБ ім. Г. І. Денисенка КТУ України «КПІ ім. І. Сікорського») В. Г. Дригайло, директор Книжкової палати України імені Івана Федорова М. І. Сенченко, директор Державної медичної наукової бібліотеки (нині Національна наукова медична бібліотека України, ННМБ України) Р. І. Павленко, член Київської асоціації користувачів системи ІРБІС та бібліотечно-інформаційних технологій Л. З. Рудзський¹¹³.

У 1995–2005 рр. активно запроваджуються нові інформаційні технології, поступово формуються в правовому полі базові складники функціонування українських книгозбірень, з'являється нова форма бібліотеки – електронна.

У 2006–2012 рр. започатковується новий соціокультурний образ бібліотеки, здатної ефективно забезпечувати сучасні потреби користувачів у бібліотечно-інформаційних послугах та продуктах на основі широкого запровадження і використання новітніх інформаційних технологій.

Бібліотечний інститут – один із найдавніших і найвідкритіших культурних інституцій людства. Коли до традиційних книжкових фондів додалися аудіо-, відео-, електронні ресурси, матеріали на інших носіях інформації, коли пріоритетним каналом отримання інформації у користувача став інтернет, який взяв на себе частину бібліотечних функцій (інформаційну, освітню, комунікативну, розважальну тощо), змінилася і традиційна роль бібліотеки в сучасному суспільстві. Всеохоплююча інформатизація, а згодом цифровізація відкрили перед бібліотеками колосальні можливості, що втілилися в створення нових соціальних та інформаційно-комунікаційних осередків, які запропонували користувачу альтернативу традиційній книгозбірні – інформаційні портали, інтернет-кафе, технопарки, культурно-дозвіллеві центри тощо.

Таким чином, відбувався поступовий перехід до інтенсивного розвитку бібліотечної сфери України, формування нового соціокультурного образу

¹¹³ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.

бібліотеки, яка здатна ефективно забезпечувати постійно зростаючі потреби користувачів у сучасних бібліотечно-інформаційних продуктах та послугах на основі широкого використання інформаційних технологій з орієнтацією на інтеграцію внутрішніх та зовнішніх інформаційних ресурсів із метою сприяння інформатизації та інтелектуалізації суспільства.

Різним аспектам організації бібліотечної справи в Україні та завданням, які мають вирішуватися українськими бібліотекарами на початку XXI ст., було присвячено праці таких знаних науковців, як: О. Онищенко і В. Попроцька (аналіз наукової діяльності НБУВ)¹¹⁴; О. Воскобойнікова-Гузєва (фондознавчі питання наукових бібліотек)¹¹⁵; А. Свобода, Н. Смаглова, Г. Солоїденко (функції академічних бібліотек)¹¹⁶; О. Виноградова (науково-методична робота у публічних бібліотеках та розширення її функцій)¹¹⁷; В. Корнієнко (проблеми типологізації системи наукових знань у контексті створення довідково-пошукового апарату сучасної бібліотеки)¹¹⁸; Я. Чепуренко (державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України)¹¹⁹; В. Ярощук (система обслуговування читачів на прикладі обласних універсальних наукових бібліотек України)¹²⁰; Я. Хіміч (соціально-психологічні засади бібліотечного обслуговування та створення психологічних служб підтримки в українських книгозбірнях)¹²¹; Т. Добко

¹¹⁴ Онищенко О. С., Попроцька В. Г. Наукова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1993–1998). *Бібліотечний вісник*. 1998. № 3. С. 3–15.

¹¹⁵ Воскобойнікова-Гузєва О. Наукові видання сучасної України: динаміка і тенденції розвитку. *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 2. С. 11–14.

¹¹⁶ Свобода А. А., Смаглова Н. І., Солоїденко Г. І. Бібліотеки Національної академії наук України : довідник. Київ, 1996. 110 с.

¹¹⁷ Виноградова О. Б. Визначення перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації працівників інформаційно-документаційної сфери. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2002. Т. 8. С. 251–255.

¹¹⁸ Корнієнко В. Проблеми типологізації системи наукових знань: огляд. *Вісник Книжкової палати*. 2003. № 11. С. 11–14.

¹¹⁹ Чепуренко Я. О. Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 1998. 69 с.

¹²⁰ Ярощук В. П. Обслуговування читачів: аспекти оновлення / Рівненська держ. обласна б-ка. Рівне, 1997. 87 с.; Ярощук В. П. Система обслуговування читачів обласних універсальних бібліотек України (80 – 90-ті роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 23 с.

¹²¹ Хіміч Я. О. Бібліотечна психологічна служба: аналітичне дослідження / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 50 с.; Хіміч Я. О. Психолог у бібліотеці. *Бібліотечний вісник*. 1999. № 1. С. 32–34.

(довідково-бібліографічне обслуговування)¹²²; Н. Каліберда (вдосконалення системи обслуговування читачів у наукових бібліотеках)¹²³; В. Маркова (специфіка обслуговування читачів національних меншин)¹²⁴ та інші.

Саме у цей період актуалізуються питання розвитку бібліотечно-інформаційної освіти (В. Бабич¹²⁵, В. Ільганаєва¹²⁶), опрацьовуються проблеми бібліотечного маркетингу і менеджменту (О. Башун¹²⁷, Г. Єрмолаєва¹²⁸, Л. Петрова¹²⁹), започатковуються проблеми бібліотечної професіології (А. Чачко¹³⁰), опрацьовуються технологічні проблеми діяльності бібліотек (О. Кириленко¹³¹) та ін.

Стрижневим чинником, що кардинально вплинув на подальший розвиток усієї української бібліотечної сфери, стала можливість об'єднання бібліотечної спільноти навколо вирішення актуальних питань бібліотечної науки. Так, важливим напрямом стала активізація використання інформаційного потенціалу ретроспективних фондів задля прискорення розбудови гуманітарних дисциплін та соціокультурної сфери. Зокрема, це

¹²² Добко Т. В. Інформаційні ресурси довідково-бібліографічного обслуговування: стан та проблеми використання. *Бібліографознавство: теорія і практика*. 1997. С. 46–56; Добко Т. В. Розвиток довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. *Бібліотека. Інформація. Суспільство* : зб. матеріалів праць Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20–22 жовт. 1998 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. С. 185–190.

¹²³ Каліберда Н. Ю. Система обслуговування читачів Національної бібліотеки України. Історія формування та тенденції розвитку (1918 – початок 90-х років) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1999. 18 с.

¹²⁴ Маркова В. А. Культурно-просвітницька діяльність наукової бібліотеки: традиції та перспективи. *Бібліотека і читач на порозі XXI сторіччя* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 14–22; Маркова В. А. Формування системи бібліотечного обслуговування національних меншин в Україні (1920–1930 рр.). *Культура України* : зб. статей. Харків, 1996. Вип. 3. С. 204–212.

¹²⁵ Бабич В. С. Еволюція бібліотечно-інформаційної освіти / Київський держ. ун-т культури і мистецтв, Нац. парлам. б-ка України. Київ, 1997. 80 с.

¹²⁶ Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Ред. журналу «Бібліотечний вісник», 1996. 253 с.

¹²⁷ Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек. Донецьк : УКЦентр, 1999. 204 с.

¹²⁸ Єрмолаєва Г. Теорія і практика бібліотечного менеджменту в умовах ринкових перетворень (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.). *Вісник Книжкової палати*. 2006. № 12. С. 30–31.

¹²⁹ Петрова Л. Бібліотека в умовах соціально-економічних змін : монографія. Київ, 2003. 302 с.; Петрова Л. Менеджмент і маркетинг як стратегічна основа розвитку сучасної бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2003. № 3. С. 8–11.

¹³⁰ Чачко А. С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации. 2-е изд. Киев : Наук. думка, 1986. 193 с.; Чачко А. С. Профессиональная адаптация молодых библиотекарей и библиографов : рекомендации. Киев : ЦНБ АН УССР, 1986. 50 с.

¹³¹ Кириленко О. Г. Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80 – 90-ті роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1996. 23 с.

стосується організації бібліографічного, історико-книгознавчого та архівно-археографічного використання бібліотечних фондів, які є національним надбанням українського народу, проте упродовж довгого періоду радянської окупації не вважалися актуальними і потрібними для української культури й освіти¹³².

Таким чином, у роботу українських наукових бібліотек було впроваджено нову функцію – збереження і висвітлення національного надбання українців. Розпочалися роботи зі створення корпусу видань із національної бібліографії, підтримки важливих державних проєктів у сфері науки, культури, освіти, укладання тематичних бібліографічних покажчиків, створення електронних інформаційних ресурсів.

Л. Дубровіна та О. Онищенко стверджують, що «ознакою державницького розвитку України стало створення національної бібліографії та репертуару україномовної книги»¹³³. Саме цей напрям набув пріоритетного значення для подальшого розвитку дослідницької функції українських бібліотек.

Отже, наприкінці ХХ – на початку ХХІ століття активізувалися процеси диверсифікації інформативної, комунікативної та меморіальної функцій бібліотек України, адже саме вони покликані допомагати суспільству користуватися всіма перевагами суспільства знань, реалізуючи право громадян на доступ до інформації і знань у зручних дистанційних форматах, забезпечуючи можливості ефективної комунікації як всередині місцевих громад, так і між ними, незалежно від їхнього місцезнаходження і масштабів. Амбасадором диверсифікації функцій наукових бібліотек майже відразу після проголошення незалежності України стає Центральна наукова бібліотека імені В. І. Вернадського (нині Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського, НБУВ). Вона почала диверсифікувати науково-

¹³² Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.

¹³³ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 476.

дослідницьку функцію, долучившись до розроблення понятійно-термінологічного апарату, ініціювання дискусій фахівців щодо визначення змісту понять «національна бібліографія», «українська книга», уточнення репертуару української книги. Вчені, які працювали в цьому напрямі, є знаними фахівцями не лише в Україні, а й за її межами: Я. Дашкевич, В. Омельчук, О. Коновець, Г. Швецова-Водка, Н. Зелінська, Л. Крушельницька, М. Романюк, Л. Ільницька та інші¹³⁴.

У 1995 р. теоретичні й практичні аспекти формування репертуару української книги та періодики стали темою обговорення на спеціальній фаховій конференції «Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики», яка була організована Львівською науковою бібліотекою імені В. Стефаника (нині Львівська національна наукова бібліотека України імені Василя Стефаника, ЛННБ України ім. В. Стефаника)¹³⁵.

У середині 90-х років ХХ ст. побачили світ ґрунтовні покажчики україномовної книжки та україніки, які були підготовлені провідними науковими бібліотеками України. У 1995 р. розпочинається великий проєкт створення багатотомних видань у галузі національної бібліографії – «Україномовна книга у фондах Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. 1798–1923» (з 1996 по 2002 р. було підготовлено п'ять томів), «Репертуар української книги 1798–1916 рр.» (підготовлений фахівцями Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника), також було видано кілька покажчиків книг українською мовою з фондів Харківської державної наукової бібліотеки імені В. Г. Короленка, матеріали до репертуару української книги 1861–1917 рр. підготував дослідник С. Петров, який на

¹³⁴ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.

¹³⁵ Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : Доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–26 серп. 1995 р.) / НАН України, Львів. наук. б-ка. Львів, 1996. 460 с.

основі вивчення історії українського книгодрукування у XIX – початку XX ст. розпочав підготовку багатотомного покажчика.

Проблеми створення національного бібліографічного репертуару рукописних книг, теоретичні питання кодикології, археографії, бібліографії з початку 1990-х років активно опрацьовуються Л. Дубровіною¹³⁶. Паралельно розробляються теорія та методика створення бібліографії стародруків – В. Фрис¹³⁷; значний внесок у дослідження рукописних фондів та бібліографії зробив І. Лосієвський¹³⁸. Як зазначають Л. Дубровіна та О. Онищенко, саме підготовкою і публікацією цих видань і було закладено на початку української незалежності фундамент україномовної частини національної бібліографії України¹³⁹.

Стрімке розгортання у світі процесів становлення інформаційного суспільства та розбудова суспільства знань вимагало перебудови організаційно-методичних та технологічних засад діяльності та завдань бібліотечної сфери України, яка гостро відчувала потребу в оновленні змісту функцій та нагальної необхідності радикальних змін в інформаційному забезпеченні економічного і політичного розвитку держави, подоланні стереотипів та традиційного консерватизму бібліотечної галузі. Така перебудова вимагала включення бібліотек у світові процеси, що характеризуються інтеграцією бібліотечних технологій і ресурсів для розширення доступу до інформації та її цільового використання. Прискорення інформатизації суспільства зумовило трансформацію бібліотек із книгосховищ у бібліотечно-інформаційні центри. З цією метою українські бібліотекарі докладали значних зусиль щодо пошуку власного шляху розвитку

¹³⁶ Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги : монографія / АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукописів, Ін-т укр. археографії. Київ, 1992. 262 с.

¹³⁷ Фрис В. Я. Історія кириличної рукописної книги в Україні Х—XVIII ст. Львів : Львівський національний університет імені Івана Франка, 2003. 188 с.

¹³⁸ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.

¹³⁹ Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в XX столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. С. 477.

та нової ролі книгозбірень в інформаційному просторі електронних ресурсів і технологій¹⁴⁰.

Пріоритетного значення поступово набуває забезпечення доступу до локальних інформаційних ресурсів, формування інформаційної культури українців, сприяння ліквідації в суспільстві інформаційної нерівності та підвищення інформаційної грамотності. Таким чином, бібліотеки знову повертаються до своєї початкової місії – просвітницької функції. На перший план висуваються збереження культурної спадщини, відповідальність відносно читання через підтримку і формування читацької культури.

У перше десятиліття XXI ст. діяльність української бібліотечної галузі була спрямована на впровадження інновацій у контексті стрімких соціально-економічних перетворень у країні, які були спричинені розбудовою інформаційного суспільства та формуванням суспільства знань. Упровадження інновацій у бібліотечну діяльність було зосереджено на тісно пов'язаних між собою пріоритетних напрямках: техніко-технологічний, нормативно-методичний, управлінсько-організаційний.

У 2000–2020-х роках у результаті нововведень у бібліотечну діяльність на техніко-технологічному рівні було здійснено перехід на інформаційно-комунікаційні технології, що зумовило модернізацію бібліотечних процесів на основі оптимізації комп'ютерної та традиційної (ручної) технології, розроблення принципово нових алгоритмів роботи в межах автоматизованої бібліотечно-інформаційної системи (АБІС). До прикладу, НБУВ в аспекті розбудови бібліотечно-інформаційних ресурсів у різні періоди було розроблено локальні технології:

- наукове опрацювання інформаційних ресурсів для електронних зібрань «Наукова електронна бібліотека» і «Наукова періодика України»;
- анований інтернет-навігатор на платформі САБ «ІРБІС-64»;

¹⁴⁰ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

– відбір та наукове опрацювання ресурсів для формування БД правової тематики «Конституційна Асамблея», «Цифрова бібліотека», «Стародруковані періодичні видання», «Інтернет-навігатор»;

– конвертація та розбудова БД «Бібліотекознавча література» тощо¹⁴¹.

Система бібліотечно-інформаційного обслуговування також зазнала суттєвих змін. Відпрацьовано та впроваджено нові технологічні процеси надання послуг віддаленим користувачам, зокрема обслуговування користувачів МБА з використанням електронного бланку-замовлення, адресно-цільове інформування індивідуальних і колективних користувачів, впровадження онлайн-сервісів «Віртуальна довідка» та «Електронна методична служба» (для обслуговування бібліотечних працівників), електронна тематична виставка тощо¹⁴².

Перехід на комп'ютерні технології, впровадження електронної телекомунікації суттєво вплинули і на трансформацію професійно-діяльнісного середовища українських бібліотек, модернізувавши його в інноваційне. Але маємо констатувати, що криза культурних інститутів в умовах глобалізації та техногенного вибуху у сфері комунікацій кардинально змінила потреби сучасного користувача. У суспільстві змінилося уявлення про місце культури та роль її інститутів у його повсякденному існуванні, відбулися також і зміни у культурній політиці держави. Інформаційні потреби сучасного суспільства урізноманітнилися, а сучасному користувачеві бібліотеки потрібна не лише доступ до спеціально організованої інформації, а й комфортність її отримання.

Чільною тенденцією функціонування українських бібліотек сьогодні є широке впровадження у щоденну роботу як кращих зарубіжних

¹⁴¹ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) : [монографія] / Білько Є. М., Василенко О. М., Горєва В. В. [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Василенко О. М. ; наук. ред. Клименко О. З. Київ, 2022. 507 с.

¹⁴² Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) : [монографія] / Білько Є. М., Василенко О. М., Горєва В. В. [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Василенко О. М. ; наук. ред. Клименко О. З. Київ, 2022. 507 с.

напрацювань, так і послуговування апробованим українським досвідом, що спрямовано на модернізацію інформаційно-бібліотечної сфери загалом і базується на широкому застосуванні сучасних інформаційно-комунікаційних технологій. Сьогодні вже багато українських бібліотек мають сторінки в соціальних мережах для висвітлення подій у громаді, так само, як і публікації цікавих краєзнавчих розвідок, перебіг проведених заходів, популяризація читання тощо. Це явище можна вважати результатом диверсифікації її сталих інформаційно-комунікативної та маркетингової функції у нову – функцію медіамаркетингу.

Роль та значення книгозбірень у сучасному суспільстві, світоглядною парадигмою якого є відкритий доступ до всеохопного масиву інформації, трансформується під впливом різнопланових факторів. У цілому ставлення держави до бібліотек як невід'ємного складника соціополітичних та історико-культурних процесів засвідчує рівень розвитку суспільства та добробуту його громадян.

В Україні не створено єдину бібліотечну модель, але в сучасних умовах книгозбірня може себе позиціонувати як інтегративний інститут, який об'єднує інформаційні та культурні компоненти. Місія бібліотек у сучасному світі продиктована посиленням значення інформації і знань, які виступають каталізатором суспільного розвитку. Сучасна місія бібліотек має кілька аспектів, які полягають у площині сприяння розвитку знань шляхом забезпечення вільного доступу до інформації та збереження документованих знань як суспільного надбання. Примноження традиційних цінностей публічних бібліотек, які виступають у своїх громадах центрами збереження місцевої культури, має підкріплюватися їх включенням у ширше інформаційне коло і культурний простір держави.

Розгортання робіт із переведення книг у цифровий формат, створення спеціальних сховищ електронної інформації з налагодженням віддаленого доступу до їх ресурсів призвело до змін у потребах користувачів книгозбірень. Звужене сприйняття бібліотеки як традиційного сховища інформації у

перспективі може призвести до її занепаду. Саме для того, щоб залишатися затребуваними, бібліотеки повинні своєю діяльністю та активною позицією доводити важливість свого існування. Саме бібліотеки мають стати ключовою ланкою у створенні єдиного національного інформаційного простору, брати активну участь у встановленні прямих інформаційних зв'язків із зарубіжними країнами.

Активному поширенню позитивного досвіду та диференціації напрямів роботи сприяє пошук нових форм і методів соціокультурної діяльності українських бібліотек. Нині при бібліотеках функціонують міні-музеї, театральні гуртки, створено центри національних культур, активно розвиваються культурні центри дозвілля молоді, сучасного бестселера, духовної літератури тощо. За останні роки в різних регіонах нашої країни з'явилися зелені бібліотеки, які пропагують екологічні цінності, необхідність захисту природи, бібліотерапевтичну реабілітацію людей з обмеженими можливостями тощо. Ці явища свідчать про те, що з кожним новим затребуваним суспільством напрямом діяльності бібліотек диверсифікуються їх онтологічні та прагматичні функції.

2.2. Адаптація завдань і функцій бібліотек до вимог суспільства знань

Бібліотечна галузь України є невід'ємним складником інформаційно-комунікаційної системи держави, тому від моменту здобуття незалежності нашої держави вона прагне до успішної реалізації своєї місії «забезпечити діяльність суспільства в цілому і конкретну людину інтегрованим і синтезованим знанням, нагромадженим людством у процесі історичного розвитку»¹⁴³.

¹⁴³ Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.

Імплементація норм міжнародного права у національне законодавство, реформування усіх галузей українського суспільства, входження бібліотечної галузі в інформаційну індустрію, підвищення інформаційного потенціалу бібліотек, їх інтеграція в глобальний освітньо-науковий простір спонукали до зміни парадигми бібліотекознавства та пошуку нових стратегій розвитку бібліотечно-інформаційної сфери країни. Як справедливо вказують О. Кузьменко і В. Загуменна, «сьогодні діяльність бібліотек збагачується змістом <...> функцій, що сприяє взаємодії із зовнішнім середовищем, утвердженню демократичних і гуманістичних принципів розвитку, забезпеченню вільного доступу до інформації»¹⁴⁴.

Вплив зовнішніх чинників (глобалізація, інформатизація, європейський вектор України, децентралізація тощо) та внутрішніх (упровадження у бібліотечну практику новітніх інформаційно-комунікаційних технологій, перехід на дистанційну форму роботи, довідково-бібліографічне та інформаційно-консультаційне онлайн-обслуговування та ін.) спричинили розширення завдань, наповнення функцій новим змістом, що результувалося у впровадженні інноваційних форм, видів та методів роботи у бібліотечну практику. І. Ярема зазначає, що запровадження нових сервісних стратегій у бібліотечній комунікації передбачає:

- формування нових переваг через визначення цільових груп онлайн-користувачів;
- вивчення інформаційних потреб користувачів;
- індивідуалізація бібліотечного обслуговування;
- визначення пріоритетів щодо наповненості контенту;
- вибір мережевих каналів надання інформаційних продуктів і послуг;

¹⁴⁴ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. 2021. № 3. С. 43.

– запровадження креативних форм і методів бібліотечного обслуговування задля підтримки постійної комунікації та зацікавленості інтернет-аудиторії в якісному бібліотечному продукті¹⁴⁵.

Розбудова суспільства знань та повсюдне впровадження цифровізації позитивно впливають на процеси бібліотечної практики. «Українська бібліотечна наука і практика засвідчує перспективність формування національного інформаційного простору шляхом інтеграції як невід’ємного складника глобального в умовах інформаційної технологізації українського суспільства»¹⁴⁶. На переконання С. Гарагулі, «технічна і технологічна модернізація бібліотечної діяльності забезпечили зміцнення інформаційної функції сучасної бібліотеки»¹⁴⁷.

Бібліотечна справа України в цифрову епоху характеризується організацією доступу до інформаційних ресурсів бібліотек 24/7, максимально повним обслуговуванням усіх категорій користувачів в електронному середовищі, перенесенням комунікації у соціальні мережі. Активізація процесу переходу бібліотек до впровадження нових технологій та організаційних рішень була обумовлена зростаючим суспільним запитом. Насамперед це відбувається через стрімке збільшення суспільного попиту на інформацію задля поступового суспільного розвитку. Диверсифікація системи соціальних функцій бібліотек не змінює магістрального напрямку – своєчасне надання затребуваної користувачем інформації визначає і нові інноваційні методи її поширення в суспільстві. Саме такий підхід дозволяє підвищувати імідж бібліотечного інституту як рівноправного соціального інституту суспільства з просвітницькими, освітніми і культурними функціями, що є

¹⁴⁵ Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 49–59.

¹⁴⁶ Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 15.

¹⁴⁷ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 18.

нагальним у перехідний період від традиційного до інформаційного суспільства¹⁴⁸.

В. Горов зазначає, що бібліотека традиційно виконує функцію інформаційного хабу, адже саме сюди стікаються інформаційні потоки, які потребують перерозподілу відповідно до користувацьких потреб¹⁴⁹. Урізноманітнення соціальних структур та їх підсистем потребує кардинального підвищення якості надання бібліотечно-інформаційних послуг, забезпечення комплексного, багатоаспектного підходу до вирішення інформаційних задач, які постали перед українським суспільством в умовах інформатизації. Сьогодні набули ваги новітні технології з розширення соціальних зв'язків користувачів, а бібліотеки почали виконувати роль інформаційного супроводу цих зв'язків¹⁵⁰. Це свідчить про виокремлення функції соціалізації, яка в умовах кризових станів розвитку суспільства лише посилюється.

Упродовж століть бібліотечний інститут виконує функцію комунікаційної навігації в інформаційних потоках¹⁵¹. Особливо це актуально сьогодні, коли бібліотека відходить від моделі «володіння інформацією», натомість формуючи новий формат свідомості користувачів, надаючи безперешкодний «доступ до інформації».

Постійна навігація бібліографів в нескінченних масивах інформації породжує ресурсно-оцінюючу і ресурсно-орієнтуючу функції бібліотек, які з часом трансформувалися в інформаційно-аналітичну – «інформація на основі аналітико-синтетичної переробки інформації»¹⁵². Комерціалізація інформаційної сфери вимагає від бібліотек реалізації новітніх бізнесових

¹⁴⁸ Таєнчук М. В., Ковальський Г. Є. Особливості комунікації бібліотеки в епоху цифровізації. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 165–170.

¹⁴⁹ Горовий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку. *Бібліотечна планета*. 2006. № 3. С. 27–30.

¹⁵⁰ Горовий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку. *Бібліотечна планета*. 2006. № 3. С. 27.

¹⁵¹ Таєнчук М. В., Ковальський Г. Є. Особливості комунікації бібліотеки в епоху цифровізації. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 165–170.

¹⁵² Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19.

рішень задля надання суспільству актуальних послуг, розширення спектра сервісів, а отже, створення моделі оптимального партнерства – державно-приватного. Саме цей продуктивний шлях у перспективі дозволить українським бібліотекам впровадити власні оптимальні форми взаємодії з користувачами незалежно від адміністративного рівня та територіальної віддаленості бібліотечних установ.

Сучасний рівень розвитку технологій розбудови електронних бібліотек забезпечує широку варіативність їх практичної реалізації. До прикладу, великий проєкт Бібліотеки Конгресу (США) Всесвітня цифрова бібліотека (*англ.* World Digital Library, WDL) спрямований на надання віддаленого доступу до важливих першоджерел, культурних надбань усього світу, у тому числі рукописів, карт, цінних і рідкісних книг, музичних партитур, фільмів, нот, гравюр, фотографій, креслень тощо¹⁵³. Головна мета реалізації цього проєкту – розбудова міжкультурного взаємообміну на основі взаєморозуміння, забезпечення достовірною інформацією сфери науки, освіти та розвиток багатомовного контенту. Доступ до ресурсів WDL безкоштовний, забезпечується підтримка багатомовного інтерфейсу доступу. Основний принцип, який реалізовано у проєкті, – це якісний бібліографічний опис для всіх цифрових об'єктів, переклад описів на мови країн-учасниць проєкту, створення високоякісних зображень, формування ключових слів до цифрових об'єктів за єдиною методикою, контроль якості інформаційних послуг. Таким чином, забезпечується *кумулятивна функція*.

Кардинально інший підхід використано при створенні Європейської бібліотеки (*англ.* The European Library, TEL). Треба зазначити, що цей проєкт є консорціумом із забезпечення швидкого і легкого доступу до колекцій 48 національних бібліотек Європи та провідних європейських наукових бібліотек. Мета TEL – створення технічної, юридичної та організаційної бази для інтернет-платформи з багатомовного інтерактивного доступу до

¹⁵³ Collection World Digital Library. Library of Congress : website. Mode of access: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/> (accessed:10.01.2024).

бібліографічних та повнотекстових ресурсів європейських національних бібліотек. Користувачі можуть здійснювати пошук та використовувати інформацію понад 26 394 274 цифрових об'єктів та 168 238 832 бібліографічних записів¹⁵⁴. Інформація надходить з бібліотек країн-членів Ради Європи на тридцяти п'яти мовах, це – бібліографічні записи, повнотекстові книги, журнали, аудіозаписи тощо. Пошук здійснюється у понад 300 каталогах і цифрових колекціях¹⁵⁵.

Базова концепція платформи сформована спільними зусиллями восьми європейських національних бібліотек (Великобританія, Італія, Нідерланди, Німеччина, Португалія, Словенія, Фінляндія, Швейцарія) та Центрального інституту зведеного каталогу італійських бібліотек та бібліографічної інформації¹⁵⁶ (*итал.* Istituto centrale per il catalogo unico delle biblioteche italiane e per le informazioni bibliografiche, ICCU). Розробником платформи є Національна бібліотека Нідерландів, саме тут розміщено і головний офіс TEL. Фінансування проєкту здійснювалося за рахунок членських внесків бібліотек-учасниць Конференції директорів європейських національних бібліотек¹⁵⁷ (*англ.* The Conference of European National Librarians, CENL), частково його фінансувала Європейська комісія «як супутній захід у сфері застосування культурної спадщини у рамках ключового заходу Третьої дослідницької програми інформаційних спільнот»¹⁵⁸.

Цінність TEL полягає у кількох аспектах, зокрема у демонстрації спільної діяльності членів проєкту – європейських бібліотек – власників історично цінних колекцій, які в об'єднаній Європі посідають унікальну позицію щодо підтримки культурного розмаїття кожної країни та є єдиними

¹⁵⁴ The European Library : website. Mode of access: <https://www.theeuropeanlibrary.org/> (accessed: 10.01.2024).

¹⁵⁵ Рибачок О. М. Інтеграційні проєкти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 35–36.

¹⁵⁶ Державний орган Італії, метою якого є координація, просування та управління каталогом та мережею Національної бібліотечної служби.

¹⁵⁷ Міжнародна неурядова некомерційна регіональна професійна організація відкритого типу, членами якої є директори національних бібліотек країн-членів Ради Європи.

¹⁵⁸ Прокопенко Л. С. Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL). *Українська бібліотечна енциклопедія* : вебпроєкт. <http://surl.li/owuft> (дата звернення: 10.06.2023).

установами, які відповідають за довгострокове збереження інтелектуальної спадщини, гарантують надійність інформації та високу кваліфікацію фахівців, які надають послуги.

Базою TEL стали такі проєкти попередніх років:

- GABRIEL (*англ.* Gateway and Bridge to Europe's National Libraries – Ворота і міст до європейських національних бібліотек) (1997–2000);
- TEL – офіційна служба бібліотек CENL – єдиний портал європейських національних бібліотек (2001–2004);
- TheEuropeanLibrary.org (2005–...);
- Tel-ME-MORE (2005–2007);
- EDL-project (2006–2008);
- TELplus (2007–2009);
- FUMAGABA (2008–2009);
- ARROW (2008–2011);
- ARROW Plus (2011–2013);
- Europeana Libraries (2011–2012) тощо¹⁵⁹.

Всі ці зусилля були спрямовані на приєднання європейських національних бібліотек до TEL та організацію доступу до їхніх каталогів¹⁶⁰.

Треба зазначити, що Україна у 2008 р. долучилася до TEL через участь Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (НБУВ) у проєкті FUMAGABA, який було спрямовано на інтеграцію колекцій національних бібліотек України, Молдови, Албанії, Грузії, Вірменії, Боснії і Герцеговини. Таким чином, було забезпечено інтегрований комплексний пошук у двох колекціях НБУВ: Реферативна база даних української наукової літератури та Повнотекстова база даних української наукової літератури.

Отже, система забезпечує централізоване збереження метаданих і надає доступ до цифрових об'єктів, тим самим виконуючи метамеморіальну

¹⁵⁹ The European Library : website. Mode of access: <https://www.theeuropeanlibrary.org/> (accessed: 10.01.2024).

¹⁶⁰ Прокопенко Л. С. Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL). *Українська бібліотечна енциклопедія* : вебпроєкт. <http://surl.li/owuft> (дата звернення: 10.06.2023).

функцію. Система розрахована як на збір інформації щодо електронних ресурсів, так і бібліографічних записів, що зберігаються в електронних каталогах національних книгозбірень. Зазначимо, що якщо у записі є посилання на цифровий об'єкт, то ця інформація також передається.

Європейський проєкт цифрової бібліотеки European Digital Library Network на момент відкриття у 2008 р. нараховував близько двох млн оцифрованих об'єктів – картин, книг, фільмів, фотоматеріалів, архівних документів тощо. З січня 2017 р. доступ до ресурсу TEL, що продовжує функціонувати, інтегровано у портал проєкту Europeana – загальноєвропейської цифрової бібліотеки, до складу якої входять бібліотеки, музеї, архіви та інші культурні установи Європи. Нині каталог Europeana має понад 20 млн записів, що належать 1500 установам із 32 країн європейського континенту, та надає доступ до контенту установ культурної спадщини різного типу¹⁶¹. Усі цифрові об'єкти Europeana, які користувачі платформи можуть тут знайти, не зберігаються на її серверах, а розміщуються на мережевих серверах.

Головним завданням сучасної бібліотеки є інформаційне забезпечення життєдіяльності суспільства. Реалізація цього завдання для українських бібліотек вимагає кардинальних змін через напрацювання адекватних моделей діяльності відповідно до вимог науково-технічного прогресу бібліотечної галузі у задоволенні інформаційних потреб користувачів. Сучасне бібліотечне обслуговування перебудовує свою діяльність у сервісну модель. Складність цього процесу полягає у забезпеченні існування паралельних методологічних парадигм – традиційної та інноваційної, адже різні соціальні та вікові групи вимагають задоволення своїх інформаційних потреб різними методами. Сучасна сервісна практика чітко орієнтована на потреби певних груп користувачів. Вебтехнології дозволяють будувати партнерські відносини від проведення приватного діалогу або організації колективного обслуговування, налагодження контактів і залучення до обговорення нагальних питань,

¹⁶¹ Europeana : website. Mode of access: <https://www.europeana.eu/en> (accessed:10.01.2024).

вирішення пошукових запитів, до оцінки результатів діяльності бібліотеки, удосконалення інформаційно-аналітичного продукту, отримання консультацій і рекомендацій¹⁶².

Провідною ціллю додаткової індивідуалізації сервісної діяльності бібліотеки є забезпечення дружнього і комфортного комунікаційного середовища в умовах цифровізації суспільних процесів. Це досягається завдяки поєднанню доступних інтелектуальних, матеріально-технічних та кадрових ресурсів. Нині в бібліотечній галузі спостерігається поєднання усталеної практики з можливостями впроваджених інформаційно-комунікаційних технологій, коли традиційне бібліотечне обслуговування доповнюється наданням користувачеві е-продуктів і е-послуг за допомогою телекомунікаційних засобів¹⁶³.

Бібліотека як унікальний соціальний інститут завжди була віддзеркаленням особливостей суспільно-політичного та економічного розвитку. Місія бібліотек накопичувати і поширювати знання залишається незмінною, але залежно від соціальних умов та викликів часу розширюються зміст і завдання їхньої інформаційно-комунікаційної діяльності. Важливо підкреслити, що опанування функцій сучасної бібліотеки є однією із найскладніших тем у бібліотекознавчому дискурсі¹⁶⁴.

У 2003 р. у США було засновано організацію *Story Corps*, метою якої стали запис, збереження та поширення історій різних верств населення цієї країни. Її місія – збереження та поширення життєвих історій для встановлення зв'язків між людьми задля розбудови справедливого, а отже – милосерднішого, світу¹⁶⁵. Формат проєкту передбачає запис бесіди між двома співрозмовниками за допомогою фахівця, який направляє бесіду в потрібне

¹⁶² Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19.

¹⁶³ Таєнчук М. В., Ковальський Г. Є. Особливості комунікації бібліотеки в епоху цифровізації. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 165–170.

¹⁶⁴ Клименко О. З., Сокур О. Л. Кодифікація вивчення бібліотеки як об'єкта бібліотекознавства в системі наукових комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 60. С. 51.

¹⁶⁵ Story Corps @your library. ALA. American Library Association : website. Mode of access: <https://www.ala.org/tools/programming/storycorps> (accessed: 27.02.2024).

русло, тобто допомагає якнайкраще розкрити особистість та життєвий досвід (наприклад, розмова дідуся з онуком, мешканця громади з головою цієї громади, матері з донькою тощо). Сама бесіда не перевищує 40 хвилин, а найбільша цінність цих бесід – саме у їх різноманітності. Наприкінці бесіди учасники роблять спільне фото, яке слугує обкладинкою інтерв'ю на різних платформах: аудіозапис публікують на сайті проєкту *Story Corps*, на YouTube-каналі, транслюють на суспільному радіо *National Public Radio*. Але головне – всі вони зберігаються на серверах Бібліотеки Конгресу США, яка надає доступ до цих матеріалів безпосередньо в читальній залі в одній із будівель бібліотечного комплексу (будівля Томаса Джефферсона)¹⁶⁶.

Треба зазначити, що цей проєкт став надзвичайно популярним. У 2014 р. Американська бібліотечна асоціація дістала грант від Інституту музейних та бібліотечних послуг на проєкт «*Story Corps @your library*», у межах якого 20 публічних бібліотек США у результаті конкурсу вибороли по 2,5 тис. доларів, професійне обладнання для звукозапису, навчання для бібліотекарів та волонтерів, рекламні матеріали тощо. Після успішної реалізації цього проєкту до співпраці зі *Story Corps* долучилися й інші книгозбірні¹⁶⁷.

Сучасна масштабна мережа американських бібліотек пропонує громадянам записати інтерв'ю у спеціально обладнаних кабінках для звукозапису, проводити заходи з обговорення інтерв'ю з архівів *Story Corps*. Крім того, самі бібліотекарі записують інтерв'ю з колегами, благодійниками бібліотек тощо. Бібліотеки активно долучаються до Національного дня слухання – спеціально організованої кампанії із запису інтерв'ю, яку відзначають у США¹⁶⁸.

Отже, приватна ініціатива радіопродюсера Девіда Ісаєя, яка від самого початку жодним чином не була пов'язана з бібліотеками, зараз активно

¹⁶⁶ Story Corps @your library. ALA. American Library Association : website. Mode of access: <https://www.ala.org/tools/programming/storycorps> (accessed: 27.02.2024).

¹⁶⁷ Story Corps @your library. ALA. American Library Association : website. Mode of access: <https://www.ala.org/tools/programming/storycorps> (accessed: 27.02.2024).

¹⁶⁸ Палівода Т., Павленко І., Литвак О., Мацієвська Г. Проєкт «Галерея історій» Запорізької ОУНБ та ГО «Запорізька бібліотечна асоціація». *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 28–31.

реалізується американською бібліотечною спільнотою, беручи на себе ще й меморіальну функцію.

Завдання кумуляції і трансляції знань бібліотеками в інформаційному суспільстві відбувається завдяки успішній реалізації традиційних та інноваційних функцій бібліотеки. Ключовою базовою функцією, яка визначає місію книгозбірні, залишається меморіальна, тобто накопичення та зберігання знань, яка в умовах цифровізації трансформується в генерування інформаційних електронних ресурсів, активізацію роботи у віртуальному середовищі. «Ефективне функціонування сучасної бібліотеки як інноваційно-інтелектуальної відкритої платформи можливе за умови органічного поєднання адаптивного характеру її інформаційно-комунікаційної діяльності та оптимальних алгоритмів цифрової інтеграції до глобального цифрового простору»¹⁶⁹.

Стрімкий перехід до нових форм соціального буття зумовлює розширення інформаційної та соціокультурної функцій бібліотек у сучасних соціокомунікаційних процесах українського суспільства. Бібліотеки комунікують зі своїм користувачем за допомогою широкого спектра інформаційного інструментарію: сайт, репозитарій, електронний каталог та бази даних, віртуальна довідкова служба, організація доступу до зовнішніх електронних ресурсів, соціальні мережі тощо. Упровадження нових інформаційних технологій у бібліотечну діяльність дозволяє автоматизувати більшість бібліотечних процесів. Цифровізована бібліотека уможливує обслуговування віддалених користувачів на рівні з читачами, які фізично працюють з інформацією в стінах бібліотеки. Головним принципом існування новітніх бібліотек є налагодження сталих комунікаційних зв'язків з усіма учасниками суспільства знань задля формування прогресивних суспільних змістів. Забезпечення ефективного впливу бібліотек на інформаційне поле суспільства в умовах тотального впровадження цифрових технологій

¹⁶⁹ Маранчак М. М. Стратегії репутаційного інтернет-маркетингу публічних бібліотек України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. 2021. С. 2.

передбачає підвищення кваліфікації бібліотечних працівників задля вироблення нових форм комунікації, які сприяють покращенню взаємодії із суспільством та підвищенню якості надання інформаційно-аналітичного продукту бібліотеки¹⁷⁰.

На сучасному етапі відбуваються зміни та перетворення, що відображаються на всіх складниках бібліотечної діяльності, які набувають системного характеру, «виникають нові форми організації діяльності, відбуваються процеси диверсифікації, зміни в технологічній, кадровій, управлінській складових функціонування, тобто тенденції, які вже дістали назву трансформаційних змін»¹⁷¹.

Серед традиційних бібліотечних функцій – зберігання історичної і культурної спадщини, історичного досвіду країни, розвиток інтелектуального потенціалу суспільства. Інформація в різних її формах набуває важливого значення, стає потужним ресурсом, товаром нарівні з іншими матеріальними благами. Під впливом інформаційно-комунікаційних технологій однією із провідних функцій бібліотеки є інформаційна, реалізація якої надає бібліотеці «статусу рівноправного партнера серед інших суспільних інститутів у розвитку українського суспільства на нових інформаційних засадах»¹⁷². Таким чином, бібліотека може забезпечувати рівність громадян у доступі до затребуваних користувачем джерел, задовольняючи як індивідуальні, так і суспільні потреби в інформації, піднімаючи престиж освіченості і культури громадян.

Інформатизація надала українському суспільству доступ до наявних світових інформаційно-інтелектуальних ресурсів та створила можливості для вироблення нової інформації у великих обсягах. Саме тому сучасний зміст

¹⁷⁰ Сойчук Р. Л. Інформаційно-комунікаційні технології у виховному процесі та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. *Інноватика у вихованні*. 2016. № 4. С. 220–230.

¹⁷¹ Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 78–84.

¹⁷² Пальчук В. Е. Трансформація інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 169–171.

інформаційної функції тісно пов'язується з генеруванням «інформації про інформацію» або «інформації на базі інформації». Як зазначає В. Пальчук, «для бібліотеки її функції визначені залежністю від інформаційних потреб як окремих груп (категорій) її користувачів, так і суспільства в цілому»¹⁷³. Таким чином, функції бібліотеки визначаються залежністю від інформаційних потреб її користувачів, а функції бібліотечної галузі загалом – потребами суспільства. Отже, завдання полягає у визначенні оптимальних методологічних, організаційних та програмно-технологічних засад розбудови бібліотечної сфери загалом.

Практика вдосконалення бібліотечних функцій у тісному взаємозв'язку з управлінськими, політичними, економічними структурами та науковими центрами зумовлює посилення аналітичного складника відповідно до запитів користувачів. Саме ця тенденція бібліотечного обслуговування і визначає вектор розвитку інформаційної функції, адже потреба в бібліотечних інформаційно-аналітичних продуктах обумовлена об'єктивним зростаючим попитом користувачів, особливо в змістовому наповненні великих масивів інформації, яка відображає розвиток суспільних процесів.

Посилення аналітичного складника бібліотечної діяльності на тлі вдосконалення технологій аналітико-синтетичної обробки великих масивів інформації створили умови для трансформації традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну. Тепер мова йде не лише про виробництво інформаційно-аналітичної продукції (фактографічна, реферативна тощо інформація), а і про організацію досліджень на базі опрацювання великих масивів інформаційно-інтелектуальних ресурсів із метою виявлення та прогнозування проблемних ситуацій у певній сфері на тлі вивчення суспільних процесів, підготовки рекомендацій щодо подолання кризових явищ та

¹⁷³ Пальчук В. Е. Трансформація інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 170.

підготовки інформаційно-аналітичних матеріалів, які стають підґрунтям для прийняття управлінських рішень¹⁷⁴.

Посилення інформаційно-аналітичної функції у діяльності українських бібліотек апоріорі передбачає підвищення аналітичного рівня продукції як результат використання інтелектуальних технологій опрацювання інформації, що у подальшому сприятиме якісному інформаційному забезпеченню процесів управління в державі. Адже проходить шлях від аналітико-синтетичної та логічної обробки первинних документів (інформаційне згортання) до якісно змістовного перетворення інформації, що функціонально стикається з науковою і управлінською діяльністю. Реалізація інформаційно-аналітичної функції тісно пов'язана із виробництвом бібліотечних продуктів, що передбачає опрацювання інформації на семантичному або змістовому рівні з додатковим дослідженням певної сфери управління, детальним вивченням проблемної ситуації у режимі інформаційного моделювання суспільних проблем, різних варіантів розвитку подій, моделей конкретних дій у певних ситуаціях, що визначає обов'язкове формулювання висновків, рекомендацій, прогнозів тощо.

Як слушно зауважує С. Гарагуля, провідними функціями книгозбірень упродовж багатьох століть були комунікаційна та інформаційна, спрямовані саме на налагодження діалогу зі своїм користувачем, вивчення та максимально повне задоволення його інформаційних потреб¹⁷⁵. В умовах тотальної цифровізації комунікаційна функція диверсифікується зокрема й в напрямі організації взаємодії особистості із соціальною пам'яттю людства, ретранслюючи все накопичене культурне надбання.

Бібліотека у суспільстві знань входить у надзвичайно складну систему соціальної комунікації, забезпечуючи створення, обробку, зберігання та

¹⁷⁴ Пальчук В. Е. Трансформація інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 169–171.

¹⁷⁵ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

розповсюдження суспільно значущої документної інформації, таким чином створюючи можливості для задоволення інформаційних потреб всіх членів суспільства через сукупність документів як зі своїх фондів, так і використовуючи інформаційні ресурси інших бібліотек та соціокомунікаційних установ. Завдяки інтенсивному міжбібліотечному документообміну оцифрованими документами та передплаченим базам даних окрема книгозбірня в сучасних умовах може об'єднати для користувачів на своїй платформі бібліотечну, архівну, музейну тощо інформацію зі всього світу. Необхідно зауважити, що інформаційні потреби користувачів найрізноманітніші, стосуються різних сфер професійної діяльності.

Комунікаційна функція тісно переплітається з інформаційною, що передбачає сам процес постійної передачі інформації, тобто технологічно налагоджений процес комунікації. У контексті формулювання інституційних характеристик поняття «комунікація» служить для визначення принципів соціальної взаємодії, а не способом її організації. Одночасно інформаційна функція супроводжує практично всі бібліотечні процеси, які пов'язані зі зверненням до змісту документа, оскільки будь-яка діяльність, пов'язана із семантикою, передбачає виділення його смислу, створення переробленої інформації, а отже – створення метазнань.

На думку С. Гарагулі, технічна і технологічна модернізація бібліотечної діяльності забезпечили зміцнення інформаційної функції сучасних книгозбірень¹⁷⁶. Таким чином, інформаційна функція стає повноправним суб'єктом інформаційного простору, адже бібліотеки у різний спосіб збирають і зберігають документовану інформацію в електронному вигляді, беруть участь у самому формуванні документного потоку, здійснюють його аналітико-синтетичну обробку, систематизують та оцінюють інформаційні ресурси, які стають уже інформаційно-знанневими. Це включає як роботу з оцифрування бібліотечних фондів, так і співпрацю з видавництвами,

¹⁷⁶ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

іншими бібліотеками, окремими авторами щодо надання електронного примірника документа.

Здійснюючи систематизацію та каталогізацію документного потоку, його довідково-бібліографічне обслуговування, бібліотека створює основу для багатьох сучасних інформаційних і знанневих процесів.

Особливість інформаційної функції сучасної бібліотеки полягає у тому, що вона реалізується через тісну взаємодію з іншими суб'єктами інформаційного процесу та використання різних каналів поширення інформації. Бібліотеки беруть активну участь в оцінці, інтерпретації та фільтруванні інформації, встановленні певних зв'язків між інформаційними масивами задля забезпечення користувача доступом до широкого спектра джерел знання та соціально значущої інформації.

Донедавна бібліотека виокремлювалася з-поміж інших установ певним фізичним простором, який вона займає, фондами, якими вона володіє, колом осіб, які до неї причетні. Зазначимо, що бібліотечні фонди традиційно формувалися у бібліотечному просторі таким чином, щоб будь-який користувач з легкістю міг знайти ту чи іншу одиницю зберігання, хоча саме це породжувало певні незручності, пов'язані з тематичним або іншим принципами організації сховищ. Отже, користувач повинен був добре знати будову бібліотеки, щоб легко орієнтуватися та повною мірою користуватися всіма перевагами, які закладені в її складній ієрархічній структурі.

Сучасна парадигма бібліотечного обслуговування базується не лише на використанні бібліотечного фонду конкретної книгозбірні. Вона вже передбачає й використання принципово нових можливостей доступу до інформації незалежно від часу та місцезнаходження і документа, і користувача. Задля задоволення інформаційних, освітніх, наукових, культурних, дозвіллевих тощо потреб користувачів сучасні бібліотеки удосконалюють не лише документовану інформацію, яка зберігається у бібліотечних фондах, а й інформацію, яка зберігається на жорстких дисках бібліотечних серверів по всьому світу.

Таким чином, сьогодні бібліотека вже вийшла зі своїх фізичних кордонів, здійснила перехід із реального простору до віртуального, адже вона пропонує своїм користувачам доступ до інформаційних ресурсів інших суб'єктів інформаційного простору. З другого боку – створюються віддалені електронні ресурси, котрі існують поза межами фізичного простору бібліотеки. Це – бази даних, репозитарії академічних текстів, колекції оцифрованих документів, вебсайти тощо. Також бібліотека надає широкий спектр віртуальних послуг з пошуку інформації та необхідних користувачеві знань. Тобто, за твердженням С. Гарагулі, бібліотека сьогодні стала вузловим центром з концентрації та розподілу інформаційних потоків¹⁷⁷, тим самим виконуючи посередницьку функцію між інформацією та її джерелом.

Удосконалення технологій із формування та обслуговування інформаційних ресурсів сьогодні вже неможливо без досліджень їхнього походження, характеру, вивчення динаміки інформаційних запитів користувачів. Адже головним критерієм оцінювання якості бібліотечних технологій є саме ступінь задоволення інформаційних потреб користувачів та ефективність впроваджених засобів доступу до інформації, що є прямим відображенням відповідності ресурсної спроможності бібліотеки задовольняти потреби різних верств населення, сприяючи розвитку його духовного й інтелектуального потенціалу.

Тисячолітня бібліотечна практика доводить, що формування інформаційної культури користувача як ще однієї з новітніх функцій бібліотеки, вміння користуватися інформаційно-пошуковими системами, різними застосунками, електронними носіями інформації – все це увійшло до професійної компетенції сучасних бібліотечних працівників. Вивчення цих питань залишаються актуальними для дослідження як із наукового, так і з практичного погляду. Комплексність цих досліджень допомагає оперативно коригувати технологічні процеси в обслуговуванні користувачів,

¹⁷⁷ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

застосовувати у бібліотечну практику інноваційні зміни, в тому числі й організаційно-управлінського змісту.

Сьогодні бібліотечний інститут України працює над модернізацією бібліотечних каталогів задля їх комфортнішого удоступнення при пошуку, організації та взаємодії з інформацією, максимально підлаштовуючи під потреби і запити сучасного користувача. Нові бібліотечні каталоги представляють собою пов'язані комп'ютерні платформи, а не ізольовані інформаційні сховища, як це було ще 10–15 років тому¹⁷⁸.

Бібліотеки нині спрямовують свою діяльність відповідно до вимог суспільства задля того, щоб стати сучасними інформаційно-освітніми та культурно-дозвілєвими центрами. Перспективи успішного розвитку, як зазначає Т. Яворська, тільки у тих бібліотек, які обирають інноваційний шлях розвитку, шлях змін і перетворень¹⁷⁹.

У Законі України «Про інноваційну діяльність» термін «інновація» трактується як «новостворені (застосовані) і (або) вдосконалені конкурентоздатні технології, продукція або послуги, а також організаційно-технічні рішення виробничого, адміністративного, комерційного або іншого характеру, що істотно поліпшують структуру та якість виробництва і (або) соціальної сфери»¹⁸⁰. Водночас поняття «інноваційна діяльність» подано як таке, що спрямоване на використання і комерціалізацію результатів наукових досліджень та розробок, зумовлює підготовку на споживчий ринок нових конкурентоздатних товарів і послуг.

Таким чином, держава пропонує розглядати інновацію як певну категорію, що характеризується абсолютною цінністю, проте не визначається економічний ефект нововведення.

¹⁷⁸ Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; О. С. Онищенко та ін. ; бібліогр. ред. І. П. Антоненко. Київ, 2012. 245 с.

¹⁷⁹ Яворська Т. М. Бібліотеки на етапі розвитку інформаційного суспільства. *Інформація та соціум* : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 7 червня 2019 р.). Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. С. 38.

¹⁸⁰ Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 10.01.2024).

Діяльність сучасних українських бібліотек неможлива без запровадження інновацій. Зі стрімким розвитком інформаційних технологій впровадження нових послуг і сервісів у бібліотечну діяльність є невідворотним. Це призведе до організаційно-структурних змін, удосконалення та адаптації наявних інструментів і механізмів для задоволення інформаційних потреб і запитів користувачів, а також до створення нових видів інформаційних продуктів і послуг, та формування нових типів інформаційних ресурсів.

Фахівці-бібліотекознавці бібліотечні інновації розглядають у кількох аспектах:

- технологічному, який орієнтований на впровадження нових інформаційних технологій при формуванні документно-ресурсної бази книгозбірень та системи бібліотечно-інформаційного обслуговування;
- функціонально-змістовному, який націлено на розширення змістовного діапазону діяльності бібліотек як інформаційної, культурної та освітньо-дозвілєвої установи;
- соціально-комунікативному, який пов'язаний із місцем книгозбірні у житті суспільства¹⁸¹.

Запровадження інновацій українськими бібліотеками є важливим кроком до розбудови суспільства знань. Адже це – цілеспрямована зміна, що приводить до корисних суспільству результатів, яка є основою найповнішого задоволення інформаційних потреб користувачів, створення комфортних умов, що у підсумку призводить до якісно нового стану функціонування бібліотеки.

Як стверджує Т. Яворська, на сучасному етапі українські бібліотеки дедалі частіше стають гібридними, адже у їх складі функціонують відділи маркетингу, розвитку інновацій, електронні читальні зали, інтернет-центри, науково-дослідні та інформаційно-аналітичні підрозділи, утворюють медійне

¹⁸¹ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

середовище тощо¹⁸². Отже, бібліотеки перетворюються на багаторівневі структури з якісно організованим технологічним середовищем, коли інформація представлена на різних носіях, доступна засобами аудіовізуальних та електронних комунікацій.

Завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження їх у бібліотечну галузь відбувається прискорена адаптація завдань і функцій бібліотеки до мінливого інформаційного середовища. Це призвело до збагачення таких традиційних функцій, як: соціалізації, комунікативна, інформаційна, кумулятивна, бібліотерапевтична (релаксаційна), меморіальна, освітня (ретрансляюча), культурна, дозвіллева тощо. Зазначимо, що наповнення бібліотечних функцій змінюється залежно від соціальної ролі, яку покладає на них суспільство.

Бібліотека є одним із найдемократичніших соціальних інститутів суспільства, що максимально наближений до громадян і якого відрізняють найвиразніше функція соціалізації. Саме ця функція має стратегічну можливість впливати на покращення якості життя громадян, підтримувати демократичні вектори розвитку країни через вільний рівноправний доступ до інформації. Організуючи доступ до знань у різних сферах людської діяльності, бібліотеки тим самим сприяють зростанню матеріального добробуту громадян. Надаючи вільний доступ до інформації, яка слугує забезпеченню сталого суспільного розвитку через прояв його гуманістичного характеру, бібліотека сприяє формуванню системи цінностей суспільства у цілому та окремої особистості зокрема.

Варто наголосити, що функція соціалізації диверсифікується під впливом нагальних потреб суспільства, які безпосередньо впливають на його розвиток. Впроваджуючи нові технології в бібліотечно-інформаційні процеси, бібліотеки сприяють залученню користувачів до нового інформаційного

¹⁸² Яворська Т. М. Бібліотеки на етапі розвитку інформаційного суспільства. *Інформація та соціум* : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 7 червня 2019 р.). Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. С. 39.

режиму, включаючи їх до новоствореної системи інформаційних відносин, яка заснована на інтенсивній комунікаційній взаємодії, ширшому використанні електронних ресурсів, прискореній циркуляції і генерації нових знань та ідей.

Функція соціалізації сучасної бібліотеки обумовлена також її сутнісними властивостями як культурної інституції, що забезпечує сталий суспільний розвиток, та проявляється через збереження і трансляцію документованого знання. Прагнення сучасної бібліотеки забезпечити вільний доступ до суспільно значущої інформації та знань сприяє утвердженню соціальної справедливості в суспільстві, зниженню соціальної напруги. Розширення можливостей доступу до інформації підвищує роль бібліотеки як фактора соціальної стабільності у суспільстві, соціальної стійкості поступового суспільного розвитку.

Бібліотечно-інформаційний комплекс України вже сьогодні повною мірою орієнтований на особистість, отже, є клієнтоорієнтованим на його динамічно змінювані потреби. Проте, як слушно зазначає Н. Морозова, бібліотека є важливим інститутом розбудови громадянського суспільства, платформою для розвитку громад¹⁸³. Адже саме бібліотеки можуть надавати площадки для проведення публічних зібрань, організувати доступ до інформаційних мереж, що дозволяє громадам безперешкодно взаємодіяти із засобами масової інформації, органами державної влади та місцевого самоврядування, соціальними службами тощо. Таким чином, саме бібліотека може створювати умови для колективної комунікації у своїй громаді, а отже, формує соціально-інформаційні платформи розбудови громад, що у подальшому сприятиме розвитку громадянського суспільства.

У Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки задекларовано, що становлення демократичної, правової та соціальної держави тісно пов'язане з розвитком громадянського

¹⁸³ Морозова Н. І. Бібліотека як об'єкт модернізації сучасного культурного простору. Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього : наук.-практ. конф. до 110-ї річниці заснування ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (Вінниця, 12 верес. 2017 р.). URL: <https://library.vn.ua/Konf2017/program.html> (дата звернення: 10.01.2024).

суспільства як сфери суспільної діяльності громадян, що об'єднуються для прийняття спільних рішень, а також захисту прав та інтересів, досягнення спільного блага, у тому числі у взаємодії з органами державної влади, органами місцевого самоврядування, політичними інститутами та бізнесом.

Радикальна перебудова суспільної свідомості на тлі соціальних потрясінь (пандемія, карантинні обмеження, агресія російської федерації, окупація Автономної Республіки Крим та Луганської і частини Донецької областей, повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р та активні військові дії), переосмислення духовних цінностей, світоглядних орієнтирів – все це також призвело до розширення соціальних функцій українських бібліотек.

Нині бібліотеки реалізують інформаційну функцію в умовах надання практично необмеженого доступу до глобального комунікаційного простору, що сприяє розкриттю творчих здібностей, самоосвіті й у подальшому самореалізації особистості. Водночас постійно зростаючі обсяги інформації, а головне – темпи зростання суттєво впливають на фізичний і духовний стан людини, що потребує її адаптації до нових умов і можливостей існування. Саме з метою сприяння збереження і зміцнення фізичного та емоційного здоров'я особистості шляхом впровадження ширшого спектра послуг і сервісів бібліотеки розширюють тим самим свої функції.

Як засвідчує практика останніх років, користувачі все частіше звертаються до бібліотеки задля вирішення своїх психологічних проблем, подолання психоемоційного дискомфорту, що викликано радикальними потрясіннями у звичному житті українців. Отже, рекреаційна функція бібліотеки полягає в організації змістовного дозвілля на основі комплексу спеціальних заходів, спрямованих на відновлення та відтворення втрачених або послаблених психоемоційних сил, оптимізації загального самопочуття особистості, що у подальшому сприяє її кращому пристосуванню як до умов праці, так і до щоденних умов побуту¹⁸⁴.

¹⁸⁴ Бібліотека як традиційний соціальний інститут. *Освіта.UA* : вебсайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11084/> (дата звернення: 10.12.2023).

Таким чином, ефективність рекреаційної функції пов'язана зі змістовно-комунікативним характером діяльності книгозбірні, а також її впливом на формування таких важливих соціокультурних чинників суспільного розвитку, як стиль життя, соціальний статус, соціальні стереотипи, звички і настанови. Вагомим є також виховання індивідуальної культури особистості.

Вивчення особливостей рекреаційних потреб та інтересів конкретної вікової та соціальної групи користувачів створює умови для ефективної рекреаційної бібліотечної роботи, розширення та урізноманітнення форм і видів організації та здійснення дозвілєвої функції. Змістовне дозвілля молоді породжує соціалізуюче середовище, виховання підростаючого покоління в атмосфері загальнолюдських цінностей. Запровадження інноваційних бібліотечних комунікаційних технологій при організації дозвілля людей літнього віку сприяє залученню цієї вразливої категорії до культурного соціуму, продовженню активного способу життя, реалізації їх інтелектуального потенціалу.

Рекреаційна функція бібліотеки сповна реалізується через практичну бібліотерапію, адже її головна мета полягає у протистоянні всім негативним тенденціям у кризові періоди життя суспільства, допомозі у формуванні позитивного сприйняття особистістю дійсності, настанові на самореалізацію різних категорій користувачів, що у підсумку призводить до зміцнення морального, духовного і фізичного потенціалу особистості¹⁸⁵.

У дослівному перекладі термін «бібліотерапія» означає «лікування книгою» (*грец.* *biblion* – книга та *therapeia* – лікування). Відповідно до визначення, яке було затверджене Асоціацією медичних бібліотек США, термін «бібліотерапія» означає «використання спеціально підібраного для читання матеріалу як терапевтичного засобу в загальній медицині та психіатрії з метою розв'язання особистих проблем за допомогою спрямованого

¹⁸⁵ Вертій Ж. Еволюція бібліотерапії як складової бібліотекознавства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 29. Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки. С. 202–209.

читання»¹⁸⁶. Водночас бібліотерапія – це наука про механізми і методи підтримки і зміцнення як духовного, так і фізичного здоров'я особистості, збереження його цілісності у кризових умовах засобами проєціювання ситуації у читанні спеціально підібраної бібліотекарем літератури¹⁸⁷.

Як терапевтичний метод бібліотерапія набирає своєї актуальності у період найбільших соціальних потрясінь, для українського суспільства – це російсько-українська війна та післявоєнне відродження країни, вона виконує наступні функції:

1. Інформаційна функція – процес читання підвищує рівень обізнаності, що одночасно призводить до зниження страху перед невідомим. Ця функція властива при читанні наукової та науково-популярної літератури.

2. Освітня функція – процес читання формує певні погляди та думки, які підвищують освіченість особи.

3. Порівняльна функція – під час читання особа зіставляє погляди автора із власними переконаннями, у результаті може змінити особисті бачення.

4. Ідентифікаційна функція – особа ідентифікує себе з конкретним персонажем, знаходить для себе позитивний приклад.

5. Функція очищення – під час читання особа може відчувати психологічне очищення, позбавлення якоїсь залежності. Досягнення цього ефекту відбувається тоді, коли особа психологічно готова відчувати катарсис під час читання, а твір спроможний виконати таке очищення.

6. Естетична функція – гарно оформлена та якісно надрукована книжка, яка викликає у читача естетичне задоволення, допомагає додатково позбавитися психологічної напруги.

7. Релаксаційна функція – книжка допомагає розслабитися¹⁸⁸.

¹⁸⁶ Марценюк М. О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного методу психологічної допомоги. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 219.

¹⁸⁷ Вертій Ж. Еволюція бібліотерапії як складової бібліотекознавства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 29. Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки. С. 202–209.

¹⁸⁸ Марценюк М. О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного методу психологічної допомоги. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 218–223.

Посилення рекреаційної функції в діяльності українських бібліотек у післявоєнний період із метою пом'якшення наслідків «стресового суспільства» буде здійснюватися шляхом надання комплексних і адресних рекреаційних послуг стимуляції соціальної активності користувачів, підтримки найуразливіших категорій та верств, залучення широкого кола користувачів та громади до участі у цій важливій роботі. Треба зазначити, що рекреаційній функції притаманний і аксіологічний складник, що проявляється у пошуку фундаментальних загальнолюдських цінностей, закладених у природі самої книги та друкованого слова.

Диверсифікація дозвілєвої функції у бібліотечній діяльності спрямована на активізацію пошуку різних напрямів організації дозвілля користувачів за допомогою використання сучасних комунікаційних технологій. Активізація цієї роботи засвідчує, що українські бібліотеки виступають не лише інформаційними та комунікаційними центрами, але й центрами відпочинку та розваг у своїх громадах. Сучасна бібліотека – це важливий осередок культури, де користувач безкоштовно може отримати як інформаційні послуги, так і стимулювати свій інтелектуальний та творчий потенціал, поспілкуватися, відпочити і розважитися. Адже бібліотеки сьогодні втілюють оригінальні культурно-дозвілєві програми, організовують літературно-музичні вечори і творчі вітальні, естетичні студії, ведуть творчі гуртки і художні студії, організовують диспути, презентації, виставки, читацькі конференції, тематичні вечори, зустрічі з цікавими людьми, круглі столи тощо, що у підсумку сприяє створенню оптимальних умов для втілення дозвілєвої функції з організації відпочинку в громаді, а також диференціації рекреаційних запитів користувачів з урахуванням як їхніх індивідуальних потреб, так і потреб українського суспільства загалом.

Отже, бібліотека як традиційна соціальна інституція у перехідний період від тоталітаризму до демократії в умовах суспільства знань постає як один із найефективніших чинників динамізації суспільного розвитку, про що беззаперечно свідчить розбудова соціальних функцій, перехід на якісно новий

рівень її самоорганізації. Виокремлення традиційних функцій та актуалізація нових у діяльності сучасної бібліотеки свідчать про її схильність до саморозвитку, самовідтворення та самоформування, що відображає її динамічну природу. Сьогодні актуалізується питання активізації тих функцій, впровадження яких викликано особливостями подальшого суспільного розвитку задля збереження стабільного функціонування та удосконалення бібліотечного інституту в системі соціальних комунікацій.

Висновки до розділу

Бібліотека – це унікальний соціальний інститут, який повною мірою забезпечує кумуляцію і доступність документів та інформації, яка в них зафіксована, і зберігає знання, набуті в процесі розвитку людства, що сприяє піднесенню інтелектуального і духовного розвитку особистості та потенціалу суспільства загалом. На різних етапах суспільного розвитку бібліотека змінюється, трансформується, переосмислюється і постійно адаптується до відповідних умов і соціокультурних змін у суспільстві.

Зі здобуттям в 1991 р. Україною незалежності в українському бібліотекознавстві досліджується діалектичний взаємозв'язок функцій бібліотеки як соціального інституту від динамічної політичної, економічної та соціокультурної ситуації в країні. Цей історичний етап розбудови української незалежності супроводжувався деідеологізацією всіх соціальних процесів, ліквідацією ідеологічного диктату та усуненням обмежень у культурному і науковому розвитку України, формуванням відкритого демократичного суспільства, входженням країни в світовий інформаційний простір, створенням нового інформаційно-бібліотечного законодавства, розширенням кола фахової періодики. Здобуття Україною незалежності позначилося фактичною децентралізацією державного управління бібліотечною справою та передачею цих функцій на рівень місцевих органів державної влади та

органів місцевого самоврядування (виняток становили національні та відомчі книгозбірні). Відбувається розширення професійної взаємодії з метою створення єдиного національного інформаційного простору.

У діяльності українських бібліотек органічно поєднуються онтологічні (кумулятивна, комунікативна) та прагматичні функції (інформаційна, освітня, виховна, соціокультурна, меморіальна). Найважливіша роль публічних бібліотек виявляється в підвищенні освітнього та професійного рівня мешканців громад, сприянні вільному всебічному розвитку особистості, оперативному задоволенні інформаційних потреб користувачів. Також вони є культурними осередками у своїх громадах, центрами бібліотечного краєзнавства, здатними забезпечити виконання широкого спектра завдань, спрямованих на підвищення загальної освіти, культурного рівня, організації змістовного дозвілля громадян, поширення та популяризації нових знань.

Диверсифікація меморіальної функції національних бібліотек України реалізується в активізації збереження і висвітлення національного надбання українців. Розпочалися роботи зі створення корпусу фундаментальних видань із національної бібліографії, підтримка важливих державних проєктів в сфері науки, культури, освіти, укладання тематичних бібліографічних покажчиків, створення електронних інформаційних ресурсів. На перший план висувуються збереження культурної спадщини, відповідальність стосовно читання через підтримку і розбудову читацької культури.

Загалом бібліотечним соціальним інститутом здійснюються такі базові функції: кумулятивна, комунікативна, меморіальна, інформаційна, дозвіллева, виховна, освітня, соціокультурна. Головна функція залишається незмінною – удоступнення інформації для всіх категорій користувачів.

В умовах розбудови цифрової економіки та суспільства знань бібліотечна галузь України спрямована на організацію доступу до інформаційних ресурсів бібліотек в режимі 24/7, забезпечення можливості обслуговування всіх категорій користувачів в електронному середовищі, перенесення частини каналів комунікацій у соціальні мережі. Завдання

кумуляції та трансляції знань бібліотеками в суспільстві знань відбувається через успішну реалізацію онтологічних та диверсифікацію прагматичних функцій бібліотеки. Ключовою базовою функцією, яка визначає місію книгозбірні, залишається кумулятивна, тобто накопичення та зберігання знань, яка в умовах цифровізації трансформується в генерування електронних інформаційних ресурсів. Стрімкий перехід до нових форм соціального буття зумовлює розширення інформаційної та соціокультурної функції бібліотек у сучасних соціокомунікаційних процесах українського суспільства. Посилення аналітичного складника бібліотечної діяльності на тлі вдосконалення технологій аналітико-синтетичної обробки великих масивів інформації створили умови для диверсифікації інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну та когнітивну – функцію екстракції знань у сховищах великих даних.

Завдяки стрімкому розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та впровадження їх у бібліотечну галузь відбувається прискорена адаптація завдань і функцій бібліотеки. Це призвело до диверсифікації таких прагматичних функцій бібліотеки як: соціалізуюча (з неї виокремилися інклюзивна, бібліотерапевтична, психотерапевтична, компенсаторна, консолідуєча функції), соціокультурна (рекреаційна, дозвілєва, ціннісно-орієнтаційна, пізнавальна, розвивальна функції) тощо. Наповнення бібліотечних функцій змінюється залежно від соціальної ролі, яку покладає на них суспільство. Прискорення диверсифікації традиційних функцій бібліотек різних видів свідчать про високу адаптивність бібліотечного соціального інституту, його стійкість до кризових явищ та негативних впливів зовнішнього середовища, здатність до саморозвитку, самовідтворення та самовдосконалення.

РОЗДІЛ 3

СПЕЦИФІКА РЕАЛІЗАЦІЇ ФУНКЦІЙ БІБЛІОТЕК ПІД ВПЛИВОМ СОЦІАЛЬНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

3.1. Особливості реалізації функцій бібліотек в умовах цифровізації комунікаційного простору

Інформаційна доба генерує нові формати і підходи до духовного розвитку особистості, які оформлені у відповідних інформаційних запитах. Цифровізація проявляється в тому числі через створення нових сегментів соціальної взаємодії, розвиток інформаційних баз даних, ускладнення зв'язків між цими складниками. У цих інформаційних потоках важливе місце належить консолідованим соціальним інституціям – бібліотекам.

В усі часи бібліотечний соціальний інститут був у вирі суспільно-політичних процесів, а сьогодні в часи «утвердження в українському суспільстві європейської ідентичності»¹⁸⁹ під впливом динамічного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій модернізує та оптимізує свою діяльність належно до потреб соціуму.

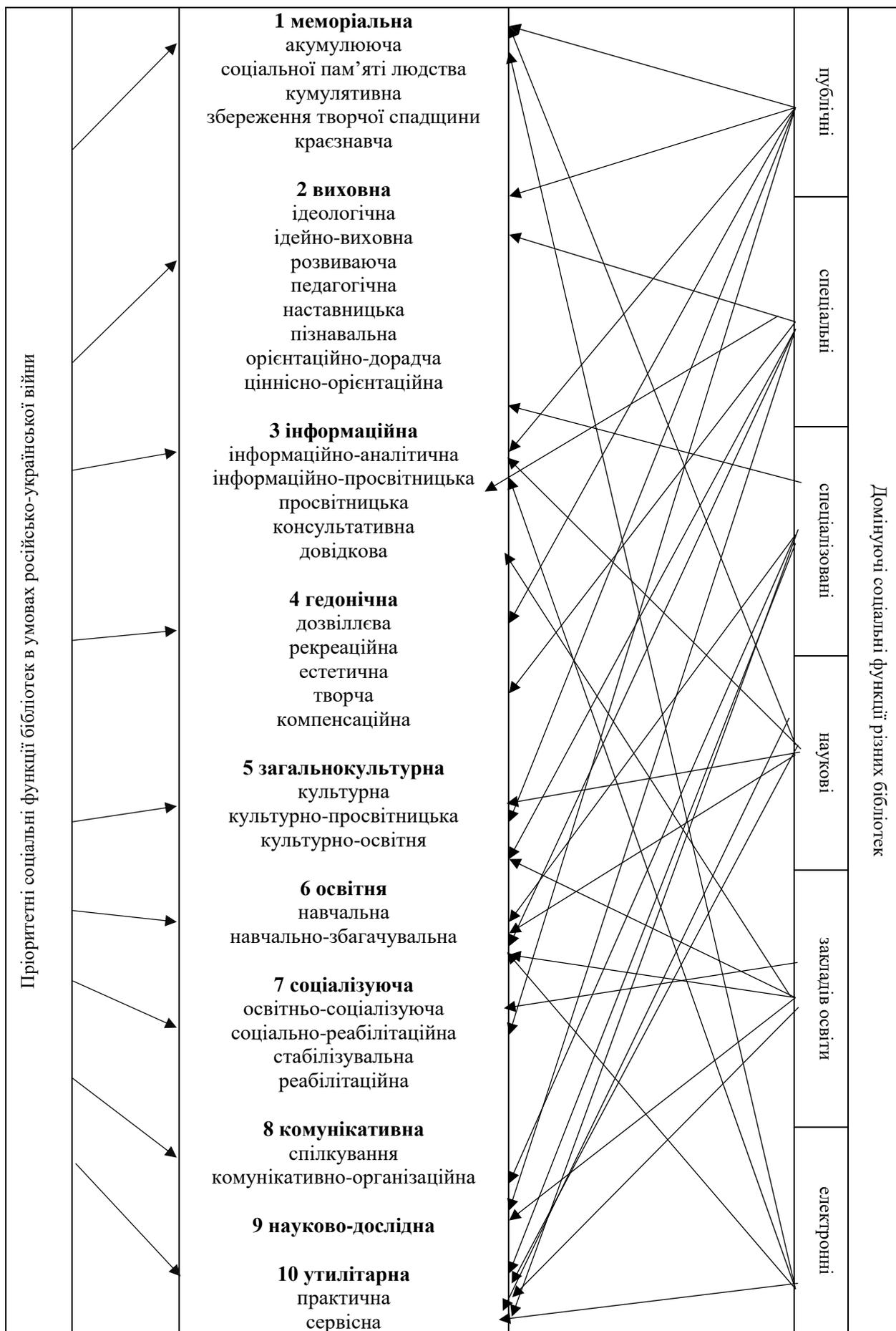
За твердженням О. Кузьменко та В. Загуменної, тотальна цифровізація, яка торкнулася майже всіх сфер суспільного життя українців, широкомасштабне впровадження та швидкий розвиток інформаційно-комунікаційних технологій роблять діяльність бібліотек надзвичайно динамічним процесом, а головне – доступнішою книгозбірню для всіх верств і категорій користувачів, як реальних, так і потенційних, що відкриває нові можливості для їх подальшої роботи¹⁹⁰.

¹⁸⁹ Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10.

¹⁹⁰ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

Треба наголосити, що це зумовило трансформацію існуючих (традиційних) функцій та появу нових, викликаних нагальною потребою часу. Нині бібліотечна діяльність представлена функціями, які забезпечують формування і зберігання бібліотечних фондів (кумулятивна та меморіальна функція), організацію до них доступу користувачів (функція обслуговування), впровадження культурно-освітньої роботи (соціокультурна функція) тощо. Проте сучасна бібліотека – це не лише збирання, зберігання фондів, їх популяризація та обслуговування користувачів. Такий підхід значно обмежує уявлення про бібліотечні функції, що однозначно не сприяє інноваційним змінам, які відбуваються у бібліотечній галузі згідно з вимогами суспільства знань. Нині важливо відійти від такого обмеженого уявлення щодо функцій і завдань бібліотечного соціального інституту. Надзвичайно важливо комплексно дослідити трансформацію цих функцій з орієнтиром на інноваційність та ефективність в умовах цифровізації.

Сучасні вектори диверсифікації бібліотечних функцій великою мірою залежить від типу книгозбірні. Онтологічні функції сучасної бібліотеки не залежать від типу і виду книгозбірні. Серед них провідною функцією є інформаційна як сукупність видів діяльності книгозбірень з інформаційного забезпечення економіки (як матеріального розвитку суспільства, так і духовного). Зауважимо, що техніко-технологічна модернізація всієї бібліотечно-інформаційної діяльності сприяла прискоренню диверсифікації інформаційної функції в сучасному цифровому середовищі.

Під впливом цифровізації комунікаційного простору традиційними бібліотечними процесами вже стають оцифрування фондів, включення інтернет-документів у бібліотечний обіг, корпоративна участь у формуванні загальнодержавних, регіональних і галузевих документних ресурсів, їх багатоаспектна аналітико-синтетична обробка, в результаті чого створюються електронні інформаційні продукти та послуги¹⁹¹.

Процеси цифровізації глобального комунікаційного простору сприяли розширенню доступу користувачів до наявних інформаційно-інтелектуальних ресурсів як українського, так і зарубіжного виробництва, створили умови для виробництва значних обсягів вторинної інформації. Для сучасної бібліотеки її функції визначаються інформаційними потребами як окремих категорій користувачів, так і суспільства загалом. Необхідність організації диференційованого обслуговування різних категорій користувачів визначає вектор диверсифікації інформаційної функції. Нині потреба в інформаційно-аналітичних бібліотечних продуктах обумовлена підвищеним попитом на них користувачів, зокрема владних структур та громадянського суспільства, великого бізнесу та дрібних підприємців, для яких критично важливо отримувати релевантну та достовірну аналітику про сучасні тенденції розвитку суспільно-політичних та економічних процесів.

Таким чином, як наголошує В. Пальчук, активізація аналітичного складника бібліотечної діяльності на тлі вдосконалення технології аналітико-синтетичної обробки великих за обсягом інформаційних масивів у наукових бібліотеках створила умови для трансформації традиційної інформаційної функції в інформаційно-аналітичну¹⁹².

Як зазначає С. Гарагуля, загальна віртуалізація комунікаційного простору, в структурі якого нині активно функціонує бібліотека, виступає важливим чинником визначення пріоритетних форм підготовки і подання

¹⁹¹ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

¹⁹² Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2013. Вип. 36. С. 489–502.

інформації, що значно посилює комунікаційну бібліотечну функцію¹⁹³. Інтенсивний розвиток інформаційно-комунікаційних технологій та їх впровадження практично в усі сфери діяльності соціуму, в тому числі й бібліотечно-інформаційної сфери, значно вплинули на зближення і зростання інформаційної та комунікаційної функцій у діяльності книгозбірень. О. Василенко зауважує, що ще на початку 90-х років ХХ ст. знаний український бібліотекознавець Михайло Семенович Слободяник (1949–2015) поєднав інформаційний та комунікаційний складники в єдину цілісну функцію наукової бібліотеки – інформаційно-комунікативну, визнавши її провідною у діяльності цього типу бібліотек¹⁹⁴. Ця назва функції є тавтологічною, оскільки комунікація – це передавання інформації в часі та просторі, тому коректніше назвати базову функцію бібліотек документокомунікаційною. Саме в контексті реалізації цієї онтологічної функції бібліотеки забезпечують взаємодію користувачів «з соціальною пам'яттю усього людства»¹⁹⁵, виконуючи роль комунікаційного посередника.

Під впливом подальших соціально-економічних трансформацій та активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у бібліотечну діяльність відбувається глобальне переосмислення функції бібліотеки як культурної інституції, сутність якої – духовний розвиток суспільства, залучення користувачів до цінностей української та світової культури, створення умов для культурного дозвілля громади тощо.

За всю історію функціонування бібліотека як соціальний інститут завжди виступала ретранслятором культури свого суспільства. Гідним прикладом реалізації культурної функції українськими книгозбірнями є проєкт Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого (НБУ

¹⁹³ Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

¹⁹⁴ Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2017. Вип. 45. С. 71–81.

¹⁹⁵ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 40.

ім. Ярослава Мудрого) з формування електронної бібліотеки «Культура України». Треба зазначити, що основна мета цього інтегрованого ресурсу полягає в об'єднанні зусиль у поширенні знань про українську культуру, зміцненні культурних зв'язків і формуванні позитивного іміджу України в світі¹⁹⁶.

У межах проєкту «Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини» Національною бібліотекою України імені В. І. Вернадського (НБУВ) користувачам надається доступ до оцифрованих документів із фондів найбільшої книгозбірні, які становлять національне надбання України¹⁹⁷. Задля упорядкування та удосконалення доступу широкого кола користувачів до оцифрованих документів НБУВ було започатковано проєкт «Україніка»¹⁹⁸.

Національна історична бібліотека України (НІБУ) формує потужний ресурс «Історична спадщина України», який забезпечує вільний доступ користувачів до оцифрованих рідкісних і цінних у науковому та історичному значенні документів із фондів цієї книгозбірні¹⁹⁹.

Мета всіх цих проєктів – акумуляція в цифровому форматі документів про Україну та українців, що дозволяє надавати користувачам з усього світу авторитетні знання про нашу країну, її історію, традиції, культуру тощо. У перспективі ці оцифровані та згенеровані ресурси мають стати базовим складником контенту майбутньої Національної електронної бібліотеки України. Адже реалізація такого великого проєкту з об'єднання документальної спадщини, що зберігається в українських бібліотечних, архівних і музейних фондах, неможлива без розбудови регіональних

¹⁹⁶ Електронна бібліотека «Культура України». *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого* : вебсайт. URL: <https://elib.nlu.org.ua/content.html?id=3> (дата звернення: 12.11.2023).

¹⁹⁷ Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : офіційний вебпортал. URL: <http://surl.li/qaasn> (дата звернення: 23.01.2024).

¹⁹⁸ Електронна бібліотека «Україніка». *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : офіційний вебпортал. URL: <http://surl.li/lzyj> (дата звернення: 10.01.2024).

¹⁹⁹ Електронна бібліотека «Історична спадщина України». *Національна історична бібліотека України* : вебсайт. URL: <https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/page/index> (дата звернення: 18.01.2024).

проектів – від великих книгозбірень із національним статусом до галузевих і публічних бібліотек²⁰⁰.

Важливим напрямом участі українських публічних бібліотек у міжнародному проекті «Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги», який було реалізовано Українською бібліотечною асоціацією (УБА) за підтримки Європейського Союзу у межах програми Дім Європи з березня по грудень 2020 р. У результаті 32 бібліотекарі із 26 книгозбірень з усіх регіонів України пройшли два тижневих тренінги за участю датських і українських тренерів та серію додаткових вебінарів, на яких опанували мистецтво створювати інноваційні бібліотечні послуги, які розвивають культурні та творчі індустрії з використанням спеціальної методології «Дизайн-мислення для бібліотек». Зазначимо, що ця методологія була розроблена Публічною бібліотекою Чикаго (США) та Публічною бібліотекою Орхуса (Данія) за підтримки Фонду Білла і Мелінди Гейтс²⁰¹.

Отже, відбулася зміна концепції обслуговування користувачів – від володіння документом до надання доступу до ресурсу, коли використовується не лише зібрання конкретної бібліотеки, а й залучаються принципово нові можливості доступу до інформації, незалежно від часу та місцезнаходження як документа, так і користувача. Сучасна книгозбірня в умовах цифровізації, на переконання О. Кузьменко і В. Загуменної, виходить за свої фізичні межі, прискореними темпами переходить із реального простору у віртуальний²⁰².

Сучасні бібліотекознавці серед основних функцій бібліотеки в умовах цифровізації виділяють передусім інформаційну, комунікаційну та культурну функції. Ці сутнісні функції властиві бібліотекам всіх видів незалежно від їхнього підпорядкування, проте їх реалізація відбувається по-різному,

²⁰⁰ Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 11.

²⁰¹ Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/proiekt/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhy> (дата звернення: 10.01.2024).

²⁰² Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 42.

в залежності від специфіки кожної. Бібліотеки національного рівня (в Україні їх вісім) якнайповніше намагаються формувати свої фонди як зібрання національних документів із забезпеченням умов їх тривалого збереження. Отримуючи універсальний або галузевий комплект обов'язкового примірника документів, саме ці бібліотеки виконують меморіальну функцію, зберігаючи його для наступних поколінь як частину національного культурного надбання. Обласні універсальні наукові бібліотеки зберігають місцевий обов'язковий примірник, виконуючи меморіальну функцію на регіональному рівні. Окрім цього, бібліотеки зі статусами національних і паранаціональних велику увагу приділяють очному та дистанційному обслуговуванню користувачів, оцифровування документів, формуванню джерел національної бібліографії та тематичних баз даних тощо.

Мережа публічних бібліотек концентрує свою діяльність на задоволенні інформаційних і дозвіллевих потреб усіх категорій користувачів, основну увагу приділяючи їх безпосередньому обслуговуванню. Робота бібліотек закладів освіти зосереджена на інформаційному забезпеченні навчального процесу; спеціалізовані і галузеві книгозбірні – виконують свої завдання по обслуговуванню вузькотематичних запитів користувачів.

Таким чином, сутнісні функції бібліотек конкретизуються в таких похідних, які обумовлені конкретними умовами, які висуває українське суспільство перед ними. Як зазначають О. Кузьменко і В. Загуменна, серед похідних можна виділити такі функції: кумулятивна; освітня; педагогічна; рекреаційна; навчальна; трансляційна; когнітивна; дозвіллева²⁰³. Тут варто зауважити, що кумулятивна функція є не похідною, а сутнісною – онтологічною, оскільки без акумулювання документів в бібліотечному фонді не може бути реалізована жодна інша функція бібліотеки. Саме на основі бібліотечного фонду виробляються усі види інформаційних продуктів і послуг

²⁰³ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 42.

бібліотек, саме документ бібліотечного фонду є комунікатом, який забезпечує реалізацію комунікативної функції бібліотеки.

Особливе місце серед прагматичних бібліотечних функцій належить освітній, яка значно посилилася за останні роки у зв'язку з цифровізацією всіх сфер суспільного життя. Підтвердженням цього є спільний проєкт Міністерства цифрової трансформації України (далі Мінцифра) та УБА, який було розпочато у січні 2020 р. У результаті понад шість тисяч книгозбірень по всій Україні долучилися до національної кампанії з популяризації та навчання цифрової грамотності «Будь на часі!» у межах проєкту «Дія. Цифрова освіта», що є складником національного проєкту «Дія», за яким було передбачено створення онлайн-сервісів державних послуг у рамках концепції «Держава у смартфоні». Таким чином, бібліотеки стали першими хабами цього національного проєкту, надаючи всім охочим доступ до проходження безкоштовного навчання на спеціальній онлайн-платформі із цифрових навичок²⁰⁴.

Зазначимо, що задля подолання цифрового розриву Мінцифра від самого початку поставила перед собою амбітну ціль – допомогти шести мільйонам українців розвинути достатню цифрову компетенцію до 2023 р., запровадивши кілька дійових інструментів для різних соціальних груп. Так, у 2019 р. було запущено платформу «Дія. Цифрова освіта», яка стала основним порталом із представлення всіх навчальних матеріалів для набуття цифрових компетенцій. Сьогодні на цій платформі зареєстровано понад 1,2 млн користувачів, опубліковано понад 70 освітніх курсів, які охоплюють різні аспекти цифрової грамотності, розраховані на різні вікові групи та категорії, а також шість тестів для перевірки українцями рівня своєї цифрової освіти²⁰⁵.

²⁰⁴ Дія. Цифрова освіта. Українська бібліотечна асоціація : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/5n6v9p9p> (дата звернення: 10.01.2024).

²⁰⁵ Запрошення до подання грантових пропозицій у межах проєкту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». UNDP : вебсайт. URL: <https://www.undp.org/> (дата звернення: 19.11.2023).

Отже, як зазначає Мінцифра, сьогодні існує великий потенціал для подальшого розвитку українських бібліотек як хабів цифрової освіти. У співпраці з бізнесом у 2021 р. було передано п'ять тисяч комп'ютерів бібліотекам у сільській місцевості²⁰⁶. Це надзвичайно важливий крок для забезпечення доступу у тому числі вразливих верств населення до цифрової комунікації у віддалених куточках України, які також зможуть отримати онлайн-освіту. Передбачалося, що доступ до безкоштовного користування комп'ютером у бібліотеках значно скоротить цифровий розрив між різними верствами населення. Наявність комп'ютерної техніки у книгозбірнях дозволить їм бути актуальними для користувачів і затребуваними у своїх громадах.

Наприкінці 2021 р. було запущено трирічний грантовий конкурс «Проект підтримки Дія», який було впроваджено за фінансової підтримки уряду Швеції. Цей проєкт реалізовувався у двох напрямках:

1. Реформа адміністративних послуг;
2. Реінжиніринг і цифровізація процесів у державному управлінні, у тому числі за допомогою партисипативних методів залучення громадян та експертів²⁰⁷.

Фахівцями Мінцифри було проведено стратегічну сесію із керівниками найкращих бібліотек-хабів, яка продемонструвала, з якими проблемами вони найчастіше стикаються на шляху до становлення мережі ефективних центрів розвитку цифрових навичок у громадах. Зокрема, з'ясувалося, що, по-перше, деякі бібліотеки у сільській місцевості, які отримали комп'ютери за «Проектом підтримки Дія», не використовують їх за призначенням, оскільки самим працівникам цих закладів не вистачає цифрових навичок, а також бачення шляхів ефективної трансформації бібліотечної сфери. По-друге –

²⁰⁶ Проєкт Мінцифри та FAVBET «Цифровізація бібліотек» став найкращою практикою взаємодії бізнесу з державою. *Урядовий портал* : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <http://tinyurl.com/3d4w493e> (дата звернення: 10.01.2024).

²⁰⁷ Запрошення до подання грантових пропозицій у межах проєкту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». *UNDP* : вебсайт. URL: <https://www.undp.org/> (дата звернення: 19.11.2023).

потреба розроблення певних документів та процедур стикається з місцевими бюрократичними перешкодами. По-третє, організація навчання цифровим навичкам потребує запровадження різних методик до різних категорій громадян, що вимагає певної підготовки бібліотекарів. За результатами зустрічі було констатовано, що всі ці комунікаційні, організаційні та освітні бар'єри є суттєвою перешкодою на шляху змін як у самих бібліотеках, так і щодо популяризації цифрових навичок в українському суспільстві²⁰⁸.

У рамках грантового конкурсу «Проект підтримки Дія» було проведено регіональний освітній тур на підтримку існуючої мережі бібліотек – Хабів цифрової освіти задля розширення офлайнного доступу до набуття цифрових навичок уразливими групами населення, у тому числі людьми старшого віку та соціально незахищеними без власних гаджетів та доступу до мережі інтернет. Ця ініціатива включала такі завдання:

- організація навчання та підвищення кваліфікації бібліотекарів із цифрової грамотності, оволодіння ними методиками навчання користувачів бібліотек цифровим навичкам;

- підвищення стійкості бібліотечних Хабів цифрової освіти через розроблення та поширення посібників/інструкцій з ефективної підготовки документів бібліотечної звітності за цим специфічним напрямом бібліотечної діяльності, що в перспективі сприятиме підвищенню спроможності бібліотекарів перетворювати бібліотеки на Хаби цифрової освіти;

- здійснення безпосереднього навчання різних груп цифровим навичкам, зокрема з метою опанування навичок користування додатками електронних державних послуг;

- встановлення стійкого каналу комунікації між Мінцифрою та цільовими фокус-групами з метою тестування впроваджених послуг²⁰⁹.

²⁰⁸ Запрошення до подання грантових пропозицій у межах проекту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». *UNDP* : вебсайт. URL: <https://www.undp.org/> (дата звернення: 19.11.2023).

²⁰⁹ Запрошення до подання грантових пропозицій у межах проекту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». *UNDP* : вебсайт. URL: <https://www.undp.org/> (дата звернення: 19.11.2023).

Також у рамках грантового конкурсу «Проект підтримки Дія» УБА спільно з проектом «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні», який впроваджується Програмою розвитку ООН в Україні за підтримки уряду Швеції, у 2021–2023 рр. реалізувала проект «Розвиток спроможності бібліотек – Хабів цифрової освіти»²¹⁰.

В умовах воєнного стану у травні–червні 2022 р. УБА було підготовлено навчальну програму для користувачів «Інформаційна та кібербезпека», проведено цикл вебінарів-тренінгів для користувачів з інформаційної та кібербезпеки на базі п'яти партнерських книгозбірень: Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського, Запорізької обласної універсальної наукової бібліотеки, Централізованої бібліотечної системи для дорослих м. Львова (Публічні бібліотеки Львова), Тернопільської обласної бібліотеки для молоді, Централізованої бібліотечної системи Хмельницької міської громади.

У жовтні–листопаді 2022 р. було проведено онлайн-тренінги для тренерів регіональних тренінгових центрів (РТЦ) та бібліотекарів-координаторів Хабів цифрової освіти з усіх областей України. До прикладу, у РТЦ Вінницької обласної універсальної наукової бібліотеки імені Валентина Отамановського учасники знайомилися з такими темами: «Основи інформаційної та кібербезпеки», «Інформаційна та кібербезпека у соціальних мережах», «Інформаційна та кібербезпека у месенджерах», «Фінансова безпека», «Допомога ІТ-армії»²¹¹. Завдяки цим тренінгам бібліотекарі оволоділи певними навичками, зокрема:

– самостійно орієнтуватися в насиченому інформаційному просторі, захищати персональні дані, безпечно користуватися соціальними мережами та месенджерами, протидіяти інформаційним загрозам і фейковим повідомленням;

²¹⁰ Бібліотеки – Хаби цифрової освіти. Українська бібліотечна асоціація : вебсайт. URL: <https://ula.org.ua/resursy/biblioteku-khaby-tsyfrovoy-osvity> (дата звернення: 15.01.2024).

²¹¹ Інформаційна та кібербезпека. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Отамановського : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3zj8eprb> (дата звернення: 10.01.2024).

- основами фінансової безпеки, розпізнавання шахрайства, маніпуляцій та неправдивих даних, що ширяться інтернетом;
- встановлювати та налаштовувати програмні засоби для участі в інформаційному спротиві російській агресії.

Хмельницька обласна універсальна наукова бібліотека за підтримки обласного відділення Української бібліотечної асоціації організувала і провела спеціальний тренінг для сільських бібліотекарів для їх навчання з подальшим трансформуванням бібліотек у сільській місцевості у цифрові хаби²¹². На базі комп'ютерів, які надійшли по проєкту «Цифровізація бібліотек» від Мінцифри та благодійного фонду «Фейворит Фаундейшн»²¹³, бібліотекарів навчали азам роботи з операційною системою Linux, ознайомили із платформою освітніх серіалів, новими послугами і сервісами. Таким чином, було визначено роль і статус цих книгозбірень у громадах, їх затребуваність у сучасних умовах цифровізації. За три дні навчання пройшли 72 працівника із 29 громад області²¹⁴.

Також експертами УБА було підготовлено практичний посібник «Бібліотеки – Хаби цифрової освіти», який містить поради і рекомендації зі створення таких хабів в українських бібліотеках, удосконалення діяльності, оптимально залучаючи наявні ресурси, враховуючи досвід, успіхи та помилки тих книгозбірень, які вже успішно працюють у цьому напрямі²¹⁵.

Отже, українські публічні бібліотеки успішно реалізують свої соціальні функції, роблячи цифрову трансформацію більш інклюзивною. Узагальнюючи, можемо констатувати, що сучасні бібліотеки це – амбасадори

²¹² Бібліохаб як сучасний бібліотечний простір. *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/uk58fxt2>(дата звернення: 10.08.2023).

²¹³ Проєкт Мінцифри та FАVBET «Цифровізація бібліотек» став найкращою практикою взаємодії бізнесу з державою. *Урядовий портал* : Єдиний вебпортал органів виконавчої влади. URL: <http://tinyurl.com/3d4w493e> (дата звернення: 10.01.2024).

²¹⁴ Бібліохаб як сучасний бібліотечний простір. *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/uk58fxt2>(дата звернення: 10.08.2023).

²¹⁵ Бібліотеки – Хаби цифрової освіти. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <https://ula.org.ua/resursy/biblioteku-khaby-tsyfrovoi-osvity> (дата звернення: 15.01.2024).

національного проєкту «Дія. Цифрова освіта»; Хаби цифрової освіти; центри з навчання українців цифровій грамотності, інформаційної та кібербезпеки.

Особливого значення в цих умовах набула організація бібліотечного простору як такого осередка, де відбувається комплексне бібліотечне обслуговування. У 2010 р. нову модель бібліотеки під назвою «Чотири простори» запропонували експерти Центру досліджень культурної політики Королівської школи бібліотечних та інформаційних наук при Копенгагенському університеті Дорек Скот-Хансен, Каспер Хвенегард, Расмуссен та Хенрік Йохумсен. Бібліотеки у цьому форматі вже добре себе зарекомендували у Данії, Німеччині, США та інших провідних країнах світу.

Українська бібліотечна асоціація за фінансової підтримки Українського культурного фонду розпочала реалізовувати проєкт із трансформації публічних бібліотек «Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності» (стартував у червні 2020 р.). В якості партнерів до цього проєкту долучилися Міністерство культури та інформаційної політики України, Фундація Дарини Жолдак та Асоціація об'єднаних територіальних громад²¹⁶.

У рамках проєкту данська модель була адаптована до українських реалій експертами УБА, НБУ ім. Ярослава Мудрого та дизайнерами студії Arcsite. Фахівцями було розроблено концепцію дизайну та наповнення чотирьох бібліотечних просторів: навчання, натхнення, зустрічі та події. У результаті всі втілені ідеї, які було реалізовано у бібліотеках України, зібрано в один практичний посібник, доступ до якого відкритий усім бажаючим²¹⁷.

Як справедливо зазначає Т. Гранчак, ці чотири простори можна розглядати як компоненти загального простору бібліотеки, як базовий елемент моделі гнучкої бібліотеки²¹⁸. В умовах цифровізації та віртуалізації продуктів і послуг бібліотечний простір уже фізично виходить за межі приміщення

²¹⁶ Українські бібліотеки модернізують за моделлю «Чотири простори». *Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо»* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3bsd2fz6> (дата звернення: 16.07.2023).

²¹⁷ Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3r53x5jx> (дата звернення: 22.10.2023).

²¹⁸ Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 6. С. 10–23.

книгозбірні, функціонуючи як внутрішній бібліотечний простір, активно використовуючи мережеві ресурси для задоволення потреб користувачів: інформаційних, комунікаційних, дозвіллевих, освітніх тощо.

В Україні з появою бібліохабів відбувається переосмислення функцій і ролі книгозбірень як культурних соціальних інституцій. До повномасштабного вторгнення російської федерації українські бібліотеки активно ремонтувалися, осучаснювалися, оснащувалися техніко-технологічним обладнанням, розширюючи тим самим сферу своєї діяльності, утверджуючись як найдоступніший соціокультурний інститут держави. Сьогодні широко відомі бібліохаби у Києві, Львові, Запоріжжі, Старобільську, Черкасах.

Перша львівська медіатека – це сучасний мультимедійний центр у поєднанні з книжковим фондом Центральної міської бібліотеки імені Лесі Українки. Ця книгозбірня є оновленим простором, створеним у рамках проєкту LvivOpenLab, який поєднує у собі комфортне приміщення для читання, спілкування, надихаючих зустрічей та мотиваційних лекцій.

Від традиційної бібліотеки Перша львівська медіатека відрізняється тим, що відвідувачам, крім друкованих, пропонуються документи на інших носіях інформації (аудіо-, відео, тощо). Цей простір – вільний майданчик для обміну думками та втілення громадських ініціатив, по суті – це третє місце після дому і роботи. Серед акцій, які тут відбуваються, є: перегляди кінофільмів (партнерська співпраця з кіноклубом *Silentium*), музичні вечори (Львівська школа джазу та сучасної музики), поетичні читання, бізнес-тренінги, заняття з іноземних мов та настільних ігор, лекції з історії театру. Активно співпрацюють із громадськими об'єднаннями «Кримська хвиля» та «Крим SOS», проводячи зустрічі з кримчанами, які вимушені були переїхати з тимчасово анексованої російською федерацією Автономної Республіки Крим. До прикладу, серед успішних акцій можна виділити програму інтерактивного

навчання, покликану сприяти інтеграції та соціально-економічній адаптації вимушено переміщених осіб²¹⁹.

Майже за десять років бойових дій на території України втратили домівки тисячі громадян, зазнали руйнувань об'єкти культурної спадщини, зокрема і бібліотеки. Як наголошено на офіційному сайті Донецької обласної дитячої бібліотеки (м. Маріуполь, фонд на 01.01.2020 р. становив 53 542 прим.), який має 15 тематичних рубрик, «сьогодні ми не маємо власної домівки, але вже чітко уявляємо, якою хочемо бачити відбудовану бібліотеку в майбутньому. Ми втратили свої унікальні бібліотечні фонди, але маємо багато друзів, які допомагають збирати в нашу валізку кращі зразки української та світової літератури. Сьогодні ми розкидані по світу й позбавлені живих зустрічей, та це лише спонукало вийти на новий рівень»²²⁰.

Типовим прикладом кейса сервісно-клієнтського обслуговування є Луганська обласна універсальна наукова бібліотека, яка була двічі евакуйована (2015 р. – до Старобільська, 2022 р. – до Черкас, до 2014 р. фонд становив 1,1 млн од. зберігання). Сьогодні книгозбірня функціонує у гібридному форматі (офлайн-обслуговування – Черкаси, гібридний формат мандрівної бібліотеки – Дніпро, Київ, Ужгород) та надає такі послуги: лекції на історичні теми; курси з української мови; Медійна школа BrainPark проводить навчальні тренінги (авторське право, графічний дизайн, кібербезпека, копірайтинг, медіаграмотність (освітній хаб та коворкінг «Цифровий інтенсив»), мова інклюзії, SMM-менеджмент); курс для складання іспиту на рівень володіння державною мовою; клуб програмування для дітей і молоді (Code Club); йога-терапія тощо²²¹.

Мандрівна бібліотека Good library 26–28 серпня 2023 р. у м. Дніпро на трьох локаціях провела дискусію «Культурна деокупація: з чого починати»,

²¹⁹ Перша львівська медіатека. *Платформа розвитку міст* : вебсайт. URL: <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-ryklady/175> (дата звернення: 14.12.2023).

²²⁰ Донецька обласна бібліотека для дітей : вебсайт. URL: <https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/> (дата звернення: 11.11.2023).

²²¹ Луганська обласна універсальна наукова бібліотека : вебсайт. URL: <https://www.library.lg.ua/uk> (дата звернення: 10.01.2024).

лекцію з української літератури «Витвір UA» та фотовиставку «Мандрівний Старобільськ». На сторінці книгозбірні в Instagram (рис. 3.1) з січня 2023 р. відбулося вісім засідань проекту «ЛітРозмови».

Рис. 3.1. Сторінка Луганської обласної універсальної наукової бібліотеки в Instagram [скрін автора]

Отже, провідними завданнями цієї бібліотеки є гуртування вимушено переміщених осіб навколо освітніх подій та надання їм якісної інформації з вивірених ресурсів, психологічної та правової підтримки, організація освітніх курсів, тренінгів із медійної грамотності та кібербезпеки, дитячих клубів із програмування тощо. Філософія мандрівної бібліотеки – це мобільність її працівників, у команді серед професійних бібліотекарів працюють філологи, дизайнери, фотографи, письменниця, аналітики, музиканти. Також Луганська обласна універсальна наукова бібліотека є методичним центром для бібліотек Луганської області з надання рекомендацій щодо роботи у період евакуації, працює як моніторинговий центр із больових точок окупованих територій та підготовки рішень для їх

мінімізації²²². Тож цей досвід є неоціненним у розбудові нової української бібліотеки та переосмислення її функцій у післявоєнній відбудові нашої держави.

Ще однією «бібліотекою в евакуації» або «бібліотекою на валізі» (#library_in_a_suitcase) із 2014 р. стала Донецька обласна бібліотека для дітей (ДОБД). У штаті цієї віртуальної книгозбірні п'ять бібліотекарів, які, втративши приміщення, фонди, матеріально-технічне забезпечення, перейшли працювати в онлайн. Нині працівники ДОБД працюють над створенням віртуальних просторів, де можна знайти інформацію про нові книги, заходи, рекомендації з читання, спілкування та розвитку. Для користувачів уже створено 20 рубрик на сайті бібліотеки та два подкасти, зокрема #ТемБесіда (розміщується актуальної інформації), #Календар_нагадує (інформація про державні та календарні свята), #Святкові_книжки (книжки-ювіляри 2023), #Цитата_дня (вислови відомих людей про книги і читання), #Несподівані_факти (цікаві факти), #PRO_користь_читання (корисні поради батькам і дітям щодо організації читання), #Батьківський_клуб (про особливості виховання), #Культурні_хроніки (новини культурного життя України та світу), #Корисні_ресурси (публікація актуальних навчальних програм, конкурсів, грантів, корисних ресурсів, баз даних тощо), #Державна_мова (доступні навчальні курси з опанування української мови на різних платформах), #Читай_без_обмежень (рекомендації книг для читання) та інші. Подкасти #Казка_на_ніч та #Мова_в_портретах. Як зауважує Л. Козінченко, про активність та успішність бібліотеки та її працівників можна судити по кількості користувачів/підписників у соціальних мережах Facebook та Instagram, у месенджері Telegram, на каналі YouTube, які на середину 2023 р. становили 2845 осіб, з яких +844 тільки за початок 2023 р., кількість відвідувань тільки соціальних мереж – 14 458, охоплення аудиторії загалом –

²²² Луганська обласна універсальна наукова бібліотека : вебсайт. URL: <https://www.library.lg.ua/uk> (дата звернення: 10.01.2024).

84 903²²³. На каналі ДОБД у YouTube створено понад 540 од. відеоконтенту, який було переглянуто понад 80 тис. разів, а підписано – 399 користувачів²²⁴.

ДОБД залишається єдиним консультативно-методичним центром для бібліотекарів Донецької області та єдиним інформаційно-комунікативним каналом для користувачів цього регіону. Основна діяльність (інформування та комунікація) відбувається через сторінку бібліотеки у Facebook та сайт ДОБД. Таким чином, дистанційний формат став для бібліотекарів не лише інструментом, а дійовим каналом комунікації, за допомогою якого бібліотекарі виконують свої провідну функцію – задоволення інформаційних потреб користувачів через використання інноваційних підходів, віртуальних ресурсів та цифрових технологій.

Зазначимо, що у м. Києві ще у 2017 р. розпочалася реалізація проєкту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHUB» У рамках цього проєкту було модернізовано вісім бібліотек у семи районах міста – Шевченківському, Дніпровському, Святошинському, Деснянському, Подільському, Голосіївському і Дарницькому. У результаті жителі цих районів отримали сучасні бібліотечні простори, які надихають зовні та всередині, сприяють навчанню та самоосвіті, дозволяють комфортно зустрітися з друзями та з користю провести дозвілля, долучитися до соціальної взаємодії²²⁵. Тобто ці бібліотеки за кілька років перетворилися з пунктів обміну книгами на сучасні комфортні культурно-комунікативні та інклюзивні простори.

До прикладу, в Центральній бібліотеці ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва зроблено капітальний ремонт будівлі та приміщень, оновлено всю матеріально-технічну базу, автоматизовано книговидачу та облік, створено зону відпочинку на свіжому повітрі, оновлено бібліотечний фонд,

²²³ Козінченко Л. Вибудовуючи майбутнє: роль Донецької обласної бібліотеки для дітей під час війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 13–17.

²²⁴ Донецька обласна бібліотека для дітей : вебсайт. URL: <https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/> (дата звернення: 11.11.2023).

²²⁵ Горчинська В. Перевтілення київських бібліотек: реалізація проєкту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHUB». *Публічна бібліотека територіальної громади* : Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=4181> (дата звернення: 21.10.2023).

облаштовано зони для різних категорій користувачів, надано безкоштовний Wi-Fi. Тепер бібліотека проводить різні культурно-освітні та профорієнтаційні заходи, майстер-класи; на безоплатній основі діють різноманітні дитячі гуртки та зустрічі із психологом; активно розбудовуються інклюзивні напрями роботи, у тому числі безбар'єрність²²⁶. Це книгозбірня з власними міні-коворкінгом та івент-румом, де відбуваються зустрічі з відомими письменниками, акторами, архітекторами, муралістами, журналістами та іншими цікавими людьми (рис. 3.2). Діти навчаються живопису, мовам, музиці, дорослі – скетчингу, пенсіонери – комп'ютерній грамотності. Зауважимо, що у цій бібліотеці можна робити селфі у спеціальних фотозонах, сидіти на підвіконнях, танцювати брейк-данс, спілкуватися з друзями тощо.

Рис. 3.2. Сайт Центральної бібліотеки ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва
[скрін автора]

Центральна районна бібліотека ім. П. Тичини Централізованої бібліотечної системи Дніпровського району м. Києва після капітального ремонту отримала новий фірмовий стиль і власний логотип. Книгозбірня пропонує своїм користувачам оновлений бібліотечний фонд, друковані та електронні періодичні видання, надання бібліографічних послуг із користування електронним каталогом; проведення культурно-освітніх

²²⁶ Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва : вебсайт. URL: <https://shevkiyivlib.org.ua/> (дата звернення: 10.01.2024).

заходів, у тому числі виставки художніх робіт, концертні програми, майстер-класи тощо; доступ до світових інтернет-ресурсів, вільний Wi-Fi; для різних вікових категорій користувачів облаштовані комфортні зони для читання, настільних та електронних ігор, місця для роботи на власних гаджетах; регулярно організовуються кінопокази фестивальных фільмів; відбуваються тренінги із цифрової освіти для людей старшого віку (рис. 3.3). Також із 2018 р. на базі цієї книгозбірні у рамках проекту БібліоHUB створено комфортні умови для людей із вадами зору. До послуг цих користувачів є відеозбільшувачі тексту, програма синтезу мовлення, аудіоплеєри, література шрифтом Брайля²²⁷.

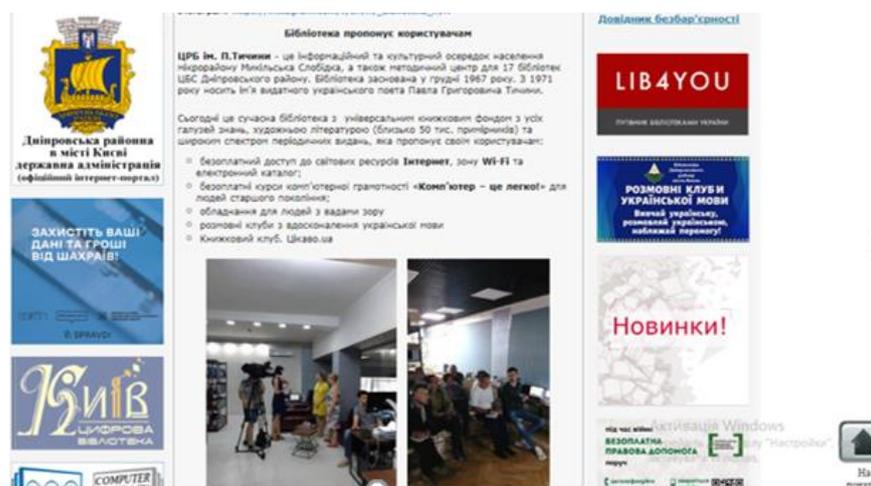

Рис. 3.3. Сайт Централізованої бібліотечної системи Дніпровського району м. Києва [скрін автора]

Дитяча бібліотека на Подолі після реконструкції стала затребуваним місцем у громаді для навчання, відпочинку, зустрічей та читання. В оновленому приміщенні, крім книг і періодичних видань, організовано публічний простір із комп'ютерами, 3D-принтером, планшетами, електронними книжками та іншою технікою, у тому числі й для осіб із вадами зору та людей похилого віку. Тут відбуваються кінопокази, тренінги, майстер-

²²⁷ Централізована бібліотечна система Дніпровського району м. Києва : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/2533e3v2> (дата звернення: 13.11.2023).

класи, зустрічі, презентації тощо. Наприклад, вчені Інституту космічних досліджень Національної академії наук України та Державного космічного агентства України провели для дітей та підлітків у цій бібліотеці цикл майстер-класів з освоєння космосу «Зоряне небо»; бібліотека також стала хорошою локацією для проведення XVI Міжнародного фестивалю документального кіно про права людини Docudays UA – на майстер-класі режисерка Дарина Феденко розкривала секрети відеомонтажу та створення відеороликів; у співпраці з платформою ORMAN та Всеукраїнським благодійним фондом «Ти можеш» реалізовано проєкт арт-субот із розвитку художнього інтелекту дітей²²⁸.

Центральна районна бібліотека Централізованої бібліотечної системи «Свічадо» Святошинського району м. Києва після капітального перевтілення забезпечує комфортне обслуговування своїх користувачів у кількох спеціально облаштованих зонах:

- інформаційно-комунікативна (абонемент, зона книг і періодики, інформаційний куточок, фріланс-простір, техніко-технологічне обладнання для обслуговування користувачів з особливими потребами);

- інформаційно-інтелектуальна (вебсайт бібліотеки як платформа онлайн-сервісу та онлайн-послуг, діяльність якої спрямована на популяризацію вебтехнологій, поширення ідей та інструментів для ефективної роботи користувачів, проводяться уроки з інформаційної грамотності, віртуальні книжкові виставки тощо);

- інтерактивна (у спеціально облаштованому бібліотечному просторі відбуваються різноманітні артзаходи та івенти, журфікси, воркшопи, коучинги, PR-акції, квести та інші формати активної культурно-масової і просвітницької роботи);

- зона відпочинку (облаштована зручними меблями, комп'ютерною технікою, Wi-Fi для зручного проведення дозвілля);

²²⁸ Як виглядає оновлена Дитяча Бібліотека на Подолі. *Журнал великого міста* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/уsxse52k> (дата звернення: 10.01.2024).

– МініБіб (облаштовано ігровий дитячий простір, кінетичну зону, проводяться майстер-класи для найменших відвідувачів, гуртки для навчання і розвитку старших дітей)²²⁹.

Завдяки таким перевтіленням бібліотеки стали платформами для масштабних культурно-освітніх інновацій та соціально-корисних громадських ініціатив як у своїх районах, так і у місті загалом, центрами соціально-культурної адаптації та реабілітації незахищених верств населення (людей похилого віку, дітей із малозабезпечених сімей, осіб з обмеженими фізичними можливостями, тимчасово переміщених осіб тощо), надаючи вільний доступ до інформаційних ресурсів та сучасних технологій.

Таким чином, трансформація діяльності бібліотек в умовах цифровізації зумовила певні зміни як у її соціальних функціях, так і просторі, структурі, інтер'єрі та дизайні. Концепція просторової моделі сприяла оптимальній реалізації як сутнісних, так і похідних функцій сучасної бібліотеки.

Суспільна затребуваність сьогодні визначає напрями змін акцентів у системі розбудови соціальних функцій у сучасних умовах воєнного періоду та післявоєнної відбудови України.

В. Пашкова слушно зауважує, що серед факторів, що впливають на перегляд соціальних функцій бібліотеки у будь-якому суспільстві, першочерговим є безробіття, особливо серед молоді²³⁰. Українські бібліотеки нині перебувають у безпрецедентних умовах соціальних потрясінь – карантинні обмеження, повномасштабна російсько-українська війна, мають справу з обслуговуванням різних вікових і соціальних груп населення, полікультурних соціальних груп, внутрішньо переміщених осіб, людей з інвалідністю, психічно і психологічно травмованих тощо.

²²⁹ Централізована бібліотечна система «Свічадо» : *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/svichado.library/> (дата звернення: 10.01.2024).

²³⁰ Пашкова В. С., Пашков О. М. Інтелектуальна свобода та доступність інформації в демократичному суспільстві. Етика бібліотечного працівника : посібник для бібліотекарів / УБА, Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти, Головний тренінговий центр для бібліотекарів. Київ, 2013. 96 с.

Розширюючи свої функції, бібліотеки впроваджують нові технологічні засоби доступу та обробки інформації, використовуючи сучасні цифрові технології, залучають нові засоби комунікації тощо, тим самим допомагаючи вирішувати нагальні суспільні завдання, а отже – працюють на позитивний розвиток суспільства. До прикладу, бібліотекарі Миколаївщини від самого початку карантинних обмежень почали активно використовувати соціальні мережі для підтримки зв'язку зі своїми користувачами, продовживши цю позитивну практику під час повномасштабної війни. Майже кожна книгозбірня області на своїх сторінках у Facebook, Instagram, Telegram тощо надає доступ до офіційної інформації органів влади, розміщує корисну інформацію (навчання медіаграмотності, поради психологів, адреси укриттів та благодійних фондів тощо).

Саме у цей важкий період соціальних потрясінь бібліотекарі м. Миколаєва та області започатковують цикл постів із хештегами, що висвітлюють правдиву історію України, культуру і традиції українців, різноманітні патріотичні флешмоби та конкурси, реалізують цікаві літературно-мистецькі проєкти, популяризуючи творчість місцевих письменників і поетів, беруть активну участь у всеукраїнських і міжнародних проєктах²³¹.

Крім дистанційних форматів, ці бібліотеки застосовують й інші форми роботи, розширюючи діапазон послуг та сервісів:

- надання е-послуг – допомога у поданні заявок на виплату грошової допомоги від міжнародних організацій, оформленні документів щодо втрати майна, реєстрації внутрішньо переміщених осіб на різних онлайн-ресурсах;
- навчання та тренування з питань цивільного захисту, пожежної безпеки в умовах воєнного стану.

Активізували роботу з ВПО, у межах якої проводяться заняття з арттерапії, вечори знайомств, різноманітні патріотичні заходи. На базі

²³¹ Агаркова В. Бібліотеки Миколаївщини: виклики та шляхи їх подолання в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 10–13.

бібліотек створено і успішно функціонують волонтерські пункти допомоги мешканцям громади та ВПО (сортування одягу, формування продуктових наборів, збір допомоги жителям, які постраждали від дій російських окупантів, плетіння маскувальних сіток, організація благодійних ярмарків та різноманітних акцій, приготування їжі для ЗСУ та бійців на блокпостах тощо)²³².

Сьогодні нагальною є потреба впровадження моделі гнучкої бібліотеки – налагодження конструктивної взаємодії користувача із книгозбірнею, тобто побудова навколо бібліотечно-інформаційних ресурсів системи бібліотечного обслуговування, яка під впливом впровадження нових технологій і запитів користувачів набуває гнучкості через розширення бібліотечних продуктів, послуг і сервісів²³³. Нагальною є потреба у переосмисленні концепції побудови комунікації між книгозбірнею і користувачем, його безпосередньої участі у формуванні та управлінні якістю наданих послуг. Користувачі разом із бібліотекарями можуть змінювати бібліотеки та бібліотечний інститут загалом, адже саме вони є носіями соціальних запитів і очікувань²³⁴.

Багаторічна соціокультурна діяльність українських бібліотек увібрала в себе духовні бібліотечні традиції. Виклики суспільства знань вимагають безперервного забезпечення обміну інформацією, знаннями, виконання бібліотеками функцій центру соціальних комунікацій та продуктивного культурно-освітнього простору. Сучасна бібліотека не лише забезпечує доступ до інформації – сьогодні це соціокультурний центр, основним завданням якого є формування світогляду особистості, сприяння його

²³² Агаркова В. Бібліотеки Миколаївщини: виклики та шляхи їх подолання в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 10–13.

²³³ Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 6. С. 10–23; Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. №4. С. 24–31.

²³⁴ Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 28.

інтелектуальному розвитку, підвищення морально-естетичних підвалин суспільства, піднесення рівня освіченості громадян різних соціальних груп.

Із 2021 р. в Одеській обласній універсальній науковій бібліотеці імені М. С. Грушевського (Одеська ОУНБ ім. М. С. Грушевського) функціонує Музей української книги – осередок науково-дослідної діяльності книгозбірні та популяризації джерел і пам'яток українського народу. Створено його було у межах грантової підтримки Європейського Союзу. Це надзвичайно сучасний і багатофункціональний простір з різноманітним мультимедійним обладнанням, у тому числі спеціальними стелажками для організації виставкового простору для книг та інших музейних експонатів. У цьому просторі на організованих виставках, лекціях, презентаціях збираються вчені, письменники, художники, журналісти, громадські діячі, студенти і школярі²³⁵.

Між Одеською ОУНБ ім. М. С. Грушевського та Державною архівною службою України, Національним заповідником «Києво-Печерська лавра», Музеєм книги і друкарства України, видавництвом «Горобець», громадським об'єднанням (ГО) «Одеська фотографічна асоціація» підписано меморандуми про співпрацю. У Музеї з метою популяризації українського друкарства та видання книг систематично організовуються виставки, зокрема експонувався аналог друкарського верстата Івана Федорова, виготовлений за спеціальним замовленням, офортний станок глибокого друку, автентичні штампи для літографії; функціонувала виставка стародруків «Повертаємо в Україну культурну спадщину» (факсимільні копії «Луцький Псалтир» (1384 р.), «Лавришівське Євангеліє» (XIV ст.), «Реймське Євангеліє» (XI–XIV ст.), «Віденський Октоїх» (XIII ст.) – оригінали цих шедеврів зберігаються відповідно у Флоренції, Кракові, Реймсі, Відні, а всі представлені видання були подаровані бібліотеці); організовано кілька фотовиставок професійних фотографів²³⁶.

²³⁵ Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського : вебсайт. URL: <https://biblioteka.od.ua/viddili-biblioteki/> (дата звернення: 22.02.2024).

²³⁶ Амельченко Ю. Музей української книги в бібліотеці: вимоги часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 15–16.

У 2021 р., перед повномасштабним вторгненням, Одеською ОУНБ ім. М. С. Грушевського розпочато масштабний регіональний проєкт «Книжкова святиня – дітям», у рамках якого бібліотекарі встигли відвідати 30 населених пунктів Одеської області та розповіли дітям про розвиток українського кириличного друкарства, яке тісно пов'язано з іменем Івана Федорова – першодрукаря та просвітника. Під час цих освітніх зустрічей учасники мали можливість самостійно надрукувати першу сторінку «Острозької Біблії» (1580–1581 рр.) на верстаті-копії друкарського верстата першодрукаря. У цьому проєкті 30 бібліотек Одеської області стали амбасадорами Музею української книги Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського. Як зазначає Ю. Амельченко, наприкінці 2021 р. було зафіксовано у Національній книзі рекордів України досягнення – найбільша мережа амбасадорів музею серед культурних закладів²³⁷.

Під час повномасштабної фази російсько-української війни Музей набув ще більшого значення та популярності, адже продовжує свою просвітницьку місію: спростовує головні наративи російських ідеологів «Одесса – русский город». Знані історики, краєзнавці, молоді дослідники у циклі просвітницьких історико-патріотичних лекцій розповідають про знаменні історичні події, видатні постаті українських діячів, маловідомі сторінки історії м. Одеси та області.

За майже три роки своєї діяльності Музей української книги Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського став ефективною платформою промоції української книги і видань про Україну і українців, вся його діяльність – актуальна для зміцнення держави, відповідає сучасним суспільним запитам у важкій боротьбі за свою незалежність від страшної імперії зла.

Акцентуючи увагу на задоволенні інформаційних потреб користувачів, О. Кузьменко наголошує, що бібліотеки залишаються відкритими, творчими, фаховими, створюючи безпечне середовище для гармонійного розвитку

²³⁷ Амельченко Ю. Музей української книги в бібліотеці: вимоги часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 15.

українців²³⁸. Бібліотеки перебувають у постійному пошуку актуальних для користувачів форм обслуговування, впроваджуючи нові сервіси і послуги: надають відкритий доступ до цифрових колекцій, віртуальних виставок і буктрейлерів, онлайн-екскурсій та презентацій, дистанційні форми навчання тощо.

Сьогодні відбувається активна медіатизація українського бібліотечного середовища, яка розставляє свої акценти у бібліотечній діяльності. Зауважимо, що новітні медіа породили нові форми комунікації, які ефективніше за книгозбірні розпочали формувати і задовольняти інформаційні потреби суспільства, на певному етапі виявившись більш дійовими та актуальними за своїм соціальним призначенням.

Сучасне медіасередовище характеризується створенням інтелектуальних сервісів, зростаючим інформаційним навантаженням, зміною ключових підходів до пошуку, обробки, зберігання інформації, пропонує нові методи і способи її надання суспільству. Поступове опанування українськими бібліотеками медіапростору потроху усуває монополію на «оперування інформаційними об'єктами, яка існувала в аналоговому світі»²³⁹.

Неухильна трансформація комунікативного простору, руйнування історично сформованих механізмів надання соціально значущої інформації, зміщення ціннісних орієнтирів та поведінки користувача актуалізують дослідження соціальних функцій бібліотек у сучасних умовах впровадження у роботу новітніх медіа та процесу загальної цифровізації суспільства. Як слушно зауважує О. Мар'їна, бібліотека і користувач в інформаційному просторі представлені рівнозначно, саме там вони активно впливають один на одного, створюючи нові форми взаємодії²⁴⁰.

²³⁸ Кузьменко О. Сучасні тенденції розвитку бібліотек як соціокультурних центрів. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали III Міжнародного наукового конференції. (Київ, 14–16 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 28–30.

²³⁹ Мар'їна О. Ю. Інформатизація бібліотек України: стратегії опанування медіапростору. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 37. С. 109.

²⁴⁰ Мар'їна О. Ю. Інформатизація бібліотек України: стратегії опанування медіапростору. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 37. С. 110.

Таким чином, з одного боку, виникають нові канали надання і способи отримання інформації, формуються нові моделі комунікації, зароджуються ідеї для створення нових продуктів і послуг, а з іншого – відбувається зміна філософії самої бібліотечної діяльності. Сьогодні новітні медіа у бібліотечній роботі – це сукупність нових форматів обслуговування, шанс не лише вижити, але й досягти успіху в суспільстві знань, зробивши свою присутність невід’ємно важливим складником своєї діяльності.

Питання опанування українськими книгозбірнями сучасного медіапростору активно вивчається й аналізується дослідниками інформаційно-бібліотечної сфери. У 2013 р. Харківською державною науковою бібліотекою імені В. Г. Короленка було ініційовано навчально-інноваційний проєкт «Школа бібліотечного журналіста», мета якого – допомогти українським бібліотекарям в опануванні медіасередовища, набути нових медіакомпетенцій та загалом стати медіа обізнаними. Щороку для учасників проводяться тематичні майстер-класи, круглі столи, на конференцію «Короленківські читання» виносяться на обговорення теми, пов’язані із соціальними комунікаціями та медіа зокрема²⁴¹.

Як зазначає А. Боярин, «бібліотечна робота виходить за межі книгозбірні»²⁴², адже з розвитком інформаційних технологій медіапростір бібліотек зазнав значних змін, а традиційні стандарти з обслуговування користувачів майже втратили свою актуальність.

Розкриваючи трансформацію діяльності бібліотек в епоху входження в соціокультурне середовище в умовах цифровізації, дослідники В. Добровольська та Л. Чередник слушно наголошують, що бібліотечний онлайн-простір, котрий сформований для задоволення інформаційних потреб

²⁴¹ Школа бібліотечного журналіста. Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка : вебсайт. URL: <https://journalist-library.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 10.01.2024).

²⁴² Боярин А. А. Медіа-середовище сучасної бібліотеки. *Інтегровані комунікації*. 2018. № 2. С. 38.

користувачів, охоплює такі віртуальні представництва: сайти, блоги, сторінки у популярних соціальних мережах тощо»²⁴³.

Сьогодні важливу роль у налагодженні комунікації «бібліотека – користувач» відіграють нові комунікаційні інтернет-інструменти, зокрема популярні серед молодіжної аудиторії TikTok, Instagram, YouTube, поширені у бізнес-середовищі соціальні мережі Facebook, LinkedIn, месенджер Telegram, різні блоги, відеоконтент, подкасти, Reels, Stories тощо. Як справедливо зазначає М. Маранчак, «використання product placement сприяє формуванню позитивного емоційного ставлення до бібліотеки, особливо серед молодіжної аудиторії»²⁴⁴.

Бібліотека стала центром інформаційної свободи та міжособистісної комунікації, що спровокувало диверсифікацію усієї інформаційно-комунікаційної діяльності відповідно до інформаційних, культурних, освітніх, дозвіллевих та інших потреб користувачів і спричинило зміни контенту та наповнення бібліотечно-інформаційного сервісу новими послугами та продуктами.

Інформаційне представництво (блоги, сторінки у соціальних мережах, YouTube-канали) та електронна інфраструктура бібліотек (офіційний вебсайт чи портал) стали незамінними джерелами достовірної інформації для громадян 24/7 та невід’ємними складниками глобального інфопростору. В цьому аспекті підсистема традиційних функцій цілеспрямовано взаємодоповнює підсистему інноваційних, зокрема відбувається інтеграція інформаційної функції з функціями забезпечення вільного доступу до світового інформаційного простору.

Також «найзначніших трансформацій зазнала і посіла лідируючі позиції власне соціальна функція бібліотек саме через врахування загальнолюдських та національних пріоритетів в умовах нагальної необхідності захисту

²⁴³ Добровольська В. В., Чередник Л. А. Інноваційна діяльність бібліотек в умовах цифрового суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 10.

²⁴⁴ Маранчак М. М. Стратегії репутаційного інтернет-маркетингу публічних бібліотек України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. 2021. С. 14.

Української держави і зміцнення національної ідентичності, збереження духовного та фізичного стану громадян через утворення соціалізуючого середовища»²⁴⁵. Враховуючи запити суспільства, бібліотека як унікальний соціальний інститут зосередилася на організації адресних бібліотечних послуг, розширенні вже чинних та відкриття нових волонтерських проєктів, благодійній діяльності на допомогу внутрішньо переселеним особам, зборі коштів для ЗСУ, тобто успішно реалізуються комунікаційна та організаційна функції, що, зі свого боку, розкрило інтелектуальний кадровий потенціал бібліотеки та позитивно вплинуло на імідж українського бібліотечного інституту загалом.

Сучасні тренди розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в умовах складних суспільно-політичних та технологічних трансформацій засвідчили, що на перший план виходить патріотичний вектор (виховна функція), спрямований на формування національної самосвідомості, – іншими словами, відбувається активна інтеграція загальнокультурної, освітньої, пізнавальної, релаксаційної та ціннісно-орієнтаційної функцій бібліотек. «Долаючи серйозні виклики й загрози, бібліотеки навіть у воєнний час залишаються осередками інтелектуальної свободи та громадянської активності, провідниками національних ідей та європейських цінностей, просторами просвітництва і толерантності, культури, науки і освіти»²⁴⁶.

В Україні дедалі більшої популярності набуває новий для бібліотечної галузі метод документування – усна історія. Такі усноісторичні дослідження сприяють вивченню та популяризації певних процесів та історичних явищ, базуються на збиранні та аналізі історичних фактів у вигляді усних свідчень окремої людини у формі біографічної розповіді. Саме цей метод дослідження сприяє правдивому сприйняттю певного історичного минулого з погляду учасника подій і допомагає у здійсненні наукового аналізу повсякденного

²⁴⁵ Курс на Корабельний : блог. URL: <https://korabelniy.wordpress.com/> (дата звернення: 10.08.2023).

²⁴⁶ Manifesto on the Freedom of Expression of Arts and Culture in the Digital Era. 2020. Mode of access: <https://rm.coe.int/manifesto-on-the-freedom-of-expression-of-arts-and-culture-in-the-digi/1680a056a2> (accessed: 01.09.2023).

буття тієї чи іншої спільноти, яке донедавна сприймалося як щось несуттєве, побічне.

Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського (Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського) із 2014 р. системно працює з усноісторичними дослідженнями. Організовано і проведено п'ять міжнародних науково-практичних конференцій, присвячених саме цій тематиці: «Усна історія як важлива складова краєзнавчої діяльності» (2014); «Усноісторичні дослідження: сучасні тенденції, напрямки та перспективи» (2016); «Усна історія: теорія, метод, джерело» (2018); «Усна історія: теорія і практика досліджень на сучасному етапі» (2020); «Усна історія: теорія, практика та перспективи» (2022)²⁴⁷. Завдяки цим форумам було, зокрема, налагоджено тісну співпрацю з Українським інститутом національної пам'яті та Українською асоціацією усної історії.

Із 2018 р. Вінницька ОУНБ ім. В. Отамановського реалізує проєкт «Голоси живої історії» задля збереження пам'яті про сучасні історичні події та їх учасників. Розпочинався проєкт зі створення усноісторичної джерельної бази спогадів про події новітньої історії України: свідчень вінничан – учасників та очевидців Революції Гідності (кінець 2013 р. – початок 2014 р.), розповідей воїнів – учасників Антитерористичної операції на Донбасі, згодом Операції об'єднаних сил, життєвих історій внутрішньо переміщених осіб у Вінницькій області та оповідей волонтерів²⁴⁸.

Треба зазначити, що анексія Криму та розпочата війна на Донбасі дозволили досягнути важливості цієї роботи для прийдешніх поколінь задля збереження пам'яті про ці події від учасників та свідків, адже отримана таким чином інформація зазвичай є об'єктивнішою, ніж офіційні повідомлення, які в умовах гібридного протистояння не відображають реальну ситуацію.

²⁴⁷ Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського : Вінницький інформаційний портал. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/conferences> (дата звернення: 22.02.2024).

²⁴⁸ Слотюк Г. Проєкт «Голоси живої історії»: формуємо електронну карту пам'яті України. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 25–27.

Як зауважує Г. Слотюк, організація цього процесу включає значну підготовчу роботу, проходження навчальних тренінгів з оволодіння методикою фіксування усної історії²⁴⁹. У цьому бібліотекарям Вінницької ОУНБ ім. В. Отамановського став у пригоді досвід польських колег з організації збору й архівування усноісторичних свідчень. Зокрема, Фондом «Лідери змін» за фінансової підтримки Польсько-американського фонду свободи «Навчання в Польщі» у межах програми *Study Tours to Poland* було організовано два навчальних візита – «Усна історія та громадська архівістика» (2019) та «Розвиток громадської архівістики в Україні» (2022)²⁵⁰.

Таким чином, реалізується меморіальна функція бібліотек – збір та збереження інформації про учасників та жертв російсько-української війни, а також розповіді свідків Другої світової війни, голодоморів-геноцидів та післявоєнного радянського життя, свідчення про Голокост в Україні. Адже надзвичайно важливим є об'єднання зусиль, а головне – ресурсів українських культурних інституцій задля збереження і популяризації інформації методом усної історії. Нагальним є створення всеукраїнської платформи громадської архівістики, на якій мають бути представлені і результати усноісторичних досліджень, і усноісторичні свідчення та наративи.

Важливим і актуальним є питання збереження цих аудіозаписів шляхом їхнього архівування і оприлюднення. Так, у Вінницькій ОУНБ ім. В. Отамановського було створено вебсайт «Голоси живої історії»²⁵¹, який активно наповнюється за такими темами: «Голодомор 1932–1933 рр.», «Репресії», «Друга світова війна», «Післявоєнний період (відбудова)», «Голодомор 1946–1947 рр.», «Відлига», «Українське дисидентство», «Російсько-афганська війна», «Чорнобиль в долях вінничан», «Перебудова.

²⁴⁹ Слотюк Г. Проект «Голоси живої історії»: формуємо електронну карту пам'яті України. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 25–27.

²⁵⁰ Слотюк Г. Навчальний візит «Усна історія та громадська архівістика»: враження учасника за польовими нотатками. *Бібліотечна планета*. 2019. № 3. С. 26–28.

²⁵¹ Проект «Голоси живої історії». *Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського*: Вінницький інформаційний портал. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2022-gik/proekt-golosi-zhivoii-istoriit-2022> (дата звернення: 26.02.2024).

Розпад СРСР», «Незалежна Україна. Національне відродження», «Помаранчева революція», «Майдан (2013–2014 рр.). Революція Гідності», «Російсько-українська війна». Зазначимо, що на цьому ресурсі подано публічну інформацію про самого оповідача, відео- та аудіозапис, транскрипт запиту та інші матеріали (скановані копії фотографій та інші документи-свідчення). Варто зауважити, що з метою збереження конфіденційної інформації про учасників проєкту цей ресурс закритий для публічного використання на час дії воєнного стану.

Як слушно наголошує Г. Слотюк, «суспільство отримає ще одне джерело зв'язку поколінь для визначення своєї ідентифікації, збереження історичної й культурної ідентичності»²⁵². Надзвичайно важливо, щоб бібліотеки зіграли провідну роль і як центри збору, систематизації, збереження і надання доступу до цих усних свідчень, і як заклади, де кожен може бути почутим, а його розповідь – зафіксована і збережена для прийдешніх поколінь українців, які повинні знати і пам'ятати довгу і криваву історію боротьби за незалежність. Активна участь бібліотек у практиках меморіалізації жахливих наслідків російсько-української війни, збирання та архівування фото та усних свідчень про воєнні злочини росіян перетворюється в комеморативну функцію, яка є похідною від меморіальної.

Підсистема традиційних функцій постійно взаємодіє з підсистемою інноваційних, серед яких виокремлюємо адукаційно-адвокаційну, орієнтаційно-дорадчу, подолання цифрової нерівності, формування стійкого інтересу до читання тощо. Отже, сьогодні бібліотеки активізували культурно-просвітницьку роботу і стали територією співтворення і психологічного комфорту.

Збройна агресія російської федерації негативно вплинула як на українську економіку загалом, так і бібліотечно-інформаційну сферу зокрема, адже зазнали значного знищення об'єкти культури, у тому числі зруйновані

²⁵² Слотюк Г. Навчальний візит «Усна історія та громадська архівістика»: враження учасника за польовими нотатками. *Бібліотечна планета*. 2019. № 3. С. 27.

будівлі та спалені ретельно сформовані фонди бібліотек. У таких надскладних умовах бібліотекарі зосереджені на консолідації народу України задля боротьби з російським окупантом, перемоги загальноцивілізаційних принципів існування над темрявою та невіглаством, у зв'язку з чим і активізували інформаційну діяльність в електронному середовищі, інтенсивно наповнюючи медіапростір відповідним контентом.

Динамічна адаптація бібліотек до швидкозмінного цифрового ландшафту позитивно вплинула на кардинальне переосмислення основ бібліотечної справи, сприяла зростанню конкурентоспроможності бібліотек, їхній популярності, зміцнила імідж бібліотек у соціумі. Сьогодні «проактивні публічні бібліотеки України ефективно використовують у щоденній роботі такі соціальні мережі, як Facebook, Twitter, Pinterest, Instagram, котрі є їх іміджевою візитівкою, комунікаційним каналом просування інформаційних продуктів та послуг»²⁵³, також використовують блоги та YouTube-канали з метою постійної підтримки зацікавленості інтернет-аудиторії.

Найпопулярнішими формами онлайн-спілкування та інформування є: телеконференції, форуми, електронні дошки оголошень. Слід акцентувати, що способи реалізації цих послуг різні, але основна ідея – надання користувачу адекватної та вірної інформації, створення майданчика для обміну ідеями та думками, консультування в режимі реального часу, підбір затребуваної інформації – все це осучаснені традиційні бібліотечні послуги.

Як зазначає Н. Синиця, «технології інтернету не лише надають бібліотекарям нові інструменти для розвитку електронного сервісу, але також забезпечують самих бібліотекарів комунікативними інструментами»²⁵⁴. Зрозуміло, що технології не стоять на місці, потребують постійного навчання та осучаснення інтернет-представництв. До прикладу, Центральна міська

²⁵³ Маранчак М. М. Стратегії репутаційного інтернет-маркетингу публічних бібліотек України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. 2021. С. 7.

²⁵⁴ Синиця Н. М. Інтернет як комунікативний простір для бібліотекарів постійно. *Хмельницький національний університет* : вебсайт. URL: http://lib.khmnu.edu.ua/about_library/naukova_robota/konfer/synyzya.htm (дата звернення: 14.08.2023).

бібліотека ім. М. Л. Кропивницького м. Миколаєва започаткувала своє інтернет-представництво ще у 1995 р., однією з перших публічних бібліотек України відкривши бібліотечну інтернет-сторінку²⁵⁵. Сьогодні сайт цієї бібліотеки²⁵⁶ має потужний інформаційний масив. Про його популярність свідчить кількість звернень – щороку ця цифра сягає понад 220 тис.

У вересні 2020 р. бібліотека, розуміючи важливість підтримки комунікації зі своїми користувачами під час пандемії COVID-19, запустила оновлену технологічно удосконалену версію сайту. Модернізований сайт став новою віхою в сучасному бібліотечному обслуговуванні віртуальних користувачів, що особливо важливо виявилось під час пандемії і повномасштабної збройної агресії російської федерації проти незалежної України, коли бібліотека перейшла на дистанційне обслуговування, в тому числі і користувачів, які вимушені були покинути свої домівки, рятуючись від щоденних обстрілів міста.

Представлений ресурс є багатофункціональним, швидким, зручним, поєднаним із соціальними медіа, сучасно оформленим. Через сайт Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького користувачі мають змогу відкрити абонемент, скористатися електронним каталогом, замовити потрібну інформацію через електронну доставку документів, отримати консультацію у бібліографа та віртуальній довідковій службі, ознайомитися з новими надходженнями, переглянути бібліотечні новини та анонси заходів, перевірити знання з літератури в онлайн-вікторині та взяти участь у краєзнавчих квестах тощо.

Підкреслимо, що сайт максимально орієнтований на задоволення інформаційних потреб користувачів та насичений дистанційними сервісами. Так, завдяки опції особистого кабінету²⁵⁷ користувач (рис. 3.4) має змогу

²⁵⁵ Кубаровська С., Яцкевич Д. Хроніки цифровізації бібліотеки: вершини та підводні течії айсберга. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2021. № 1 (23). С. 15–17.

²⁵⁶ Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького : вебсайт. URL: <http://www.niklib.com/> (дата звернення: 08.08.2023).

²⁵⁷ Особистий кабінет користувача. *Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького* : вебсайт. URL: <http://www.niklib.com/osobistij-kab-net> (дата звернення: 12.08.2023).

дистанційно переглянути власний формуляр, продовжити термін користування книжками, зробити передзамовлення потрібної літератури, записатися у чергу за книжкою підвищеного читацького попиту (опція «книжковий хіт на замовлення») тощо.

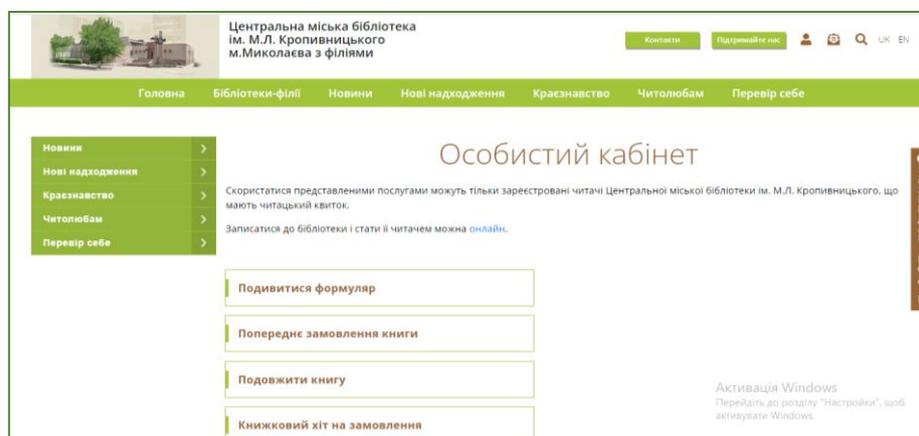

Рис. 3.4. Особистий кабінет користувача Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького [скрін автора]

Серед новацій сайту – започаткування під час повномасштабної війни благодійної онлайн-скриньки, завдяки цьому сервісу допомога може надійти з будь-якої точки світу.

Розроблена і мобільна версія сайту, адже сьогодні неможливо сучасному користувачу без мобільних застосунків. Також представлено інформацію про бібліотеки-філії, яку можна обрати за певним критерієм, послугою, читацьким уподобанням, наявними зручностями (пандус, велостоянка, коворкінг, музей, виставкова зала, кінозала, пункт збору використаних батарейок тощо). Потрібно звернути увагу, що сьогодні інструментарій онлайн-спілкування бібліотек із користувачами надзвичайно різноманітний.

На підтримку сучасних тенденцій розвивається і бібліотечне блогерство. Бібліотеки активно включилися у популяризацію своєї діяльності на цих платформах. Першим бібліотечним блогером у Миколаєві стала бібліотека-філія № 18 Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького. Уже понад десять років поспіль для мешканців Корабельного району цього міста

ведеться блог «Курс на Корабельний» (рис. 3.5)²⁵⁸. Цей своєрідний електронний щоденник висвітлює як історичне минуле, так і славне сьогодення району. Представлені дописи присвячені різним заходам, які проходили в цій бібліотеці:

- ✓ година миру «Я обираю мир», присвячено Міжнародному дню Миру (для першокласників ліцею ім. Олега Ольжича м. Миколаїв);
- ✓ благодійна акція «Ми єдині – ми за мир в Україні» на підтримку українців, які потерпають від ворога (благодійний фонд #Siobhan_Trust та волонтери з Великої Британії, Франції, України спекли і пригостили піцою відвідувачів і гостей книгозбірні);
- ✓ презентації книжок (Анни Ханович та Дмитра Кременя), виставка картин «Мистецькі обрії рідного краю»; за ініціативи громадської організації Вітовське українське товариство було організовано збір ганчір'я для механізованої ремонтної бригади Збройних Сил України тощо.

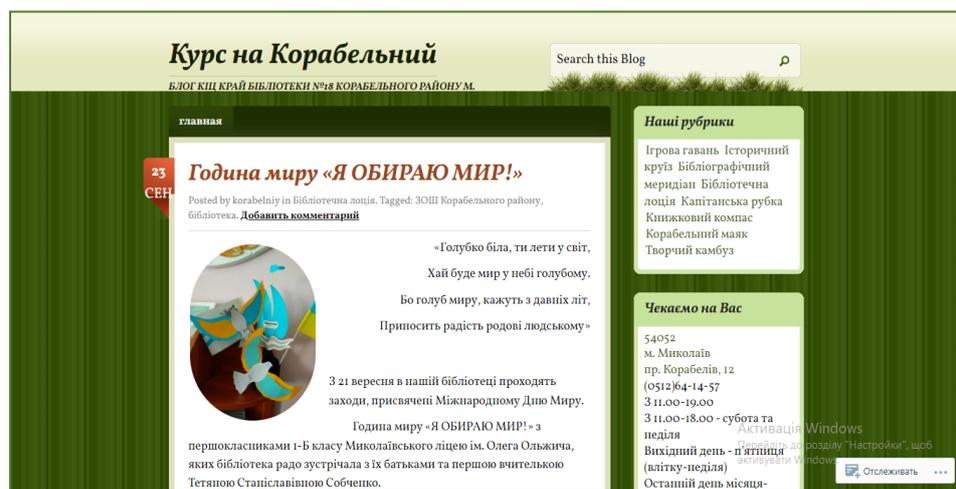

Рис. 3.5. Блог «Курс на Корабельний» бібліотеки-філії № 18 Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького [скрін автора]

Наголосимо, що матеріали блогу активно використовуються адміністрацією Корабельного району м. Миколаєва, краєзнавцями, вчителями, школярами, громадськими організаціями.

²⁵⁸ Курс на Корабельний : блог. URL: <https://korabelniy.wordpress.com/> (дата звернення: 10.08.2023).

Цікавим є аудіоблог Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького «Звуковий силует Миколаєва»²⁵⁹ (рис. 3.6). Цей ресурс започаткований у 2015 р. на допомогу незрячим користувачам. Тут представлено аудіоверсії зустрічей у бібліотеці з видатними країнами: науковцями, освітянами, письменниками, поетами, музикантами, художниками. За весь час існування блогу тут розміщено понад 260 аудіопублікацій, які згруповані у такі розділи: «Аудіоілюстрації», «Розмови про поезію», «Живе слово поета», «Екологічні аудіоекскурсії», «Місто. Події. Люди», «Гості Миколаєва».

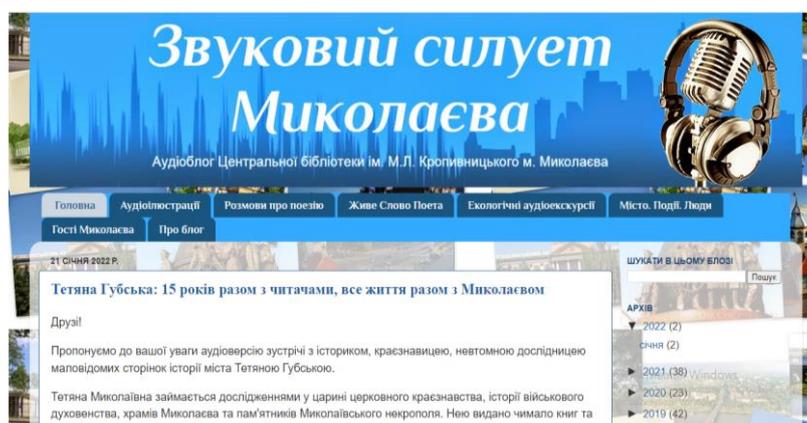

Рис. 3.6. Аудіоблог «Звуковий силует Миколаєва» Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького [скрін автора]

Уже понад десятиліття українські бібліотеки активно використовують соціальні мережі, адже сучасне життя неможливе без онлайн-спілкування, яке стало головним засобом бібліотек із залучення віддалених користувачів. Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького (хештег #твоябібліотекапоруч) сьогодні має 3,1 тис. підписників у Facebook. До прикладу, з останніх дописів: до Дня українського козацтва колектив цієї бібліотеки підготував кілька добірок книжок, які допоможуть користувачам поглибити свої знання зі славної козацької доби в історії України; до Дня

²⁵⁹ Звуковий силует Миколаєва : аудіоблог. URL: <http://zvuk-mykolayiv.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 12.08.2023).

захисників і захисниць України відбувся майстер-клас «Оберіг для захисника» з виготовлення миколаївськими майстринями оберегів нашим воїнам: патріотичних браслетів, брелоків, ляльок-мотанок із ладанками і молитвами, іграшок, художньо розписаних гільз, а також смаколиків; прохання до всіх миколаївців підтримати петицію про присвоєння почесного звання Героя України (посмертно) відважному воїну Юрію Шарапову, який загинув, захищаючи рідну землю і рідне місто. Тобто сторінка бібліотеки у Facebook – це ще один щоденник про життя бібліотечного Миколаєва.

Окрім офіційного акаунту, Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького модерує тематичні сторінки і спільноти, флешбуки, адресовані конкретним користувачьким аудиторіям, до прикладу:

– «Бібліотечна Планета» – промоція дитячого та родинного читання, популяризація багатоформатної дитячої книги;

– «Літакценти від бібліотеки Кропивницького» – знайомить дорослу користувачьку аудиторію з новими літературними іменами, сучасними трендами світової й української літератури;

– «Бібліотечний літературний музей» – майданчик для обговорення історії та сучасного стану літературної Миколаївщини, краєзнавчі культурні події, літературні портрети тощо.

Також популярним у користувачів є YouTube-канал (рис. 3.7) Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького «Бібліотека ім. М. Л. Кропивницького»²⁶⁰. YouTube-канал має на сьогодні 558 підписників. Тут опубліковано 578 відео зустрічей, звернень та виступів: онлайн-марафон «Вірші з війни»; твір на вільну тему «Подяка тату»; Руйнівники міфів-3 (поздоровлення до Дня міста – 2023); Буктрейлер на книгу «Енеїда» Івана Котляревського; Флешмоб «Миколаїв єднає»; Відеопоезія тощо.

²⁶⁰ Бібліотека ім. М. Л. Кропивницького : YouTube-канал. URL: https://www.youtube.com/channel/UC0y3LE1sYcLQJCwq5F5uRBw?view_as=subscriber (дата звернення: 10.08.2023).

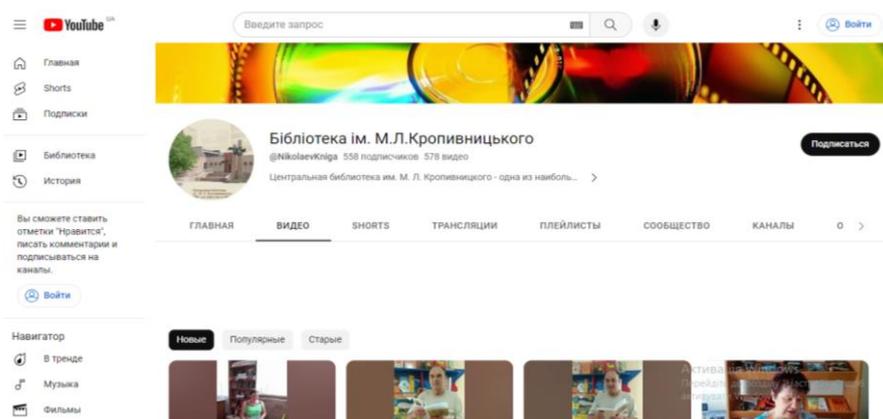

Рис. 3.7. YouTube-канал «Бібліотека ім. М. Л. Кропивницького»
Центральної міської бібліотеки ім. М. Л. Кропивницького [скрін автора]

У період соціальних потрясінь бібліотеки України активно використовують сайти, блоги та соціальні мережі для висвітлення не лише новин бібліотечного життя, але й навчальних, розважальних, інформаційних та краєзнавчих матеріалів. Створення бібліографічних, фактографічних та мультимедійних продуктів допомагає представити культурне життя громад, а також творчі, літературні та культурні досягнення видатних місцевих діячів, що сприяє популяризації культурної спадщини України у світі. Це є свідченням реалізації медіамаркетингової функції публічних бібліотек в Україні.

Пандемія та повномасштабна війна поставили українські бібліотеки перед необхідністю швидко реагувати на нагальні потреби суспільства, здебільшого за допомогою онлайн-сервісів. Це стало справжнім випробуванням на життєздатність, стійкість, професіоналізм та затребуваність бібліотек. У цей період було створено багато важливих ресурсів, започатковано блоги та сторінки у соціальних мережах, відкрито YouTube-канали, активно впроваджувались нові інформаційні технології та продукти у бібліотечну діяльність. Лише завдяки активному розвитку бібліотеки України зможуть залишатися затребуваними та корисними у цифрову епоху.

Сьогодні бібліотечний інститут України робить вагомий внесок у функціонування суспільства, адже є тісно включеним у суспільну діяльність

як соціальна інституція. У важких умовах виживання українців як вільної нації, обмежених можливостями як у придбанні книг, так і взагалі отримання достовірної інформації саме бібліотеки стають єдиним джерелом доступу до задоволення запитів користувачів на наукову, освітню, професійну інформацію, культурне дозвілля.

Неймовірна згуртованість українців є надзвичайним прикладом для всього світу і нашим ключем до Перемоги. Для якнайшвидшого подолання наслідків військової агресії потрібно вже зараз діяти, залучаючи всі наявні ресурси:

- активізувати процес інвентаризації фондів і майна;
- оптимізувати бібліотечну мережу з урахуванням втрат і обмеженого кадрового потенціалу;
- для мережі публічних бібліотек розглянути можливість створення центрів надання культурних послуг у територіальних громадах;
- прискорити процес вилучення з бібліотечних фондів російської та проросійської літератури;
- активізувати грантову діяльність, участь бібліотек у різноманітних акціях і конкурсах задля поповнення або відновлення бібліотечних фондів та матеріально-технічної бази;
- оптимізувати структури бібліотек залежно від специфіки роботи через перерозподіл функцій працівників;
- розширити практику залучення волонтерів;
- переформатувати роботу книгозбірень з урахуванням потреб різних категорій користувачів, у тому числі з інклюзією та внутрішньо переміщених осіб;
- документувати злочини російської агресії для подальшого використання у висвітленні правдивої історії сучасної російсько-української війни.

Українські книгозбірні трансформуються і розвиваються разом із суспільством, стаючи відображенням його запитів і прагнень, беручи на себе

роль інформаційних, культурних, просвітницьких, соціальних та громадських центрів. Активному поширенню досвіду трансформації українських бібліотек до конкретних користувацьких запитів, диференціації напрямів роботи сприяє пошук нових форм і методів їх соціокультурної діяльності задля створення комфортних умов для самореалізації користувачів, їхнього спілкування, повноцінного проведення дозвілля та успішного навчання. Виконуючи свої прагматичні функції, саме бібліотеки створюють комфортні умови громадянам для навчання упродовж життя, здобуваючи знання і необхідні навички, використовуючи як ресурси конкретної книгозбірні, так і відкриті дистанційні онлайн ресурси та сервіси. Таким чином, розширюючи свої функції, українські бібліотеки активно впроваджують нові технології доступу, акумуляції та обробки інформації, використовують сучасні засоби комунікації.

3.2. Вектори диверсифікації функцій бібліотек в умовах соціальних потрясінь

Трансформація бібліотечного соціального інституту у час соціальних потрясінь активно розгортається, змінюючи сутнісне наповнення бібліотечної діяльності на інформаційному та когнітивному рівнях соціальних комунікацій. Українські бібліотеки ефективно виконують свої онтологічні та прагматичні функції, активно диверсифікують їх у відповідь на різноманітні запити соціуму.

Окупація частин Донецької та Луганської областей, анексія Автономної Республіки Крим у 2014 р. стали початком великої і тривалої війни України за право власного вибору шляхів розбудови свого майбутнього разом з цивілізованими країнами демократичного табору, розвиток яких базується на загальнолюдських цінностях та принципах гуманізму. Оскільки «саме свідомий європейський вибір громадян, підтримка руху країни в бік

Європейського Союзу, утвердження в українському суспільстві європейської ідентичності є надзвичайно важливим складником входження Києва до європейської спільноти, повернення українців у європейську сім'ю народів»²⁶¹.

Повномасштабне вторгнення військ російської федерації на територію незалежної України 24 лютого 2022 р. назавжди змінило життя кожного українця та розділило світ на країни демократичного людиноцентристського спрямування та ті тоталітарні, які потайки чи відкрито підтримують етноцид нашого народу та знищення надбань унікальної української культури. «Велика кількість людей, які здобувають освіту, вимушені були виїхати за кордон. Однак потреба в доступі до національних інформаційних ресурсів стала гострішою, і єдиним каналом такого доступу залишилися офіційні вебсайти бібліотек України. З огляду на попит на електронні інформаційні ресурси, який значно зріс у зв'язку з воєнним станом в державі, вебсайти бібліотек мають відповідати вимогам користувачів»²⁶². Сьогодні особливо гостро постало завдання захисту інтелектуально-духовного та культурного надбання українського народу.

24 лютого 2022 р. – у день повномасштабного вторгнення – Л. Лагута у блозі Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого розмістила матеріал «Ми сильні! Вартуємо інформаційний простір: день 1», у якому представила основну інформацію про обмеження воєнного стану, введені позачерговим засіданням Верховної Ради України, опублікувала інструкції для громадян України у разі артилерійських обстрілів; поінформувала про карту бомбосховищ, необхідність здавати кров для ДонорUA та завершила таким заклик: «Зберігаймо спокій та підтримуємо українську армію!»²⁶³.

²⁶¹ Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10.

²⁶² Ржеуський А., Кунанець Н. Електронні інформаційні ресурси бібліотек галузевих закладів вищої освіти України під час карантинних обмежень та воєнного стану. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 11. С. 97.

²⁶³ Лагута Л. Ми сильні! Вартуємо інформаційний простір: день 1. *Блог Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого* : вебсайт. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5642> (дата звернення: 10.01.2024).

Війна внесла свої корективи і в роботу бібліотек, які стали просторами суспільної взаємодії, приймаючи виклики, спричинені війною, та шукають шляхи виникаючих проблем. Бібліотечна справа України від першого дня повномасштабного вторгнення російських військ одразу переорієнтувала свою роботу відповідно до викликів часу. Значна частина бібліотек, особливо тих, які потрапили в зону бойових дій, зачинилася, а інші стали прихистком для внутрішньо переселених осіб як безкоштовний громадський простір (розподіл і доставка гуманітарної допомоги, місце укриття для населення, багатоцільовий осередок розповсюдження правової, медичної допомоги, навчання українській мові та медіаграмотності). Також бібліотекарі всіляко підтримують Збройні Сили України (плетіння маскувальних сіток, збір коштів, облаштування швейних майстерень).

Основними завданнями від перших днів війни були такі: боротьба за інформаційний простір; допомога внутрішньо переселеним особам; допомога Збройним Силам України²⁶⁴. Бібліотекарі активно залучають до комунікації соціальні мережі, де постійно повідомляють членів громади про всі заходи, інформують на е-сторінці чи вебсайті про події та новини, створюють відеоконтент на бібліотечних YouTube-каналах, що, з одного боку, сприяє зміцненню їхньої конкурентоздатності та позитивному іміджу, а з іншого – представленню у глобальному інформаційному просторі правдивих новин про Україну, українців та російську агресію.

Тобто в умовах воєнного стану функціонально-організаційний напрям діяльності бібліотечної справи України реалізовувався відповідно до змін внутрішніх факторів і умов зовнішнього середовища. На десятому році російсько-української війни, коли були тимчасово окуповані майже 30 % території України, бібліотеки стали ще впливовішими інформаційно-комунікаційними закладами зі стійкою репутацією надійного партнера для людей різних поколінь та функціонують як духовний простір, середовище

²⁶⁴ Війна за цінності: бібліотеки як центри боротьби на інформаційному фронті. *Громадський простір* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/4pbcwj6c> (дата звернення: 10.02.2024).

професійного розвитку і соціальної адаптації, відкрита платформа для громадян, пропонуючи своїм користувачам 24/7 доступ до інформаційних ресурсів як власної генерації, так і світових джерел, продукуючи інноваційні електронні продукти та послуги. Бібліотека як соціокультурна інституція у нових реаліях впевнено пішла шляхом саморозвитку і трансформацій: значного збагачення змісту зазнали її традиційні та успішно реалізуються інноваційні функції.

Український бібліотечний соціальний інститут завжди чутливо реагував на всі суспільно-політичні зміни, мав одностайну підтримку в народі, особливо у час суспільних катастроф і потрясінь. Диверсифікація бібліотечної діяльності стала провідною тенденцією в умовах воєнного стану в Україні, що підтверджує прогресивну динаміку утвердження бібліотеки як ефективного соціокультурного центру, що зазнав якісних системних трансформацій та еволюції від місця зберігання та накопичення документів до комфортного творчого простору, де народжуються нові знання та ідеї і формується свідомий громадянин самостійної незалежної України як повноправний член великої європейської сім'ї та цивілізованого світу, що одностайно підтримав нашу державу у боротьбі з окупантом.

У переддень війни 23 лютого 2022 р. Президія Всеукраїнської громадської організації «Українська бібліотечна асоціація» звернулася до бібліотечної спільноти країни, де зокрема наголосила: «Бібліотеки – це місця безпеки та свободи, де кожен та кожна, хто потребує цього, отримає вільний доступ до інформації, до інтернету, отримає психологічну підтримку, отримає допомогу у вирішенні своїх життєвих складнощів. Бібліотеки – це місця сили, де люди знаходять себе. Бібліотекарі в щоденному спілкуванні роблять усе можливе, щоб кожна людина, яка приходить до бібліотеки, любила книгу, любила свою мову, любила Україну. <...> Бібліотеки є стратегічною зброєю держави у гібридній війні, яку багато років веде російська федерація! Актуальність бібліотек у подоланні викликів, які постають перед людиною, громадою та суспільством в Україні, стала очевидною протягом останніх

восьми років російської агресії. Сьогодні, коли перед нами постала загроза відкритої війни з росією, ми з вами, Бібліотекарі, усвідомлюємо своє значення та свою відповідальність!»²⁶⁵. Тобто українські бібліотекарі вже були адаптовані до загроз і суспільних потрясінь та стали воїнами на інформаційному фронті, а бібліотеки – центрами інформаційної боротьби як важливий складник інформаційної інфраструктури держави.

У надскладних умовах, оговтавшись після перших тижнів бойових дій і величезних втрат, бібліотечна справа України продовжила функціонувати, максимально повно виконуючи покладені на неї завдання, до яких додалися боротьба за інформаційний простір, протидія фейковій інформації, підвищення медіаграмотності населення, підтримка та можливий соціальний захист внутрішньо переселених осіб, допомога Збройним Силам України тощо. «Бібліотекарі мобілізувалися, адаптувалися та оптимізувалися в контексті адекватного реагування на труднощі та проблеми, що, на жаль, супроводжують наше сьогодення у реальному часі»²⁶⁶. Таким чином український бібліотечний соціальний інститут одразу відреагував на події в державі, змінивши алгоритм свого функціонування з переорієнтацією на суспільно-політичні запити.

У нових реаліях публічні бібліотеки Полтавської області від самого початку повномасштабної фази російсько-української війни продемонстрували високий рівень комунікації, швидке реагування на події, професійну мобільність і спроможність до кардинальних змін. До сьогодні ці книгозбірні залишаються осередками інтелектуальної свободи, громадської активності та просвітництва. Провідною метою діяльності є:

– донесення правдивої інформації щодо російського воєнного вторгнення;

²⁶⁵ Звернення Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація до бібліотечної спільноти України від 23 лютого 2022 р. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3se8py8j> (дата звернення: 10.02.2024).

²⁶⁶ Сербін О. Бібліотеки в умовах реальної безумовності: практичні рефлексії у підсумках тривалого процесу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 4.

- популяризація справжньої історії Української держави, українського народу у його багатовіковій визвольній боротьбі;
- промоція читання, заохочення до вивчення кращих зразків української та світової літератури²⁶⁷.

У тісній співпраці з різними установами та громадськими об'єднаннями (ГО) м. Полтави реалізовано проекти: «Жінка підтримує жінку», «Мова має значення. Подолання мовного бар'єра» (Центральна бібліотека Полтавської міської територіальної громади (ТГ) спільно з ГО «Інша жінка» та «Рукавичка»); «Підтримка дітей та молоді в Полтаві в умовах війни», «Медіакурс для молоді» (філія № 4 Центральної бібліотеки Полтавської міської ТГ спільно з Полтавською філією Суспільної служби України); «Співдружність. Слово та дійство» (філія № 5 Центральної бібліотеки Полтавської міської ТГ спільно з Полтавським обласним академічним театром ляльок); «Ранковий кінотеатр для внутрішньо переміщених осіб» (філія № 2 Центральної бібліотеки Полтавської міської ТГ) та інші²⁶⁸.

Також бібліотекарі Полтавщини активно долучаються до багатоаспектної волонтерської роботи: від збору коштів на потреби ЗСУ і ТРО, допомоги у гуманітарному секторі, виготовленні маскувальних сіток і «кікімор», теплих шкарпеток і рукавиць до участі в облаштуванні тимчасових помешкань у школах і дитячих садочках для ВПО. Важливою є робота Лубенської публічної бібліотеки імені Володимира Малика з інформування населення щодо першочергових дій у разі виникнення будь-якої надзвичайної ситуації: карта бомбосховищ і пристосованих приміщень, поради у разі повітряної тривоги, наповнення тривожної валізи тощо²⁶⁹.

Від початку повномасштабної війни бібліотекарі м. Бердичева організували та офіційно зареєстрували волонтерський осередок на базі

²⁶⁷ Чорноволенко Л. Бібліотеки Полтавщини в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 17–21.

²⁶⁸ Центральна бібліотека Полтавської міської територіальної громади: вебсайт. URL: <https://cbs.poltava.ua/> (дата звернення: 20.02.2024).

²⁶⁹ Лубенська публічна бібліотека імені Володимира Малика : вебсайт. URL: <https://lubnilib.blogspot.com/> (дата звернення: 20.02.2024).

раніше створеного у Публічній бібліотеці з філіями Бердичівської міської територіальної громади молодіжного центру «М-Формація». Насамперед відразу було налагоджено співпрацю з волонтерами з усіх мікрорайонів міста, з міською радою та депутатським корпусом, керівниками майже всіх закладів, підприємцями, рестораторами, представниками великого бізнесу, відкрито волонтерські пункти при бібліотеках-філіях. Як зазначає Т. Кущук, «усе це в подальшому відіграло неабияку роль в організації якісної роботи»²⁷⁰.

Бібліотекарі запровадили нові графіки роботи бібліотек-філій, підлаштовуючи їх так, щоб жителі міста могли волонтерити у зручний для себе час, приносити необхідні речі для всіляких зборів тощо. Також для молоді було відновлено репетиції молодіжного театру *Nota Bene* та створено молодіжний музичний гурт, організовано куточки, де можна поміряти тиск і випити сердечні краплі. Майже відразу бібліотека стала одним з небагатьох закладів у місті, який почав працювати без перерв і вихідних.

При бібліотеках-філіях створено команди волонтерів, які допомагають шпиталям і переселенцям, зокрема у створеному «Просторі Вільних» допомагають інтегруватися дітям-переселенцям у життя нового для них міста, організовують надання психологічної підтримки всім, хто її потребує. А також шиють спідню білизну, одяг, вишивають обереги для військових, роблять окопні свічки, плетуть маскувальні сітки й «кікімори», пакують вітамінні й оздоровчі чаї та бомбочки, виготовляють різноманітну випічку й енергетичні батончики, пастилу, сухі борщі та супи, м'ясні слайси тощо. Регулярно оголошуються збори на підтримку військових та придбання найнеобхідніших речей – від одягу до безпілотників²⁷¹. Ці приклади засвідчують активну реалізацію публічними бібліотеками України волонтерської функції.

Коли взимку 2022–2023 рр. росіяни розпочали ракетні атаки на енергосистему України, і всі села та міста перейшли на жорсткий графік

²⁷⁰ Кущук Т. Кинуті війною виклики прийнято. І перетворено на можливості. *Бібліотечна планета*. 2023. №2. С. 12.

²⁷¹ Кущук Т. Кинуті війною виклики прийнято. І перетворено на можливості. *Бібліотечна планета*. 2023. №2. С. 12–14.

економії електроенергії, на базі десятих філій Вінницької міської централізованої бібліотечної системи (ЦБС) було організовано пункти незламності (за кошти міського бюджету було придбано генератори, конвектори, подовжувачі, ліхтарі на акумуляторах, ковдри).

Навіть у разі довготривалих відключень електроенергії містяни могли знайти тепло, освітлення, мобільний зв'язок, інтернет, запас води, відносно комфортне місце для роботи і відпочинку. Як зазначає Т. Верещак, діяльність міських книгозбірень наповнилася додатковим змістом: вчителі розпочали проведення онлайн-уроків, учні та студенти готуватися до уроків і лекцій, спеціалісти ІТ-сфери – працювати віддалено, пенсіонери – читати і спілкуватися²⁷². Якісно укомплектований бібліотечний фонд, багатофункціональний зонований простір та якісне сучасне технічне обладнання зробили ці книгозбірні комфортними як для дорослих, так і для дітей.

Українські бібліотеки як ніколи стали затребувані, коли ворог розпочав знищення критично важливої енергетичної інфраструктури нашої країни, тим самим прагнучи позбавити українців елементарних умов існування. Саме такі пункти незламності, облаштовані на базі бібліотек, працюють на майбутню перемогу України, надаючи можливість українцям продовжувати роботу і навчання, підтримуючи всіх, хто потребує допомоги.

Російсько-українська війна негативно впливає на функціонування бібліотечної галузі України загалом: скоротилася мережа публічних бібліотек, тривають матеріально-технічні втрати бібліотечних закладів; знищуються фонди, особливо на окупованих та прифронтових територіях. За інформацією Міністерства культури та інформаційної політики України, станом на 25 грудня 2023 р. через збройну агресію російської федерації вже зазнали збитків 1907 закладів культури, з яких повністю знищено 306, або 16 %. Постраждала 681 книгозбірня, суттєво пошкоджено Херсонську обласну

²⁷² Верещак Т. Вінницькі бібліотеки як центри безпеки й підтримки громади. *Бібліотечна планета*. 2023. №1. С. 15–17.

універсальну наукову бібліотеку імені Олеса Гончара. За весь період повномасштабного вторгнення 341 бібліотечна будівля були частково зруйновані/пошкоджені та сьогодні потребують капітального ремонту. Найбільших втрат і збитків зазнала культурна інфраструктура в Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Миколаївській, Харківській, Херсонській областях та м. Києві²⁷³. Але, незважаючи на «продовження збройної агресії, публічні бібліотеки намагаються проводити волонтерську, просвітницьку, інформаційну діяльність»²⁷⁴.

Національна бібліотека України ім. Ярослава Мудрого від самого початку повномасштабного вторгнення здійснює моніторинг стану публічних бібліотек (сільських, селищних, міських, обласних) по регіонах України під час російської збройної агресії та аналіз її впливу на діяльність цієї мережі. На блозі «Публічна бібліотека територіальної громади» регулярно публікуються результати дослідження «Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії». Треба зазначити, що інформація збирається тільки від тих книгозбірень, які перебувають на підконтрольних Україні територіях.

Так, упродовж жовтня–грудня 2023 р. проведено сьомий етап вивчення, за результатами якого було з'ясовано, що на кінець 2023 р. жодна публічна бібліотека не працювала у 42 територіальних громадах Донецької, Закарпатської, Одеської, Сумської, Харківської, Херсонської, Чернівецької областей²⁷⁵.

У межах своїх областей були переміщені до інших будівель/приміщень 25 частково зруйнованих книгозбірень. До прикладу, Середино-Будська публічна бібліотека, яка знаходиться у Сумській області, внаслідок обстрілу російськими військами влітку 2023 р. була частково зруйнована та переміщена

²⁷³ 1907 об'єктів культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3uhxeур> (дата звернення: 10.09.2024).

²⁷⁴ Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 110.

²⁷⁵ Здановська В. ПБ України в умовах російської збройної агресії: результати VII етапу дослідження. *Публічна бібліотека територіальної громади* : Блог Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=8854> (дата звернення: 10.02.2024).

у приміщення бібліотеки-філії для дітей, яка на той момент менш постраждала. Зазначимо, що ці книгозбірні щодня перебувають під загрозою обстрілу, але за можливості все ж намагаються забезпечувати інформаційні потреби своїх користувачів, у тому числі й онлайн²⁷⁶. Милівська сільська бібліотека Милівської територіальної громади Херсонської області, у результаті обстрілів фонд якої зазнав значних втрат, вцілілі книжки перемістила до церковної будівлі та налагодила обслуговування ними місцевих жителів²⁷⁷.

На підконтрольній Україні території Донецької області нині переміщеними є 23 публічні бібліотеки, які продовжують надавати своїм користувачам інформаційні послуги в онлайн-форматі. Під час бомбардувань м. Маріуполя російські загарбники повністю знищили будівлю Донецької обласної бібліотеки для дітей, яка відновила тут свою роботу в 2018 р. після переїзду з окупованого у 2014 р. м. Донецьк. Нині колектив цієї книгозбірні намагається налагодити роботу в м. Біла Церква Київської області та поки працює у форматі #бібліотека_у_валізі #library_in_a_suitcase: обслуговує користувачів онлайн, організовує і бере участь у різноманітних акціях, поступово формує книжковий фонд, активно займається проектною діяльністю, здійснює дослідження «Бібліотеки Донецької області в умовах російської збройної агресії»²⁷⁸.

У дистанційному форматі також функціонує Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олесея Гончара. Для своїх численних користувачів, які щоденно перебувають під обстрілами або вимушені були переїхати в інші міста України та за кордон, бібліотекарі систематично

²⁷⁶ Середино-Будська публічна бібліотека : YouTube-канал. URL: <https://www.youtube.com/@user-xr8ni8dc7x/videos> (дата звернення: 11.02.2024).

²⁷⁷ Здановська В. ПБ України в умовах російської збройної агресії: результати VII етапу дослідження. *Публічна бібліотека територіальної громади* : Блог Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=8854> (дата звернення: 10.02.2024); Сербін О. Публічні бібліотеки України: інформаційний тил в умовах воєнного стану : [про VI етап дослідження «Публічні бібліотеки України в умовах російської збройної агресії» і, зокрема, про б-ки Донеччини]. *Бібліотечна планета*. 2023. №4. С. 4–6.

²⁷⁸ Василенко Ю. Донецька обласна бібліотека для дітей: втрати, здобутки, бачення майбутнього. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1. С. 12–15; Козінченко Л. Вибудовуючи майбутнє: роль Донецької обласної бібліотеки для дітей під час війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 13–17.

проводять соціокультурні та просвітницькі заходи, регулярно організують онлайн-навчання для бібліотекарів, продовжують розпочату проєктну діяльність²⁷⁹.

Будівля Херсонської обласної бібліотеки для дітей імені Дніпрової Чайки також зазнала численних руйнувань (пошкоджена газова мережа системи автономного газового опалення, відсутні електропостачання та інтернет) та нині непридатна для налагодження повноцінного обслуговування користувачів. Лише наприкінці 2023 р. вдалося налагодити роботу сервера та надати користувачам доступ до ресурсів і сервісів, а отже – відновити дистанційне обслуговування.

Тобто саме зміна пріоритетів у культурній та освітній діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану спонукала до трансформації основних напрямів роботи бібліотечних закладів, серед яких Ю. Новальська слушно виокремлює такі:

- інформаційний спротив;
- формування Національної цифрової бібліотеки України;
- просвітницько-гуманістична робота;
- освітньо-творча діяльність;
- багатоаспектна онлайн-підтримка користувачів;
- запровадження нових бібліотечних послуг для тимчасово переміщених осіб (у тому числі соціально-психологічна, медична і правова допомога);
- започаткування і участь у різнопланових волонтерських проєктах;
- благодійна діяльність²⁸⁰.

Сьогодні, коли фактично вся територія нашої держави перебуває під загрозою постійних ракетних обстрілів та руйнувань, бібліотеки як соціально-

²⁷⁹ Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара : вебсайт. URL: <https://lib.kherson.ua/> (дата звернення: 11.02.2024).

²⁸⁰ Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 78.

орієнтовані заклади перелаштували свою роботу відповідно до викликів часу та нагальних суспільних запитів. «Діяльність публічних бібліотек України з інформаційного забезпечення освіти, культури, науки, дозвілля тощо набуває особливого значення. Адже функціональне навантаження вітчизняної бібліотечної сфери визначається залежно від інформаційних потреб як окремих користувачів, так і запитів суспільства в цілому. Саме ця тенденція нині визначає вектор розвитку інформаційної функції через створення бібліотечно-інформаційного контенту на сайтах публічних бібліотек України, блогах та сторінках у соціальних мережах»²⁸¹.

На цьому етапі російсько-української війни бібліотеки активно проводять інформаційно-комунікаційну, інформаційно-консультативну, наукову, соціокультурну та краєзнавчу діяльність. «Головним у діяльності бібліотек стає попит читачів (реальних і потенційних) на різні види бібліотечно-бібліографічних послуг і продукції. Таким чином, робота бібліотек оцінюється не по кількості асортименту вироблених, а по кількості затребуваних (використаних) читачами послуг і продуктів»²⁸².

До прикладу, у січні 2023 р. Центральною бібліотекою м. Бердичіва стартував проєкт «Станція: Українізація», спрямований на патріотичне виховання молоді та ознайомлення із творчістю сучасних українських письменників²⁸³. Планується, що на 12 запланованих заходах присутні дізнаватимуться про життя і творчість відомих краян – майстрів слова. Другий рік поспіль успішно діє грантовий фотопроект «Жінки, які читають» – відтворення репродукцій картин відомих художників, моделями для яких виступають бібліотекарки та відвідувачки книгозбірні, та фотопроект «Незабуті», мета якого – вшанувати пам'ять визначних митців України.

²⁸¹ Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 51.

²⁸² Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек. Донецьк : УКЦентр, 1999. С.38.

²⁸³ Кушук Т. Кинуті війною виклики прийнято. І перетворено на можливості. *Бібліотечна планета*. 2023. №2. С. 12–14.

Саме ця бібліотека стала організатором I Молодіжного фестивалю «Молодь єднає Україну», який було присвячено Міжнародному дню молоді. Цей захід зібрав близько 300 людей, які взяли участь у молодіжному квесті «Козацький мікс», козацьких забавах від гурту козацького вишколу «Межигірський сокіл», народних танцях, майстер-класах із розпису пряників, виготовлення ляльок-мотанок, малювання та створення творчого панно.

Також бібліотека стала організаторкою семи благодійних ярмарків, організованих працівниками на підтримку ЗСУ. Ці добродійні заходи об'єднали небайдужих жителів міста, переселенців, представників закладів освіти та культури, підприємців та інших²⁸⁴. Зазначимо, що ця публічна бібліотека Бердичівської міської територіальної громади зі своїми філіями вже зараз розпочала роботу над підготовкою стратегії свого післявоєнного розвитку і впровадження нових форм та сервісів роботи з користувачами.

Узагальнюючи вищезазначене, вважаємо за доцільне виокремити нову функцію публічних бібліотек України – консолідує, яка реалізується в діяльності, спрямованій на єднання членів громади у спротиві російським окупантам через потужну інформаційну, морально-психологічну, бібліотерапевтичну підтримку, культурну де окупацію тощо. Ця функція виявляється в таких напрямках діяльності українських бібліотек:

- ✓ меморіалізація подій воєнного часу (збір документів про руйнування і втрати);
- ✓ волонтерський рух та благодійництво (різноманітні разові акції та тривалі проєкти);
- ✓ підтримка внутрішньо переміщених осіб і мігрантів;
- ✓ допомога Збройним Силам України (плетіння маскувальних сіток, виготовлення маскхалатів на нашоломників, пошиття адаптивного одягу для поранених тощо)²⁸⁵;

²⁸⁴ Кушук Т. Кинуті війною виклики прийнято. І перетворено на можливості. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 12–14.

²⁸⁵ Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

✓ викорінення радянських наративів тощо.

Важлива робота бібліотеки і як простору безпеки (бібліотечні підвали зазвичай слугують у громадах як бомбосховища), пункту тимчасового прихистку, комфортного місця для роботи на комп'ютері (з метою дистанційного навчання студентів, школярів чи віддаленої роботи для нових країн та тих, які втратили майно). Бібліотеки стали центрами громади зі збору, «розподілу і доставки гуманітарної допомоги, пунктами з приготування їжі для тимчасово переселених громадян та біженців»²⁸⁶, що суттєво зміцнює позитивний імідж закладів, адже зосереджене на піднесенні національної свідомості і гордості за свій народ, який голими руками із прапорами вийшов проти танків.

Від початку повномасштабної фази російсько-української війни працівники Центральної бібліотеки Нікопольської ЦБС (Дніпропетровська область) спільно з волонтерами облаштували укриття у підвальному приміщенні будівлі цієї книгозбірні. З початком масових обстрілів Нікопольської громади до бібліотеки почали приходити містяни, щоб побути разом, подолати відчуття розгубленості й страху, поспілкуватися та підтримати один одного. Бібліотекарі обслуговували в укритті дорослих і маленьких користувачів затребуваною літературою. Поступово розпочали плетіння маскувальних сіток та теплих шкарпеток і напіврукавичок для військових, шили подушки, спальну і чоловічу білизну, українські прапори, виготовляли наколінники та розпізнавальні стрічки для територіальної оборони. Згодом почали збирати кошти і потрібні речі для ЗСУ²⁸⁷.

Також бібліотекарі беруть участь у роботі пунктів видачі гуманітарної допомоги від ООН, розвантажують машини з коробками і мішками, фасують продукти, складають списки, реєструють жителів Нікополя на отримання

²⁸⁶ Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 78.

²⁸⁷ Стовба О. Ті, що тримають місто живим: бібліотеки і виклики війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 6–8.

грошової допомоги, після підриву Каховської ГЕС чергують у пунктах роздачі води тощо. Бібліотекарі чергують на гарячій лінії міськвиконкому, для відвідувачів підготували листівки із зазначенням пунктів видачі гуманітарної допомоги, безкоштовної питної води, переліку телефонів гарячої лінії та іншої корисної інформації.

Колектив цієї бібліотеки отримав Подяку від командування Нікопольської військової частини «за активну громадську ініціативність та жертвовність, повагу до українського народу й підтримку тих, хто захищає незалежність і суверенітет у дні боротьби за волю і єдність України»²⁸⁸.

Представництво Дитячого фонду ООН (ЮНІСЕФ) у межах проекту «Спільно. Точки зустрічі» відкрило у м. Кременчук Полтавської області центри «Спільно», два з яких – у філіях № 3 та № 5 Кременчуцької міської публічної бібліотеки. Ці осередки стали хабами для вимушено переміщених осіб із дітьми, де вони змогли отримати медичну, психологічну та інформаційну допомогу, налагодити комунікацію з іншими ВПО, щоб відволіктися від власних переживань, зняти психологічну напругу²⁸⁹.

Зазначимо, що бібліотекарі виконують ще й суто бібліотечну роботу: задовольняють користувачські запити, здійснюють грантову діяльність у межах цікавих і потрібних проєктів та ініціатив, списують непотрібні російські книжки, комплектують українські видання і вірять у Перемогу України.

Отже, українські бібліотеки в умовах повномасштабної російсько-української війни переорієнтували свою діяльність, з одного боку, до специфіки воєнного стану, враховуючи запити громадян, а з іншого, зосереджені на стратегіях і перспективах повоєнної відбудови. «Адже функціональне навантаження вітчизняної бібліотечної сфери визначається

²⁸⁸ Стовба О. Ті, що тримають місто живим: бібліотеки і виклики війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 6.

²⁸⁹ Чорноволенко Л. Бібліотеки Полтавщини в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 17–21.

залежно від інформаційних потреб як окремих користувачів, так і запитів суспільства в цілому»²⁹⁰.

Цікавим є спостереження О. Стовби – директорки Нікопольської міської ЦБС, що від самого початку повномасштабного вторгнення у місті стали швидко змінюватися читацькі уподобання, прийшов запит на українську літературу українською мовою – класику, сучасних авторів, історичну, дитячу. І попит дедалі зростає²⁹¹.

Реінтеграція громадян – вимушених переселенців через збройну агресію російської федерації, їхня соціалізація у нові громади – новий виклик, який постав перед бібліотеками. За таких умов концентрація всіх можливостей документно-інформаційної системи держави і бібліотеки як її ключового складника зосереджена на розширенні діапазону ефективних стратегій інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотек за рахунок опанування електронних сервісів та послуг.

Таким чином, диверсифікація функцій бібліотек в умовах соціальних катаклізмів є закономірним процесом поступального розвитку бібліотек, спричиненого невпинним утвердженням суспільства знань, динамічною цифровізацією та активною глобалізацією. «Зміни організаційних форм функціонування бібліотек в інформаційному суспільстві відбуваються й у напрямі створення нових організаційних форм – електронних і цифрових бібліотек, медіатек, які функціонують у глобальному розподіленому інформаційному просторі»²⁹².

Наявність вебсайту та сторінок у соціальних мережах як достовірного джерела інформації про новини установи та громади є невід’ємним складником інформаційно-комунікаційної діяльності бібліотеки, що демонструє успішність комунікаційної та організаційної функцій.

²⁹⁰ Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 50.

²⁹¹ Стовба О. Ті, що тримають місто живим: бібліотеки і виклики війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 7.

²⁹² Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 80.

У сучасний кризовий період діяльності публічних бібліотек України найактивніше диверсифікуються освітня, соціалізуюча та соціокультурна функції. Адже «клієнтоорієнтованість бібліотечно-інформаційних центрів, надання ними безоплатного та необмеженого доступу до інформації, сприяння демократії та інтелектуальній свободі, активне долучення до розвитку грамотності, освіти та просвіти» є теперішніми пріоритетами української бібліотечної практики²⁹³.

Забезпечення соціалізуючого середовища, яке сприяє прискореній інтеграції внутрішньо переміщених осіб та їх ефективній роботі у межах нової громади, уможлиблює збереження нормального духовного та фізичного стану громадян. У цьому контексті бібліотека стає відкритим простором для знань, які формують цінності українського суспільства, продуктивним осередком зміцнення національної ідентичності, дійовим середовищем врахування загальнолюдських пріоритетів в умовах повномасштабної агресії. Тобто інформаційна, виховна та освітня функції наповнюються новим змістом.

Діяльність публічних бібліотек України як найчисельнішого сегмента бібліотечної галузі держави в умовах воєнного стану зорієнтована на оптимальне виконання таких важливих завдань:

- збір документальних свідчень про воєнні злочини російських загарбників;
- боротьба з фейками і дезінформацією;
- інформаційно-просвітницька робота (корисна е-інформація, включаючи медіафайли, тренінги, лекції для членів громади і переселенців);
- онлайн-підтримка (правова, медична, психологічна, пізнавальна, розважальна тощо);

²⁹³ Воскобойнікова-Гузєва О. Вступне слово. *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали III Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 29 верес. 2017 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; редкол.: Г. В. Горбенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська, О. О. Ісаєнко. Київ, 2018. С. 8. URL: <http://tinyurl.com/3y9mae5s> (дата звернення: 10.12.2023).

– запровадження затребуваних е-послуг (курси з вивчення цифрової грамотності, української та англійської мов, засвоєння навичок інформаційної культури, опанування нових професій та ін.);

– втілення волонтерських проєктів та благодійництво (збір коштів, продуктів, товарів першої необхідності, книжок українською мовою для знищених бібліотек чи українським біженцям за кордон, організація осередків із плетіння маскувальних сіток та пошиття прапорів на фронт тощо)²⁹⁴.

Необхідно наголосити, що в умовах воєнного стану соціокультурна діяльність публічних бібліотек України тісно переплітається із соціалізуючою та краєзнавчою, що працює на їх взаємодоповнення та прогресивний розвиток. Вся інформація про будь-які акції, обговорення ідей відбувається в блогах, на сайтах, сторінках у соціальних мережах тощо. «У сучасних умовах публічні бібліотеки виконують роль інформаційних хабів, куди стікаються інформаційні потоки для їх подальшого опрацювання та перерозподілу відповідно до користувацьких потреб. Провідною ціллю індивідуалізації сервісної діяльності виступає забезпечення комфортного для користувача комунікаційного середовища»²⁹⁵.

Широке висвітлення подій у медіапросторі зближує бібліотеку і користувача, зміцнює її репутацію, позитивно впливає на імідж бібліотечного закладу в очах краян. Насамперед бібліотеки потрібні українському суспільству ще й тому, що воно зараз активно реформується, голосно заявляючи про себе через зміцнення громадянського суспільства.

Сьогодні публічні бібліотеки, коли «Україна пройшла етап вибору між європейським і євразійським векторами розвитку»²⁹⁶, стали простором для

²⁹⁴ Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів і послуг* : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 78–79; Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

²⁹⁵ Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 52.

²⁹⁶ Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10.

навчання, читання і дозвілля усіх вікових категорій читачів, осередком соціалізації та інтеграції нових членів громади, закладом збереження, примноження і пропагування місцевих традицій як невід'ємного складника надбань національної культури.

Війна змінила бібліотечний ландшафт, котрий у майбутньому бачиться як координаційний центр для прийняття важливих для громади рішень, відкрита платформа повноправного життя місцевих мешканців з обмеженими можливостями, точкою доступу до глобального інформаційного середовища, завдяки чому постане якісно новий комунікаційний простір.

Інформаційні електронні ресурси власної генерації бібліотек України мають важливе значення для інтенсифікації розвитку соціальних структур та горизонтальних інформаційних обмінів, в утвердженні орієнтирів національної інформаційної традиції в українському інфотворенні, підтримці інтерактивних зв'язків із віддаленими користувачами²⁹⁷. Слід зауважити, що переселенці від самого початку збройної агресії російської федерації у 2014 р. та у час повномасштабного вторгнення організували різноаспектну підтримку як своїм постраждалим землякам, так і адресну допомогу воїнам Збройних Сил України.

На прикладі діяльності Центральної міської бібліотеки м. Біла Церква (ЦМБ) розглянемо напрями діяльності бібліотек в умовах воєнного стану в Україні. (Щоб подивитися літопис перших днів війни, потрібно довго скролити стрічку, а з часом страшні дні лихоліть зітруться з пам'яті, тому зафіксуємо події тих днів за сторінкою ЦМБ у Facebook (рис. 3.8)). Одразу зауважимо, що інформаційно-комунікаційна, соціокультурна та краєзнавча діяльність ЦМБ спрямована на максимально повне задоволення дозвіллевих, інформаційних, культурних, освітніх потреб усіх верств користувачів, розвивається у руслі загальноукраїнських тенденцій та відображає основні

²⁹⁷ Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) : [монографія] / Білько Є. М., Василенко О. М., Горєва В. В. [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Василенко О. М. ; наук. ред. Клименко О. З. Київ, 2022. С. 5.

вектори розвитку бібліотечної справи у період російсько-української війни, фіксуючи втрати та здобутки воєнного часу.

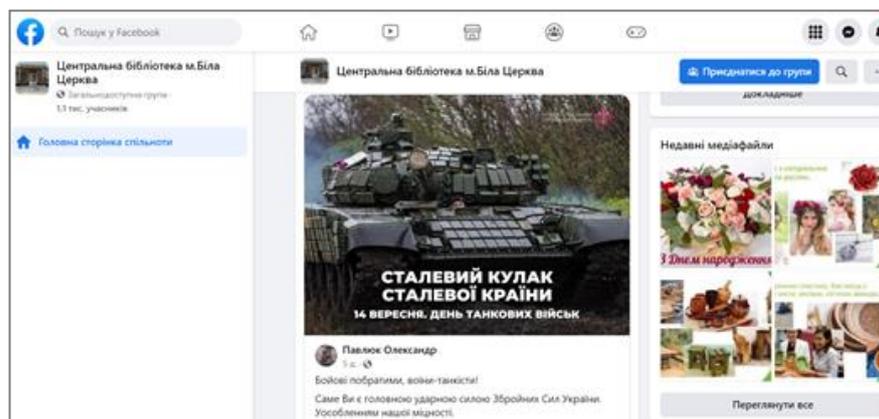

Рис. 3.8. Facebook-сторінка Центральної міської бібліотеки м. Біла Церква
[скрін автора]

Центральна бібліотека заснована у 1921 р., фонд налічує майже 39 тис. од. зберігання, щорічно обслуговує близько 10 тис. користувачів, є одним із найзначніших культурних та освітніх осередків м. Біла Церква Київської області²⁹⁸. «Сьогодні центральна міська бібліотека – це сучасний потужний інформаційний, культурно-освітній, просвітницький, дозвіллевий і волонтерський центр, де кожен користувач має змогу отримати потрібну книгу та інформацію, бібліотечно-бібліографічну консультацію, познайомитися з новинками літератури, взяти участь у акціях і заходах, які проводить бібліотека, безкоштовно скористатися мережею інтернет, принести одяг, продукти і гроші для бійців АТО»²⁹⁹. (На жаль останній допис у Блозі Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області датовано 9 вересня 2020 р.).

²⁹⁸ Центральна міська бібліотека м. Біла Церква. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/196617491547858/> (дата звернення: 23.01.2024).

²⁹⁹ Юр'їв блог : Блог Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області. URL: http://cbbiblio.blogspot.com/p/blog-page_30.html (дата звернення: 10.01.2024).

Рис. 3.9. Блог Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області
[скрін автора]

Сторінка ЦМБ у соціальній мережі Facebook є загальнодоступною і сьогодні об'єднує 1094 користувача. 22 лютого 2022 р. бібліотекою на своїй сторінці було започатковано великий проєкт на вшанування Лесі Українки. Під хештегом `#горить_моє_серце_2022` користувачі-учні викладали відео з виконанням віршів видатної доньки українського народу. З початком повномасштабної агресії російської федерації проти незалежної України бібліотекарі започаткувати проєкт `#діти_України_проти_війни` на підтримку боротьби мужнього українського народу.

Вже 26 лютого 2022 р. було розміщено заклик про допомогу силам територіальної оборони і Збройним Силам України (збір коштів на нагальні потреби, заклик до містян принести автоключі і каремати, стропи для переноски вантажів, матеріали для маскувальних сіток тощо).

З 19 березня 2022 р. від дня народження видатної поетки України Ліни Костенко ЦМБ започатковано проєкт `#українці_проти_війни`, де публікують матеріали на пошану видатних діячів України і світу (Тарас Шевченко, Іван Котляревський, Василь Симоненко, Павло Тичина, Іван Франко, О. Генрі, Михайло Стельмах, Галина Вдовиченко, Іван Світличний та інші), бібліотекарями регулярно розміщуються відеозвернення військових і відомих краян на підтримку України у боротьбі проти агресора, публікуються анонси цікавих книжок, які бібліотека пропонує своїм користувачам до читання.

Бібліотекарі публікують репости на підтримку України, її збройних сил, білоцерківської громади, підписуючи «групі має це сподобатися». Сторінка ЦМБ у Facebook – це літопис воєнного лихоліття та втрат, які несе українська культура зі знищенням у тому числі й бібліотек у Київській, Донецькій, Сумській, Чернігівській, Харківській, Запорізькій, Миколаївській, Херсонській областях.

Із 2 червня 2022 р. відновив свою роботу клуб «Водограй», який функціонує на базі Центральної міської бібліотеки, а з 14 червня бібліотека зі своїми філіями відкрила двері для своїх користувачів.

Нині ЦМБ організовує зустрічі з поетом-фронтовиком Андрієм Кириченком, науковцем, сержантом Збройних Сил України Олександром Ярмолою, письменницею Ніною Фіалко, краєзнавцем і археологом Сергієм Різником та іншими цікавими особистостями³⁰⁰.

Отже, вже в перші дні війни бібліотеки України активізували інформаційне представництво у цифровому середовищі, наповнюючи актуальними дописами, медіафайлами бібліотечні сайти, сторінки в соціальних мережах, тобто успішно реалізовувалася інформаційно-комунікаційна діяльність у тісному єднанні із соціокультурною та краєзнавчою. Бібліотечний інститут вкотре проявив себе як адаптивна система, котра раціонально трансформує алгоритм роботи задля збереження оптимального стану відповідно до зміни умов зовнішнього середовища. Організовані і проведені українськими публічними бібліотеками заходи зосереджені на темі війни, патріотичному вихованні, збагаченні користувачів новими знаннями про історичні події краю та громади, інформацією про видатних краян, особлива пошана героям російсько-української війни, бійцям територіальної оборони та сім'ям полеглих.

Як справедливо вказує О. Білик, «Україна долає випробування війною, яку розв'язала росія. У цій війні наша держава щодня зазнає безпрецедентних

³⁰⁰ Центральна міська бібліотека м. Біла Церква. Facebook. URL: <https://www.facebook.com/groups/196617491547858/> (дата звернення: 23.01.2024).

людських втрат, величезних фінансово-економічних збитків, масштабного знищення промислово-інфраструктурного потенціалу, який створювали впродовж багатьох років»³⁰¹. Саме у таких надважких умовах найпотужніших проявів мобілізаційного ресурсу сформованого громадянського суспільства є самоорганізаційні процеси, які насамперед спрямовані на вирішення найактуальніших проблем, які виникли з повномасштабною агресією росії проти незалежної України. Яскравим виявом таких процесів самоорганізації став український волонтерський рух, який розкрив потужний потенціал і бібліотечної спільноти.

Якщо проаналізувати спрямованість бібліотечного волонтерського руху в Україні, то можна виділити дві основні групи:

1. Волонтерська допомога ЗСУ та ТРО: на прикордонних територіях до активних бойових дій та в тилу;

2. Волонтерська допомога ВПО.

Допомога Збройним Силам України та ТРО полягає в організації надання гуманітарної допомоги та матеріального забезпечення захисникам:

– збору коштів на купівлю необхідного – ліків, харчів, засобів індивідуального захисту і гігієни;

– облаштування осередків із пошиття білизни та прапорів, плетіння маскувальних сіток та «кікімор»;

– збір книжок для військових;

– надання психологічної допомоги із залученням практикуючих психологів;

– інформаційна допомога пораненим, які перебувають на лікуванні у військових шпиталях;

– допомога постраждалим від обстрілів і бомбардувань (гуманітарна, фінансова, психологічна, інформаційна, організаційна, юридична тощо);

– проведення акцій, аукціонів, благодійних концертів, ярмарків;

³⁰¹ Білик О. Особливості волонтерської діяльності в бібліотеках: міжнародний досвід та локальні вітчизняні практики. Бібліотечна планета. 2023. № 2. С. 16.

- опіка окремих військових підрозділів тощо.

Допомога внутрішньо переміщеним особам полягає в організації такої допомоги:

- гуманітарна та фінансова (збір коштів, взуття, одягу, харчів, засобів гігієни, ліків тощо, організація тимчасового житла (шелтери) та медичного обслуговування, забезпечення укриттів тощо);

- забезпечення ВПО юридичною, психологічною, інформаційною, організаційною тощо допомогою;

- організація різноманітних за формою і тематикою заходів;

- бібліотечне обслуговування центрів проживання ВПО літературою;

- започаткування та реалізація широкого спектра ініціатив та проєктів.

Як зазначає О. Білик, особливістю українських бібліотекарів є активна участь у різноманітних волонтерських проєктах, ініціювання та втілення власних ідей і реалізація різноманітних заходів³⁰². Залучення до діяльності бібліотек добровільних помічників як членів громади, так і вимушених переселенців, котрі, як показала практика, лише покращують результат, є позитивним прикладом на майбутнє розгортання волонтерського руху в бібліотечній сфері.

Російська збройна агресія проти нашої країни має вагомий вплив на українське суспільство. Знищення архівів, бібліотек, музеїв має на меті послабити українську культуру та її роль у формуванні ідентичності українця, а головне – стерти історичну пам'ять українського народу.

Отже, в умовах російсько-української війни бібліотечний соціальний інститут одразу відреагував на події в державі, змінивши алгоритм свого функціонування з переорієнтацією на суспільно-політичні запити. Тобто бібліотека проявила себе як адаптивна система, котра раціонально трансформує алгоритм роботи задля збереження оптимального стану відповідно до зміни умов зовнішнього середовища. Стратегії розвитку

³⁰² Білик О. Особливості волонтерської діяльності в бібліотеках: міжнародний досвід та локальні вітчизняні практики. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 16.

української бібліотечно-інформаційної сфери узгоджується із загальнодержавними стратегіями соціополітичного, економічного, культурного розвитку.

Чільною тенденцією реалізації традиційних та інноваційних функцій бібліотек України в умовах російсько-української війни стала диверсифікація усіх напрямів та функцій бібліотечної діяльності, що сприяє утвердженню бібліотечного закладу як дієвого та ефективного соціокультурного центру громади. Серед інших тенденцій виокремлюємо: зміна пріоритетів у соціалізуючій, соціокультурній, освітній діяльності; акцент на волонтерську діяльність; створення бібліотечно-інформаційного контенту затребуваного змісту (новини громади, інформування тимчасово переміщених осіб, оголошення про заходи тощо); активізація комунікації в блогах та сторінках соціальних мереж.

Висновки до розділу

Нині бібліотечна діяльність представлена як традиційними онтологічними і прагматичними функціями, які забезпечують формування і зберігання бібліотечних фондів (кумулятивна та меморіальна функція), організацію до них доступу користувачів (функція обслуговування), впровадження культурно-освітньої роботи (соціально-культурна функція), так і інноваційними. Особливе місце серед прагматичних функцій бібліотек належить освітній, яка значно посилилася за останні роки у зв'язку з цифровізацією всіх сфер суспільного життя, зокрема бібліотеки функціонують як хаби цифрової освіти, роблячи цифрову трансформацію більш інклюзивною. З появою бібліохабів відбувається переосмислення функцій і ролі книгозбірень як соціокомунікаційних інституцій.

Сьогодні бібліотека не лише забезпечує доступ до інформації – сьогодні це соціокультурний центр, основним завданням якого є формування

світогляду особистості, сприяння його інтелектуальному розвитку, підвищення морально-естетичних підвалин суспільства, піднесення рівня освіченості громадян різних соціальних груп. Сучасні тренди розвитку бібліотечно-інформаційної сфери в умовах складних суспільно-політичних та технологічних трансформацій призводять до диверсифікації соціокультурної, соціалізуючої, виховної функцій, спрямованих на формування національної самосвідомості громадян України, їх культурну деокупацію, консолідацію громад, потужну волонтерську діяльність.

В Україні дедалі більшої популярності набуває новий для бібліотечної галузі метод документування – усна історія, що сприяє диверсифікації меморіальної функції, виокремленню від неї комеморативної (меморіалізація подій воєнного часу через збір документів про руйнування і втрати, фіксація та збереження інформації про учасників та жертв російсько-української війни, а також розповіді свідків Другої світової війни, голодоморів-геноцидів та післявоєнного радянського життя, свідчення про Голокост в Україні).

Підсистема традиційних функцій постійно взаємодіє з підсистемою інноваційних, серед яких виокремлюємо адукаційно-адвокаційну, орієнтаційно-дорадчу, подолання цифрової нерівності, формування стійкого інтересу до читання тощо. Українські бібліотеки активізували культурно-просвітницьку роботу і стали територією співтворення і психологічного комфорту.

Зміна пріоритетів у соціокультурній, освітній та виховній діяльності бібліотек України в умовах воєнного стану спонукала до трансформації основних напрямів роботи бібліотек, серед яких: інформаційний спротив, формування Національної цифрової бібліотеки України, просвітницько-гуманістична робота, освітньо-творча діяльність, багатоаспектна онлайн-підтримка користувачів, запровадження нових бібліотечних послуг для тимчасово переміщених осіб (у тому числі соціально-психологічна, медична і правова допомога), започаткування і участь у різнопланових волонтерських проєктах, благодійна діяльність. Сьогодні бібліотеки активно проводять

інформаційно-аналітичну, інформаційно-консультативну, ціннісно-орієнтаційну та краєзнавчу діяльність.

В умовах воєнного стану інституціоналізувався потужний волонтерський бібліотечний рух, спрямований на консолідацію народу України для боротьби з російським окупантом, що засвідчив їхню інституційну стійкість в умовах сучасної російсько-української війни, який включає такі завдання: волонтерський рух та благодійництво (різноманітні разові акції та тривалі проекти); підтримка внутрішньо переміщених осіб і мігрантів; допомога Збройним Силам України (плетіння маскувальних сіток, виготовлення маскхалатів на нашоломників, пошиття адаптивного одягу для поранених тощо), викорінення радянських наративів, організація просторів безпеки (бібліотечні підвали зазвичай слугують у громадах як бомбосховища), пунктів тимчасового прихистку, комфортного місця для роботи на комп'ютері (з метою дистанційного навчання студентам, школярам чи віддаленої роботи для нових краян та тих, які втратили майно).

Прискорена диверсифікація функцій бібліотек в умовах соціальних потрясінь є закономірним процесом, що демонструє високу адаптивність та життєстійкість бібліотеки як підсистеми соціальних комунікацій, мета якої – реалізація принципу загальнодоступності інформаційних ресурсів та сервісів, найповніше задоволення різноманітних потреб користувачів.

ВИСНОВКИ

1. З початком ХХІ ст. розвиток цивілізованих країн світу спрямований на розбудову суспільства знань, головними ознаками якого є не лише економіка, що будується на знаннях, але й відкрита наука, яка забезпечує вільний доступ до всіх накопичених людством інтелектуальних здобутків. Бібліотеки грають ключову роль у формуванні суспільства знань, оскільки надають безперешкодний доступ до світових інформаційних ресурсів, забезпечуючи потужний інформаційний супровід розвитку освіти, науки та культури, які ці знання продукують. Проблема дослідження функцій бібліотек як базових соціокомунікаційних установ, що впливають на всі сфери життєдіяльності суспільства, є однією з найскладніших та дискусійніших в українському бібліотекознавстві. За майже століття свого розвитку воно не сформувало єдиного підходу до визначення сутності та коректної класифікації функцій бібліотек, що є складовою надійної теоретико-методичної бази ефективного управління бібліотечною галуззю в умовах суттєвого прискорення темпів соціальних трансформацій та запровадження інновацій.

2. Відтворення еволюції наукових поглядів бібліотекознавців на сутність та складові системи бібліотечних функцій дозволило виявити фахівців, чії ідеї заклали фундамент в теоретичне осмислення досліджуваної проблеми. Серед них: О. Василенко, О. Воскобойнікова-Гузєва, С. Гарагуля, В. Горовий, Т. Гранчак, І. Давидова, Л. Дубровіна, В. Ільганаєва, О. Клименко, Т. Коваль, О. Онищенко, А. Свобода, О. Сокур та ін. Суттєвий внесок у розроблення теоретико-методологічних підходів до визначення змісту функцій публічних бібліотек належить Г. Шемаєвій та Т. Вилегжаніній, а наукових бібліотек – М. Слободянику. Ключові проблеми підвищення ефективності реалізації окремих функцій бібліотек різних типів та видів розкрито в науковому доробку Ю. Горбаня, В. Загуменної, О. Збанацької, Т. Коваль, О. Кузьменко, Н. Кунанець, О. Мар'їної, О. Матвійчук, Т. Новальської, В. Пальчук,

Г. Пристай, Н. Розколупи, О. Сербіна, Т. Сидоренко, Л. Туровської. Але, незважаючи на велику кількість публікацій фахівців, проблема визначення векторів диверсифікації функцій бібліотек України в умовах розбудови суспільства знань ще не була предметом самостійного дисертаційного дослідження. Це є додатковим свідченням актуальності теми дисертації.

3. Використання методології соціокомунікаційного, системного, інформаційного, історичного, компаративного підходів, а також комплексу дослідницьких методів дозволило надати цілісне уявлення про сутність та вектори диверсифікації функцій бібліотек України в умовах постійних прогресивних та регресивних впливів зовнішнього середовища.

Функції бібліотеки визначено як динамічну цілісність пов'язаних онтологічної та прагматичної підсистем, інтегральним результатом взаємодії яких є виконання бібліотекою своєї місії та завдань щодо задоволення всього різноманіття інформаційних потреб користувачів. До підсистеми онтологічних функцій належать документокомунікативна та похідні від неї кумулятивна та інформативна функції, які є сутнісними, притаманними всім без виключення типам і видам бібліотек, підпорядкованим різним системам і відомствам. Усі інші функції бібліотеки як соціального інституту варто віднести до підсистеми прагматичних – вони відбивають бібліотечні практики, які виникають у відповідь на певні завдання бібліотек різних типів і видів в процесі задоволення ними інформаційних потреб окремих категорій користувачів. До прагматичних функцій належать: меморіальна, соціокультурна, освітня, виховна, навчальна, науково-допоміжна, гедонічна, рекреаційна, соціалізуюча.

4. Дослідження еволюції функцій бібліотек у процесі їх історичного розвитку доводить сталість онтологічних функцій, що виникли на етапі генези бібліотечного соціального інституту та понині відтворюють його сутність як документокомунікаційної установи, діяльність якої спрямована на задоволення потреб суспільного розвитку в акумуляції, збереженні, передачі інформації та знань. Різноманітність прагматичних функцій, які з'явилися

у бібліотеки як документно-комунікаційної установи на різних етапах розвитку соціуму, відбивають затребуваність суспільством її потужного інформаційного та соціокультурного потенціалу для вирішення оперативних та стратегічних завдань. Так, у XIX ст. публічні бібліотеки на теренах України виконували просвітницьку та соціокультурну функції, у XX ст. – в умовах панування тоталітарного комуністичного режиму домінуючої для всіх типів і видів бібліотек була ідеологічна функція, яка визначала зміст реалізації інформаційної, виховної, соціокультурної та ін. Зі здобуттям незалежності України зміст аксіологічних та прагматичних функцій бібліотек визначали такі чинники зовнішнього середовища як демократизація та інформатизація суспільства, ринкова економіка та законодавче унормування діяльності бібліотечного соціального інституту. Сьогодні визначними чинниками зовнішнього впливу на диверсифікацію функцій бібліотек є євроінтеграційний курс України, цифровізація, інтелектуалізація та розбудова суспільства знань.

5. Під диверсифікацією функцій бібліотек варто розуміти появу нових напрямів та форм реалізації бібліотечної діяльності на основі опанування інноваційних та інформаційно-комп'ютерних технологій у відповідь на нові запити та очікування суспільства. Прискорення темпів диверсифікації функцій українських бібліотек відбувається під впливом кардинальних суспільних трансформацій, зокрема соціальних потрясінь (пандемія COVID-19, військова агресія російської федерації проти України) як адаптаційний механізм забезпечення стабільного розвитку бібліотек у середньо- та довгостроковій перспективі.

6. Під впливом складної системи об'єктивних чинників зовнішнього середовища (суспільно-політичних, економічних, демографічних, техніко-технологічних, соціокультурних, військової агресії проти незалежності країни) публічні бібліотеки України набули нових прагматичних функцій, серед яких: культурної деокупації, консолідуюча, ціннісно-орієнтаційна, комеморативна, психотерапевтична, реабілітаційна, волонтерська, інклюзивна, медіамаркетингова та ін. Наукові та університетські бібліотеки як

амбасадори імплементації в національний комунікаційний простір України політики відкритої науки активно опановують нині функції цифрового кураторства, наукометричну, навігаційно-моніторингову, когнітивну, експертну, іміджмейкінгову. Ці вектори диверсифікації прагматичних функцій бібліотек дозволяють довести, що і в суспільстві знань бібліотека залишається документокомунікаційною системою, якій притаманні високий рівень стійкості, адаптивності та самоорганізації, відкритості до різноманітних інформаційних та соціокультурних потреб суспільства. Ці властивості гарантують бібліотечному соціальному інституту стабільний поступальний розвиток у довгостроковій перспективі навіть в умовах соціальних катаклізмів та гібридних загроз.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Агаркова В. Бібліотеки Миколаївщини: виклики та шляхи їх подолання в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 10–13.
2. Агаркова В. Бібліотеки Миколаївщини: реалії воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2022. № 4. С. 14–17.
3. Александров В. А. Проект Государственной программы автоматизации библиотек Украины. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Пятой юбилейной междунар. конф. «Крым 98». 1998. Т. 1. С. 98–100.
4. Амельченко Ю. Музей української книги в бібліотеці: вимоги часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 15–16.
5. Антоненко І. П. Авторитетний контроль бібліографічних записів. *Бібліотечний вісник*. 1995. № 4. С. 3–8.
6. Антоненко І. П. Авторитетний контроль бібліографічних записів: проблеми кооперації бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 1998. Вип. 1. Бібліотека. Наука. Культура. Інформація. С. 208–213.
7. Антоненко І. П. Сучасні проблеми каталогізації: традиції та вплив інформаційних технологій. *Бібліотечний вісник*. 1997. № 5. С. 3–6.
8. Бабич В. С. Еволюція бібліотечно-інформаційної освіти / Київський держ. ун-т культури і мистецтв, Нац. парлам. б-ка України. Київ, 1997. 80 с.
9. Балика Д. Активізація роботи в наукових бібліотеках. *Бібліотечний збірник*. 1926. Ч. 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР. С. 89–98.
10. Бачинська Н. А., Салата Г. В. Бібліотекознавство. Київ : Медінформ, 2016. 242 с.
11. Башун О. В. Вплив маркетингу і фандрейзингу на трансформацію бібліотек. Донецьк : УКЦентр, 1999. 204 с.

12. Бібліотека ім. М. Л. Кропивницького : YouTube-канал. URL: https://www.youtube.com/channel/UC0y3LE1sYcLQJCwq5F5uRBw?view_as=subscriber (дата звернення: 10.08.2023).
13. Бібліотека як традиційний соціальний інститут. *Освіта.UA* : вебсайт. URL: <https://osvita.ua/vnz/reports/culture/11084/> (дата звернення: 10.12.2023).
14. Бібліотеки – Хаби цифрової освіти. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <https://ula.org.ua/resursy/biblioteku-khaby-tsyfrovoi-osvity> (дата звернення: 15.01.2024).
15. Бібліохаб як сучасний бібліотечний простір. *Запорізька обласна універсальна наукова бібліотека* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/uk58fxt2> (дата звернення: 10.08.2023).
16. Білик О. Особливості волонтерської діяльності в бібліотеках: міжнародний досвід та локальні вітчизняні практики. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 16–20.
17. Бірюкова Т. Л. Бібліотека в системі документних комунікацій: функціональний аспект : автореф. дис. ... канд. наук із соц. ком. : 27.00.03. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 16 с.
18. Бірюкова Т. Л. Бібліотека в системі документних комунікацій: функціональний аспект : дис. ... канд. наук із соц. ком. : 27.00.03. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2015. 188 с.
19. Бойко О. Бібліотека – світлий промінь буття. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1. С. 21–24.
20. Боярин А. А. Медіа-середовище сучасної бібліотеки. *Інтегровані комунікації*. 2018. № 2. С. 33–40.
21. Варюхіна Л., Некипелова О. Добрий день, бібліотечна країно! Ми – з Миколаєва! *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 13–17.
22. Василенко О. М. Інформаційно-комунікаційна діяльність наукової бібліотеки в контексті сутнісних функцій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2017. Вип. 45. С. 71–81.

23. Василенко Ю. Донецька обласна бібліотека для дітей: втрати, здобутки, бачення майбутнього. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1. С. 12–15.
24. Верещак Т. Вінницькі бібліотеки як центри безпеки й підтримки громади. *Бібліотечна планета*. 2023. № 1. С. 15–17.
25. Вертій Ж. Еволюція бібліотерапії як складової бібліотекознавства. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2011. Вип. 29. Управління бібліотечно-інформаційною діяльністю наукової бібліотеки. С. 202–209.
26. Вилегжаніна Т. Кооперація як засіб успішного функціонування бібліотек в інформаційному середовищі. *Бібліотечна планета*. 2013. № 4. С. 4–7.
27. Вилегжаніна Т. Місце публічних бібліотек у соціокультурному просторі регіону. *Публічні бібліотеки України на зламі століть* : вибрані статті / упоряд. С. Басенко, З. Савіна ; відп. ред. З. Савіна ; Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2015. С. 185–191.
28. Вилегжаніна Т. Публічні бібліотеки України: різноманітність форм діяльності та єдність цілей. *Публічні бібліотеки України на зламі століть* : вибрані статті / упоряд. С. Басенко, З. Савіна ; відп. ред. З. Савіна ; Нац. парлам. б-ка України. Київ, 2015. С. 195–199.
29. Виноградова О. Б. Визначення перспектив розвитку системи підвищення кваліфікації працівників інформаційно-документаційної сфери. *Студії з архівної справи та документознавства*. 2002. Т. 8. С. 251–255.
30. Війна за цінності: бібліотеки як центри боротьби на інформаційному фронті. *Громадський простір* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/4pbcwj6c> (дата звернення: 10.02.2024).
31. Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського : Вінницький інформаційний портал. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/conferences> (дата звернення: 22.02.2024).
32. Волохин О. М. Интернет технологии в практике региональной библиотеки: первый опыт, перспективы развития. *Библиотеки и ассоциации в*

меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества : материалы Шестой междунар. науч. конф. «Крым 99». 1999. Т. 1. С. 163–165.

33. Волян Н. Культурний фронт. Бібліотеки Рівненщини. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 20–22.

34. Воронков В. І. Загальні проблеми формування електронних інформаційних ресурсів з науково-технологічної і економічної діяльності. *Науково-технічна інформація*. 2001. № 4. С. 7–11.

35. Воскобойнікова-Гузєва О. Визначальні світові стратегії розвитку інформаційно-бібліотечного комплексу (кінець ХХ – початок ХХІ ст.). *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 9. С. 17–22.

36. Воскобойнікова-Гузєва О. Вступне слово. *Бібліотека і книга у цифровому медіасвіті* : матеріали ІІІ Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (Київ, 29 верес. 2017 р.) / М-во освіти і науки України, Київ. ун-т ім. Б. Грінченка ; Укр. бібл. асоц. ; редкол.: Г. В. Горбенко, О. В. Воскобойнікова-Гузєва, В. Є. Сошинська, О. О. Ісаєнко. Київ, 2018. С. 7–8. URL: <http://tinyurl.com/3y9mae5s> (дата звернення: 10.12.2023).

37. Воскобойнікова-Гузєва О. Наукові видання сучасної України: динаміка і тенденції розвитку. *Вісник Книжкової палати*. 1999. № 2. С. 11–14.

38. Воскобойнікова-Гузєва О. Науково-дослідні центри України з проблем бібліотекознавства. *Інтегровані комунікації*. 2019. № 1 (7). С. 69–76.

39. Воскобойнікова-Гузєва О. Соціальне партнерство як чинник розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 4. С. 3–7.

40. Воскобойнікова-Гузєва О. В. Стратегії розвитку бібліотечно-інформаційної сфери України: генезис, концепції, модернізація : монографія / наук. ред. Г. І. Ковальчук ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Академперіодика, 2014. 362 с.

41. Гаврилук І. Культурний фронт публічних бібліотек Тернополя: об'єднуємось задля Перемоги! *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 29–30.

42. Гарагуля С. Бібліотеки в інформаційному суспільстві: орієнтація на користувача. *Бібліотечний вісник*. 2014. № 6. С. 17–23.

43. Голоха Л. Державне управління бібліотечною справою в Україні: історичний аспект. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2009. Вип. 1. С. 89–100.

44. Горбань Ю. І., Гайсинюк Н. А. Оптимізація вебсайту бібліотеки закладу вищої освіти для покращення доступу до інформаційних ресурсів. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 2. С. 83–90. DOI: 10.32461/24099805.2.2023.284669

45. Горбань Ю. І., Гайсинюк Н. А. Цифровий медіапростір сучасної бібліотеки закладу вищої освіти: трансформація ролі та функцій. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Т. 6. № 1. С. 32–43. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283937>

46. Горбань Ю. І. Оцифровування книжкових пам'яток наукової бібліотеки КНУКіМ як важливий аспект їх подальшого зберігання та презентації. *Бібліотеки ВНЗ України у процесі імплементації Закону України «Про вищу освіту» та інформатизації суспільства* : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Івано-Франківськ, 16–19 черв. 2015 р.). Івано-Франківськ, 2015. С. 55–58.

47. Горбань Ю., Скаченко О. Досвід використання цифрового інструменту навчання Kahoot! у діяльності бібліотеки університету. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. № 5. С. 66–79. DOI: 10.31866/2616-7654.5.2020.205730

48. Горовий В. Бібліотеки оновлюваного суспільства: деякі тенденції та особливості розвитку. *Бібліотечна планета*. 2006. № 3. С. 27–30.

49. Горчинська В. Перевтілення київських бібліотек: реалізація проєкту «Сучасний бібліотечний простір – БібліоHUB». *Публічна бібліотека територіальної громади* : Блог Національної бібліотеки України ім. Ярослава Мудрого. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=4181> (дата звернення: 21.10.2023).

50. Гранчак Т. Концептуальна модель гнучкої бібліотеки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2020. Вип. 6. С. 10–23.

51. Давидова І. О. Інноваційна політика бібліотек України: зміст та стратегії розвитку в інформаційному суспільстві : автореф. дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харківська держ. акад. культури. Харків, 2008. 51 с.

52. Давидова І. О. Управління системними трансформаціями бібліотек: до питання наукової організації управління. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2014. Вип. 45. С. 78–84.

53. Дія. Цифрова освіта. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/5n6v9p9p> (дата звернення: 10.01.2024).

54. Добко Т. В. Інформаційні ресурси довідково-бібліографічного обслуговування: стан та проблеми використання. *Бібліографознавство: теорія і практика*. 1997. С. 46–56.

55. Добко Т. В. Розвиток довідково-бібліографічного обслуговування у Національній бібліотеці України ім. В. І. Вернадського. *Бібліотека. Інформація. Суспільство* : зб. матеріалів праць Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 20–22 жовт. 1998 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1998. С. 185–190.

56. Добровольська В. В., Чередник Л. А. Інноваційна діяльність бібліотек в умовах цифрового суспільства. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 1. С. 5–11.

57. Донецька обласна бібліотека для дітей : вебсайт. URL: <https://bibliokids-mrpl.com.ua/uk/> (дата звернення: 11.11.2023).

58. Донецька обласна бібліотека для дітей. Читай без обмежень : YouTube. URL: <https://www.youtube.com/@user-cg4vn9xu8v> (дата звернення: 11.01.2024).

59. Дубровіна Л. А. Кодикологія та кодикографія української рукописної книги : монографія / АН України, ЦНБ ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукописів, Ін-т укр. археографії. Київ, 1992. 262 с.

60. Дубровіна Л. А., Онищенко О. С. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Ін-т рукопису. Київ, 2009. 530 с.

61. Електронна бібліотека «Історична спадщина України». *Національна історична бібліотека України* : вебсайт. URL: <https://omeka.nibu.kyiv.ua/s/nibu/page/index> (дата звернення: 18.01.2024).

62. Електронна бібліотека «Культура України». *Національна бібліотека України імені Ярослава Мудрого* : вебсайт. URL: <https://elib.nlu.org.ua/content.html?id=3> (дата звернення: 12.11.2023).

63. Електронна бібліотека «Україніка». *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : офіційний вебпортал. URL: <http://surl.li/lzyj> (дата звернення: 10.01.2024).

64. Єрмолаєва Г. Теорія і практика бібліотечного менеджменту в умовах ринкових перетворень (90-ті рр. ХХ ст. – початок ХХІ ст.). *Вісник Книжкової палати*. 2006. № 12. С. 30–31.

65. Забіянов Є. Робота Медіахабу в умовах воєнного стану: досвід Одеської ОУНБ ім. М. С. Грушевського. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 31–32.

66. Запрошення до подання грантових пропозицій у межах проекту «Цифрові, інклюзивні, доступні: підтримка цифровізації державних послуг в Україні». *UNDP* : вебсайт. URL: <https://www.undp.org/> (дата звернення: 19.11.2023).

67. Захарова Н. Культурно-інформаційна функція наукової бібліотеки в сучасних умовах. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2013. Вип. 36. С. 447–451.

68. Збанацька О. М. Бібліотека. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Бібліотека> (дата звернення: 17.01.2023).

69. Збанацька О. М. Бібліотекознавство. *Велика українська енциклопедія*. URL: <https://vue.gov.ua/Бібліотекознавство> (дата звернення: 03.03.2023).

70. Збанацька О. М. Документна евристика в системі соціальних комунікацій: бібліотекознавчий аспект : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня д-ра наук із соціал. комунікацій : 27.00.03 «книгознавство, бібліотекознавство, бібліографознавство» / Нац. акад. наук України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 27 с. URL: http://nbuv.gov.ua/sites/default/files/disser/aref_20.pdf

71. Збанацька О. М. Інтеграція бібліотекознавства та документознавства в науковій дисципліні «документна евристика». *Бібліотека. Наука. Комунікація. Від управління ресурсами – до управління знаннями* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 5–7 жовтня 2021 р.) / відп. вип. М. В. Іванова ; ред. Л. А. Дубровіна, В. М. Горовий, Н. П. Бондар, О. М. Василенко, Т. Ю. Гранчак, Л. В. Івченко, Т. В. Коваль, К. В. Лобузін, Л. В. Муха, В. І. Попик, О. О. Хамрай. Київ : НБУВ, 2021. С. 61–64. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004116>

72. Збанацька О. М. Сучасний погляд на українське бібліотекознавство. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали Шостої міжнар. наук. конф., 18–20 трав. 2023 р. / Київ. нац. ун-т культури і мистецтв та ін. Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 343–345.

73. Збанацька О., Добровольська В. Електронна бібліотека «Культура України» в системі електронних ресурсів бібліотеки. *Культурні та мистецькі студії XXI століття: науково-практичне партнерство* : матеріали між нар. симпозіуму, присвяч. 50-річчю Нац. акад. керів. кадрів культури і мистецтв, 6 черв. 2019 р. Київ, 2019. С. 360–361.

74. Звернення Президії ВГО Українська бібліотечна асоціація до бібліотечної спільноти України від 23 лютого 2022 р. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3se8py8j> (дата звернення: 10.02.2024).

75. Зворський С. Л. З'їзди, конгреси бібліотечні та бібліографічні. *Українська бібліотечна енциклопедія*. URL: <https://tinyurl.com/4zyvxpjk> (дата звернення: 12.03.2024).

76. Звуковий силует Миколаєва : аудіоблог. URL: <http://zvuk-mykolayiv.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 12.08.2023).

77. Здановська В. ПБ України в умовах російської збройної агресії: результати VII етапу дослідження. *Публічна бібліотека територіальної громади* : Блог Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=8854> (дата звернення: 10.02.2024).

78. Ільганаєва В. О. Бібліотечна освіта: нова парадигма розвитку : монографія / відп. ред. О. С. Онищенко ; Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ : Ред. журналу «Бібліотечний вісник», 1996. 253 с.

79. Інформаційна та кібербезпека. *Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені В. Отамановського* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3zj8erpb> (дата звернення: 10.01.2024).

80. Каліберда Н. Ю. Система обслуговування читачів Національної бібліотеки України. Історія формування та тенденції розвитку (1918 – початок 90-х років) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1999. 18 с.

81. Картузов К. М. Державне управління бібліотечною справою в Україні в 1917–1939 роках. *Наукові праці. Державне управління*. 2012. Вип. 174. Т. 186. С. 62–67.

82. Кириленко О. Г. Еволюція наукових уявлень про бібліотечну технологію в Україні (80–90-ті роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1996. 23 с.

83. Кізян О. І. Електронні бібліотеки України як джерелознавча база наукових досліджень. *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* : II наук.-практ. конф. (Вінниця, 25 верес. 2019 р.). Вінниця, 2019. https://library.vn.ua/Konf2019/texts/6_1.htm (дата звернення: 30.10.2024).

84. Клименко О. З. Бібліотечний збірник (видання). *Українська бібліотечна енциклопедія*. <http://surl.li/rtsw> (дата звернення: 25.08.2023).

85. Клименко О., Сокур О. Бібліотеки НАН України в системі наукових комунікацій. *Інформація, комунікація та управління знаннями в*

глобалізованому світі : зб. матеріалів Третьої міжнар. наук. конф. (Київ, 14–16 трав. 2020 р.) / упоряд.: Л. Ф. Грінберг, М. М. Цілина ; Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. Київ : Вид-во «Ліра-К», 2020. С. 23–25.

86. Клименко О., Сокур О. Національна електронна бібліотека України: нормативно-правове забезпечення. *Вісник Книжкової палати*. 2023. № 5. С. 10–15.

87. Клименко О. З., Сокур О. Л. Кодифікація вивчення бібліотеки як об'єкта бібліотекознавства в системі наукових комунікацій. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2020. Вип. 60. С. 49–61.

88. Коваль Т. М., Туровська Л. О. Інноваційні моделі сучасної бібліотеки у контексті бібліотечно-інформаційного обслуговування. *Бібліотека. Наука. Комунікація: формування національного інформаційного простору* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 4–6 жовт. 2016 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2016. С. 43–46.

89. Козінченко Л. Вибудовуючи майбутнє: роль Донецької обласної бібліотеки для дітей під час війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 13–17.

90. Корнієнко В. Проблеми типологізації системи наукових знань: огляд. *Вісник Книжкової палати*. 2003. № 11. С. 11–14.

91. Косій А. Бібліотеки Снігурівщини: втрати і нові горизонти. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 9–11.

92. Костенко Л. И. Компьютерные технологии в Национальной библиотеке Украины имени В. И. Вернадского. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Десятой юбилейной междунар. конф. «Крым 2003». 2003. Т. 1. С. 217–219.

93. Костенко Л. Й. Використання INTERNET у бібліотеках. *Бібліотечний вісник*. 1999. № 2. С. 6–10.

94. Костенко Л. Й., Чекмарьов А. О., Бровкін А. Г., Павлуша І. А. Бібліотека і доступність інформації у сучасному світі: електронні ресурси – науці, культурі та освіті (підсумки 10-ї міжнародної конференції «Крим 2003»). *Бібліотечний вісник*. 2003. № 4. С. 43.

95. Костюк В., Польова І. Розвиток волонтерських ініціатив на базі Смизької центральної бібліотеки в час випробувань. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 18–19.

96. Кошельнікова О. Бібліотека – «точка» допомоги та підтримки. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 33–34.

97. Кравець Л. Адаптація системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 68. Наукові бібліотеки в умовах воєнного стану. С. 133–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.68.150>

98. Кравець Л. Витоки розбудови бібліотечного інституту в Україні. Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 95-річчю ХДАК (Харків, 21–22 листоп. 2024 р.). У 2 ч. / Харків. держ. акад. культури ; [під ред. доц. Н. Рябухи та ін.]. Харків : ХДАК, 2024. Ч. 1. С. 160–161. URL: <http://riokhsac.in.ua/konfer.html>

99. Кравець Л. Еволюція соціальної функції бібліотек України в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, здобувачів, магістрів (Київ, 7–8 квітня 2023 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 193–197. URL: <https://tinyurl.com/4sxeeubu>

100. Кравець Л. Інтернет-представництво українських бібліотек у період соціальних потрясінь. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294076>

101. Кравець Л. Модернізація системи функцій бібліотек в умовах гібридних загроз. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 12. С. 125–132. DOI: 10.31866/2616-7654.12.2023.293583

102. Кравець Л. Українські бібліотеки у сучасному інформаційно-комунікаційному ландшафті. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2024 р.) : у 2 т. / відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2024. Т. 1. С. 113–116. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004933>

103. Кравець Л. Теоретико-методологічні засади дослідження еволюції функцій бібліотек у суспільстві знань. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. молодих учених (Київ, 18–19 квіт. 2024 р.) у 2 ч. / за ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2024. Ч. 2. С. 110–112. URL: <https://tinyurl.com/mpvvr2xv>

104. Кравець Л. Трансформація діяльності бібліотек України в умовах суспільних потрясінь. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі* : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. (Київ, 25–26 квіт. 2024 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв, Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2024. С. 155–157. URL: <https://tinyurl.com/msuuk7e4>

105. Кравець Л. О. Актуальні тенденції реалізації функцій бібліотек України в сучасних умовах. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–15 вересня 2023 р.) / за заг. ред. В. Г. Спрінсяна ; ред. кол.: Г. О. Оборський, В. Г. Спрінсян, О. В. Шевченко [та ін.] ; відп. за вип. О. В. Лаврик, О. О. Татакі. Одеса, 2023. С. 38–42. URL: <https://tinyurl.com/2edfspd3>

106. Кравець Л. О. Функції бібліотек України в умовах сучасних викликів війни. *Інформація та соціум* : збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-

практ. конф. (Вінниця, 02 червня 2023 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса, 2023. С. 83–86. URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14575/14480>

107. Кравець Л. О. Функціонування бібліотечної справи України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовтня 2023 р.). Київ, 2023. URL: <http://conference.nbuv.gov.ua/report/view/id/1646>.

108. Кубаровська С., Яцкевич Д. Хроніки цифровізації бібліотеки: вершини та підводні течії айсбергу. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2021. № 1 (23). С. 15–17.

109. Кузнецова Л. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану: втрати і виклики. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 105–113.

110. Кузьменко О. Сучасні тенденції розвитку бібліотек як соціокультурних центрів. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : матеріали III Міжнар наук. конф. (Київ, 14–16 трав. 2020 р.). Київ, 2020. С. 28–30.

111. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Бібліотека як соціокультурний публічний простір: трансформаційні зміни. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2020. № 4. С. 24–31.

112. Кузьменко О. І., Загуменна В. В. Трансформація та розширення функцій бібліотек у сучасному цифровому просторі. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2021. № 3. С. 38–44.

113. Кунанець Н. Е. Соціокомунікаційний підхід у бібліотекознавстві: інновації та відновлення традицій. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2014. № 3. С. 11–18.

114. Курс на Корабельний : блог. URL: <https://korabelniy.wordpress.com/> (дата звернення: 10.08.2023).

115. Кушук Т. Кинуті війною виклики прийнято. І перетворено на можливості. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 12–14.

116. Кущик Т. У своєму переможному контрнаступі просимо дужих плечей! *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 19–22.
117. Лагута Л. Ми сильні! Вартуємо інформаційний простір: день 1 : Блог *Національної бібліотеки України імені Ярослава Мудрого* : вебсайт. URL: <https://oth.nlu.org.ua/?p=5642> (дата звернення: 10.01.2024).
118. Лісогор В. Бібліотеки Маріуполя – руйнування, втрати і віра в майбутнє. *Бібліотечна планета*. 2022. № 4. С. 11–12.
119. Лісойван М. Бібліотечна діяльність в умовах воєнного стану. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 35–36.
120. Літвак О. Бібліотеки Запорізької області в умовах війни. *Бібліотечна планета*. 2022. № 4. С. 12–14.
121. Лубенська публічна бібліотека імені Володимира Малика : вебсайт. URL: <https://lubnilib.blogspot.com/> (дата звернення: 20.02.2024).
122. Луганська обласна універсальна наукова бібліотека : вебсайт. URL: <https://www.library.lg.ua/uk> (дата звернення: 10.01.2024).
123. Маніфест Української бібліотечної асоціації «Бібліотеки в умовах кризи» прийнято. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <http://surl.li/rтого> (дата звернення: 20.03.2024).
124. Мар'їна О. Бібліотеки та соціальні медіа: технологія взаємодії. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 19–21.
125. Мар'їна О. Ю. Бібліотека у процесах формування цифрового контенту. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2012. № 2. С. 41–46.
126. Мар'їна О. Ю. Інформатизація бібліотек України: стратегії опанування медіапростору. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2012. Вип. 37. С. 105–113.
127. Маранчак М. М. Стратегії репутаційного інтернет-маркетингу публічних бібліотек України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03. Київ. нац. ун-т культури і мистецтв. 2021. 16 с.

128. Маркова В. А. Культурно-просвітницька діяльність наукової бібліотеки: традиції та перспективи. *Бібліотека і читач на порозі XXI сторіччя* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 14–22.

129. Маркова В. А. Формування системи бібліотечного обслуговування національних меншин в Україні (1920–1930 рр.). *Культура України* : зб. статей. Харків, 1996. Вип. 3. С. 204–212.

130. Марценюк М. О. Терапевтичні можливості бібліотерапії як сучасного методу психологічної допомоги. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2020. Т. 31 (70). № 4. С. 218–223.

131. Матвійчук О. Є. Бібліотека як соціокультурний інститут: освітньо-виховна місія. *Вісник Національного авіаційного університету. Філософія. Культурологія*. 2010. № 2. С. 155–160.

132. Матвійчук О. Є. Соціально-культурні функції бібліотек. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/3051/1/Matviychuk_%20%D0%9E.%202.pdf (дата звернення: 10.01.2024).

133. Миськевич Т. М. Актуальний зміст культурно-освітніх практик сучасної бібліотеки. *Бібліотека. Наука. Комунікація: актуальні тенденції у цифрову епоху* : Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2019 р.). URL: <http://conference.nbuiv.gov.ua/site/reports/id/25> (дата звернення: 15.02.2024).

134. Михайлова О. Культурологічний проєкт Національної історичної бібліотеки України «Міста і села України. Втрати воєнного часу». *Бібліотечна планета*. 2022. № 4. С. 17–19.

135. Морозова Н. І. Бібліотека як об'єкт модернізації сучасного культурного простору. *Бібліотека в умовах сучасності і конструювання майбутнього* : наук.-практ. конф. до 110-ї річниці заснування ВОУНБ ім. К. А. Тімірязєва (Вінниця, 12 верес. 2017 р.). URL: <https://library.vn.ua/Konf2017/program.html> (дата звернення: 10.01.2024).

136. Морозова Н. І. Створення регіонального інформаційного порталу в мережі Інтернет та структурні зміни, що відбуваються в бібліотеці. *Бібліотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые*

форми співробітництва : твори Дев'ятої міжнарод. конф. «Крим 2002». 2002. Т. 1. С. 168–171.

137. Новальська Т. В. Бібліотечне читачезнавство в Україні: історія, теорія, практика : монографія. Київ : Видавництво Ліра-К, 2018. 352 с.

138. Новальська Т., Бойчук Н. Публічні бібліотеки як інституції історичної пам'яті українського народу. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2024. № 13. С. 222–232. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.13.2024.307253>

139. Новальська Т., Горбань Ю., Бачинська Н., Пристай Г. Публічні бібліотеки України як складова інформаційного спротиву російській агресії. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2024. № 65. С. 69–82. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.065.051>

140. Напуда Є. Бібліотека – простір безпеки та підтримки в умовах війни. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 13–15.

141. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського в науково-інформаційному просторі (2000–2018) : [монографія] / В. М. Горовий, В. В. Струнгар, К. В. Лобузін [та ін.] ; відп. ред. В. М. Горовий; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 2019. 344 с.

142. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського у перше десятиліття незалежності України (1991–2002) : [монографія] / Л. А. Дубровіна, О. С. Онищенко, В. М. Горовий [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Л. А. Дубровіна. Київ, 2019. 452 с.

143. Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського: бібліотекознавство та бібліотечна діяльність в інноваційному процесі розвитку (2002–2020) : [монографія] / Білько Є. М., Василенко О. М., Горєва В. В. [та ін.] ; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. Василенко О. М. ; наук. ред. Клименко О. З. Київ, 2022. 507 с.

144. Новальська Ю. В. Публічні бібліотеки України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інноваційні трансформації ресурсів*

i послуг : матеріали Міжнар. наук. конф. (4–6 жовт. 2022 р.) / НАН України, Нац. б-ка України імені В. І. Вернадського, Асоц. б-к України ; відп. ред. О. М. Василенко. Київ, 2022. С. 77–79.

145. Новик І., Венгловська О. Наставництво: професійна підтримка та розвиток педагогів. Київ : УІРО, 2023. 111 с.

146. Новікова Т. В., Лупіка Л. І. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на функції бібліотеки. *Вісник Наукової бібліотеки. ХНТУСГ*. Вип. 3: Краєзнавча робота бібліотек в контексті розвитку культури, духовності та національно-патріотичного виховання студентської молоді. Харків, 2013. С. 109–115.

147. Одеська обласна універсальна наукова бібліотека імені М. С. Грушевського : вебсайт. URL: <https://biblioteka.od.ua/viddili-biblioteki/> (дата звернення: 22.02.2024).

148. Онищенко А. С. Доминирующая тенденция развития информационной сферы. *Бібліотеки національних академій наук: проблеми функціонування, тенденції розвитку*. 2000. Вип. 1. С. 3–6.

149. Онищенко О. С. Поширення наукових знань як чинник інтелектуального збагачення суспільства. *Соціокультурні чинники розвитку інтелектуального потенціалу українського суспільства і молоді* : наук. праці та матеріали конф. Київ, 2001. С. 46–51.

150. Онищенко О. С. Про стан та завдання розвитку в НАН України бібліотечно-інформаційної справи. *Бібліотечний вісник*. 2003. № 5. С. 2–7.

151. Онищенко О. С. Українські бібліотеки у 90-х роках ХХ ст. Основні тенденції розвитку та напрями діяльності. *Бібліотечний вісник*. 2009. № 3. С. 12–23.

152. Онищенко О. С., Попроцька В. Г. Наукова діяльність Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського (1993–1998). *Бібліотечний вісник*. 1998. № 3. С. 3–15.

153. Особистий кабінет користувача. *Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького* : вебсайт. URL: <http://www.niklib.com/osobistij-kabinet> (дата звернення: 12.08.2023).

154. Острога С. Бібліотеки Сумщини в умовах війни. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 8–11.

155. Павлуша Т. П. Сучасні проблеми інформатизації бібліотек України: бібліотекознавчі аспекти. *Бібліотека. Інформація. Суспільство* : зб. наук. праць. Київ, 1998. С. 116–121.

156. Палівода Т., Павленко І., Литвак О., Мацієвська Г. Проєкт «Галерея історій» Запорізької ОУНБ та ГО «Запорізька бібліотечна асоціація». *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 28–31.

157. Пальчук В. Е. Трансформація інформаційної функції бібліотек в інформаційно-аналітичну під впливом реалізації інформаційних запитів органів державної влади. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 169–171.

158. Пальчук В. Сучасні тенденції розвитку базових функцій інформаційно-аналітичних підрозділів бібліотек. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ. 2013. Вип. 36. С. 489–502.

159. Пасенко Н. Хакни що завгодно: що таке хакатон і навіщо брати в ньому участь. *Happy Monday: платформа з розвитку кар'єри* : вебсайт. URL: <https://happy monday.ua/shho-take-hakaton-i-navishho-braty-v-nomu-uchast> (дата звернення: 11.03.2024).

160. Пашкова В. С., Пашков О. М. Інтелектуальна свобода та доступність інформації в демократичному суспільстві. *Етика бібліотечного працівника* : посібник для бібліотекарів / УБА, Центр безперервної інформаційно-бібліотечної освіти, Головний тренінговий центр для бібліотекарів. Київ, 2013. 96 с.

161. Перша львівська медіатека. *Платформа розвитку міст* : вебсайт. URL: <http://urbanua.org/dosvid/ukrayinski-pryklady/175> (дата звернення: 14.12.2023).
162. Петрова Л. Бібліотека в умовах соціально-економічних змін : монографія. Київ, 2003. 302 с.
163. Петрова Л. Менеджмент і маркетинг як стратегічна основа розвитку сучасної бібліотеки. *Бібліотечний вісник*. 2003. № 3. С. 8–11.
164. Постернак С. Всенародня Бібліотека України при Всеукраїнській Академії Наук у м. Києві. Київ : Друкарня Всеукраїнської Академії Наук, 1923. 64 с.
165. Постернак С. Проблема наукових бібліотек УСРР. *Бібліотечний збірник*. 1926. Ч. 1. Праці Першої конференції наукових бібліотек УСРР. С. 16–23.
166. Про бібліотеки і бібліотечну справу : Закон України від 27.01.1995 р. № 32/95-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 10.01.2024).
167. Про затвердження Положення про Державний реєстр національного культурного надбання : Постанова Кабінету Міністрів України від 12.08.1992 р. № 466. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/466-92-%D0%BF#Text> (дата звернення: 10.01.2024).
168. Про інноваційну діяльність : Закон України від 04.07.2002 р. № 40-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 10.01.2024).
169. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016–2022 роки : Указ Президента України від 07.09.2021 р. № 487/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021#Text> (дата звернення: 10.01.2024).
170. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 рр. : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 15.10.2023).

171. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016-%D1%80#Text> (дата звернення: 20.03.2024).

172. Про цифровий контент та цифрові послуги : Закон України від 10.09.2023 р. № 3321-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3321-20#Text> (дата звернення: 16.09.2023).

173. Проект Мінцифри та FAVBET «Цифровізація бібліотек» став найкращою практикою взаємодії бізнесу з державою. *Урядовий портал* : Єдиний веб-портал органів виконавчої влади. URL: <http://tinyurl.com/3d4w493e> (дата звернення: 10.01.2024).

174. Проект «Голоси живої історії». *Вінницька обласна універсальна наукова бібліотека імені Валентина Отамановського* : Вінницький інформаційний портал. URL: <https://library.vn.ua/news-and-events/projects/2022-rik/proekt-golosi-zhivoii-istoriii-2022> (дата звернення: 26.02.2024).

175. Прокопенко Л. С. Конференція директорів європейських національних бібліотек (CENL). *Українська бібліотечна енциклопедія* : вебпроект. <http://surl.li/owuft> (дата звернення: 10.06.2023).

176. Пугач Л. Ю. Діяльність публічних бібліотек в умовах трансформацій, викликаних повномасштабною російською військовою агресією. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 3. С. 28–33.

177. Ржеуський А., Кунанець Н. Електронні інформаційні ресурси бібліотек галузевих закладів вищої освіти України під час карантинних обмежень та воєнного стану. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 11. С. 96–109.

178. Рибачок О. М. Інтеграційні проекти бібліотечних та архівних ресурсів: європейські програми, українські здобутки. *Адаптація завдань*

і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.). Київ, 2013. С. 35–36.

179. Розвиток ресурсної бази вітчизняного інформаційного середовища : монографія / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; О. С. Онищенко та ін. ; бібліогр. ред. І. П. Антоненко. Київ, 2012. 245 с.

180. Салата Г. В. Стратегії розвитку бібліотечної справи в Україні. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 1. С. 7–13. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.1.2022.257253>

181. Салата Г. В. Тенденції і розвиток бібліотек у цифровому середовищі. *Вісник Харківської державної академії культури*. 2022. № 61. С. 30–39. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5333.061.03>

182. Саянок Ю. Бібліотечні новації для місцевої громади. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 15–17.

183. Сватула Т. Бібліотеки деокупованої Херсонщини: відновлюємося, працюємо, допомагаємо. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 6–9.

184. Сватула Т. Бібліотеки Херсонщини під час окупації: нотатки під обстрілами. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 6–9.

185. Свобода А. А., Смаглова Н. І., Солоїденко Г. І. Бібліотеки Національної академії наук України : довідник. Київ, 1996. 110 с.

186. Сеник Л. Вінницька ОУНБ: робимо внесок у Перемогу. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 22–24.

187. Сенченко Н. И. Библиотеки и компьютеры: к изучению дисциплины. Киев : Наукова думка, 1990. 213 с.

188. Сербін О. Бібліотеки в умовах реальної безумовності: практичні рефлексії у підсумках тривалого процесу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 4–6.

189. Сербін О. Публічні бібліотеки України: інформаційний тил в умовах воєнного стану : [про VI етап дослідження «Публічні бібліотеки

України в умовах російської збройної агресії» і, зокрема, про б-ки Донеччини]. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 4–6.

190. Сердюк С., Герасимов С. Бібліотеки України під час війни: адаптація до нових реалій та визначення пріоритетів. *Бібліотечний форум: історія, теорія і практика*. 2022. № 3. С. 9–14.

191. Середино-Будська публічна бібліотека : YouTube-канал. URL: <https://www.youtube.com/@user-xr8ni8dc7x/videos> (дата звернення: 11.02.2024).

192. Синиця Н. М. Інтернет як комунікативний простір для бібліотекарів постійно. *Хмельницький національний університет* : вебсайт. URL: http://lib.khmnpu.edu.ua/about_library/naukova_robota/konfer/synuzya.htm (дата звернення: 14.08.2023).

193. Сірополко С. Короткий курс бібліотекознавства. Історія, теорія та практика бібліотечної справи. Львів : Накладом фонду «Учітеся брати мої» ; ч. 8. 3 друк. Вид. спілки «Діло», 1924. 127 с.

194. Слободяник М. С. Наукова бібліотека: еволюція структури і функцій. Київ : Редакція журналу «Бібліотечний вісник», 1995. 266 с.

195. Слободяник М. С. Основні напрямки реалізації інформаційно-комунікативної функції наукової бібліотеки. *Культура і національна самосвідомість : проблеми теорії та завдання практики* : тези наук.-практ. конф. працівників культури та науковців України. Київ, 1991. С. 59–61.

196. Слотюк Г. Навчальний візит «Усна історія та громадська архівістика»: враження учасника за польовими нотатками. *Бібліотечна планета*. 2019. № 3. С. 26–28.

197. Слотюк Г. Проєкт «Голоси живої історії»: формуємо електронну карту пам'яті України. *Бібліотечна планета*. 2023. № 2. С. 25–27.

198. Сойчук Р. Л. Інформаційно-комунікаційні технології у виховному процесі та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. *Інноватика у вихованні*. 2016. № 4. С. 220–230.

199. Стовба О. Ті, що тримають місто живим: бібліотеки і виклики війни. *Бібліотечна планета*. 2023. № 4. С. 6–8.
200. Таєнчук М. В., Ковальський Г. Є. Особливості комунікації бібліотеки в епоху цифровізації. *Вісник студентського наукового товариства ДонНУ імені Василя Стуса*. 2019. Т. 1. Вип. 11. С. 165–170.
201. Тарчевська В. Хмельницька обласна бібліотека для юнацтва: працюємо з вірою в Перемогу. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 11–13.
202. Тверитникова О. Є., Салата Г. В. Джерельна база генеалогічних досліджень з історії науки: до постановки проблеми цифровізації наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2023. Т. 6. № 1. С. 185–193. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.6.1.2023.283987>
203. Твори культуру: бібліотечні інноваційні послуги. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <https://ula.org.ua/pro-nas/proiekty/4546-tvory-kulturu-bibliotechni-innovatsiini-posluhy> (дата звернення: 10.01.2024).
204. Теоретичні та організаційні проблеми формування репертуару української книги та періодики : Доп. та повідомл. Міжнар. наук. конф. (Львів, 25–26 серп. 1995 р.) / НАН України, Львів. наук. б-ка. Львів, 1996. 460 с.
205. Терентьев С. О. Інформаційно-комунікаційне забезпечення розвитку мережі публічних бібліотек: теоретичні підходи. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2022. № 3. С. 81–86.
206. Торлин И. Г. Автоматизация детских библиотек Украины: настоящее и будущее. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Третьей междунар. конф. «Крым 96». 1996. Т. 2. С. 238–240.
207. Торлин И. Г. Автоматизация детских библиотек Украины: проекты и реальность. *Библиотеки и ассоциации в меняющемся мире: новые технологии и новые формы сотрудничества* : труды Пятой юбилейной междунар. конф. «Крым 98». 1998. Т. 1. С. 142–144.

208. Україна пододала кризовий поріг за кількістю ВПО: Верещук уточнила цифри. *УНІАН: інформаційне агенство* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/893sknvf> (дата звернення: 17.01.2024).

209. Українські бібліотеки модернізують за моделлю «Чотири простори». *Агенція інформації та аналітики «Гал-інфо»* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3bsd2fz6> (дата звернення: 16.07.2023).

210. Херсонська обласна універсальна наукова бібліотека імені Олеся Гончара : вебсайт. URL: <https://lib.kherson.ua/> (дата звернення: 11.02.2024).

211. Хімич Я. О. Бібліотечна психологічна служба: аналітичне дослідження / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 50 с.

212. Хімич Я. О. Психолог у бібліотеці. *Бібліотечний вісник*. 1999. № 1. С. 32–34.

213. Це було спрямоване знищення. Як розбомблена в Маріуполі дитяча бібліотека стала «Бібліотекою у валізі». *Суспільне. Новини* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/2p88v2bn> (дата звернення: 10.01.2024).

214. Централізована бібліотечна система «Свічадо» : *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/svichado.library/> (дата звернення: 10.01.2024).

215. Централізована бібліотечна система Дніпровського району м. Києва : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/2533e3v2> (дата звернення: 13.11.2023).

216. Центральна бібліотека ім. Т. Г. Шевченка для дітей м. Києва : вебсайт. URL: <https://shevkiivlib.org.ua/> (дата звернення: 10.01.2024).

217. Центральна бібліотека Полтавської міської територіальної громади : вебсайт. URL: <https://cbs.poltava.ua/> (дата звернення: 20.02.2024).

218. Центральна бібліотека. *Білоцерківська міська централізована бібліотечна система імені Петра Красножона* : вебсайт. URL: <http://biblioteka.com.ua/filialu/25-centralna-bbloteka.html> (дата звернення: 08.01.2024).

219. Центральна міська бібліотека ім. М. Л. Кропивницького : вебсайт. URL: <http://www.niklib.com/> (дата звернення: 08.08.2023).
220. Центральна міська бібліотека м. Біла Церква. *Facebook*. URL: <https://www.facebook.com/groups/196617491547858/> (дата звернення: 23.01.2024).
221. Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. *Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського* : офіційний вебпортал. URL: <http://surl.li/qaasn> (дата звернення: 23.01.2024).
222. Цяпало Л., Алексеєнко К. Робота бібліотек ЦБС для дорослих м. Львова під час війни. *Бібліотечна планета*. 2022. № 2. С. 17–19.
223. Чабан К. Публічні бібліотеки Хмельниччини під час воєнного стану. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 10–13.
224. Чачко А. С. Библиотечный специалист: особенности труда и профессионализации. 2-е изд. Киев : Наук. думка, 1986. 193 с.
225. Чачко А. С. Профессиональная адаптация молодых библиотекарей и библиографов : рекомендации. Киев : ЦНБ АН УССР, 1986. 50 с.
226. Чепуренко Я. О. Державне забезпечення системи обов'язкового примірника творів друку України: етапи розвитку / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського ; відп. ред. О. С. Онищенко. Київ, 1998. 69 с.
227. Чжао Лін. Національна бібліотека в стратегіях подолання цифрової нерівності : дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харківська держ. акад. культури. Харків, 2009. 201 с.
228. Чміль Л. Сільська бібліотека як центр громадської активності в період воєнного стану. *Бібліотечна планета*. 2022. № 3. С. 17–18.
229. Чорноволенко Л. Бібліотеки Полтавщини в умовах воєнного часу. *Бібліотечна планета*. 2023. № 3. С. 17–21.
230. Чотири простори бібліотеки: інноваційна модель діяльності. *Українська бібліотечна асоціація* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3r53x5jx> (дата звернення: 22.10.2023).

231. Шемаєва Г. В. Бібліотека в системі наукової комунікації: коеволюційні процеси розвитку : дис. ... д-ра наук із соц. комунікацій : 27.00.03 / Харківська держ. акад. культури. Харків, 2009. 446 с.

232. Шемаєва Г. В. Напрями взаємодії бібліотек у сучасному соціально-комунікаційному просторі. *Адаптація завдань і функцій наукової бібліотеки до вимог розвитку цифрових інформаційних ресурсів* : матеріали Міжнар. наук. конф. (Київ, 8–10 жовт. 2013 р.) / НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського, Асоц. б-к України, Рада дир. б-к та інформ. центрів – членів МААН. Київ, 2013. С. 5–7.

233. Шемаєва Г., Ельбесхаузен Х. Модель публічної бібліотеки в сучасній системі соціальних комунікацій. *Вісник Книжкової палати*. 2012. № 8. С. 12–15.

234. Школа бібліотечного журналіста. *Харківська державна наукова бібліотека імені В. Г. Короленка* : вебсайт. URL: <https://journalist-library.blogspot.com/p/blog-page.html> (дата звернення: 10.01.2024).

235. Юр'їв блог : *Блог Центральної бібліотеки Білоцерківської ЦБС Київської області*. URL: http://cbbiblio.blogspot.com/p/blog-page_30.html (дата звернення: 10.01.2024).

236. Юхимець Г. М. Вчасна реставрація або ... небуття. *Бібліотечний вісник*. 1993. № 1–2. С. 39.

237. Яворська Т. М. Бібліотеки на етапі розвитку інформаційного суспільства. *Інформація та соціум* : зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 7 червня 2019 р.). Донецький нац. ун-т імені Василя Стуса. Вінниця, 2020. С. 37–39. URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/11772> (дата звернення: 21.12.2023).

238. Як виглядає оновлена Дитяча Бібліотека на Подолі. *Журнал великого міста* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/уsxse52k> (дата звернення: 10.01.2024).

239. Ярема І. Цифрові комунікації як інструмент інноваційної діяльності публічних бібліотек України. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2022. № 10. С. 49–59.

240. Ярощук В. П. Обслуговування читачів: аспекти оновлення / Рівненська держ. обласна б-ка. Рівне, 1997. 87 с.

241. Ярощук В. П. Система обслуговування читачів обласних універсальних бібліотек України (80–90-ті роки) : автореф. дис. ... канд. іст. наук : 07.00.08. Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. Київ, 1997. 23 с.

242. Collection World Digital Library. Library of Congress : website. Mode of access: <https://www.loc.gov/collections/world-digital-library/about-this-collection/> (accessed:10.01.2024).

243. Europeana : website. Mode of access: <https://www.europeana.eu/en> (accessed:10.01.2024).

244. Zbanatska O., Zadorozhnyia O., Hurbanska A., Hurbanska S., Grinberg L., Melnyk A. Theoretical Foundations of the Evolution of the Use of Multimedia Technologies in Modern IT Education in Ukraine. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*. 2021. V. 21. № 12. P. 473–476.

245. Horban Y., Gaisynuik N., Dolbenko T., Karakoz O., Kobyzhcha N., Kulish Y. Virtual and Augmented Reality Technologies in the Organization of Modern Library Media Space. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. 3 22(5). P. 375–380. DOI: <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.5.53>

246. Horban Y., Gaisynuik N., Dolbenko T., Karakoz O., Kobyzhcha N., Kulish Y. The Media Space of a Modern Library in the Context of Its Organizing by Virtual and Augmented Reality Technologies. *International Journal of Information and Education Technology*. 2023). № 13(4). P. 718–723. DOI: [10.18178/ijiet.2023.13.4.1858](https://doi.org/10.18178/ijiet.2023.13.4.1858)

247. Humenchuk A., Michanyn N., Novalska T., Trach O. Strategy of the scientific educational libraries of Ukraine network digitalization. *2nd International Workshop on Control, Optimisation and Analytical Processing of Social Networks*,

COAPSN 2020Lviv21 May 2020. CEUR Workshop Proceedings. 2020. № 2616. P. 237–246

248. Kravets L. Accommodation of activities of Ukrainian libraries under marital law. *Library science. Record Studies. Informology*, 2024. No 20(1). P. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.63009/lrsri/1.2024.19>

249. Manifesto on the Freedom of Expression of Arts and Culture in the Digital Era. 2020. Mode of access: <https://rm.coe.int/manifesto-on-the-freedom-of-expression-of-arts-and-culture-in-the-digi/1680a056a2> (accessed: 01.09.2023).

250. Story Corps : website. Mode of access: <https://storycorps.org/> (accessed: 27.02.2024).

251. Story Corps @your library. *ALA. American Library Association* : website. Mode of access: <https://www.ala.org/tools/programming/storycorps> (accessed: 27.02.2024).

252. Towards knowledge societies: UNESCO world report. URL: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000141843> (дата звернення: 10.01.2024).

253. The European Library : website. Mode of access: <https://www.theeuropeanlibrary.org/> (accessed: 10.01.2024).

254. 1907 об'єктів культурної інфраструктури зазнали пошкоджень чи руйнувань через російську агресію. *Міністерство культури та стратегічних комунікацій України* : вебсайт. URL: <http://tinyurl.com/3uhxeуур> (дата звернення: 10.09.2024).

ДОДАТОК

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації

Статті у наукових фахових виданнях України

1. Кравець Л. Інтернет-представництво українських бібліотек у період соціальних потрясінь. *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2023. № 4. С. 69–74. DOI: <https://doi.org/10.32461/2409-9805.4.2023.294076>
2. Кравець Л. Адаптація системи функцій українських бібліотек в умовах воєнного стану. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. 2023. Вип. 68. Наукові бібліотеки в умовах воєнного стану. С. 133–148. DOI: <https://doi.org/10.15407/nr.68.150>
3. Кравець Л. Модернізація системи функцій бібліотек в умовах гібридних загроз. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 12. С. 125–132. DOI: [10.31866/2616-7654.12.2023.293583](https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293583)
4. Kravets L. Accommodation of activities of Ukrainian libraries under martial law. *Library science. Record Studies. Informology*. 2024. № 20(1). P. 19–23. DOI: <https://doi.org/10.63009/lrsi/1.2024.19>

Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Кравець Л. О. Еволюція соціальної функції бібліотек України в умовах російсько-української війни. *Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарних наук у сучасному соціокультурному просторі*: матеріали II Всеукр. наук.-практ. конф. аспірантів, здобувачів,

магістрів (Київ, 7–8 квітня 2023 р.). Київ : Вид. центр КНУКіМ, 2023. С. 193–197. URL: https://drive.google.com/file/d/1gOaSgWdsyQz2mMGJMJn_K5FHH22-wIy3/view

6. Кравець Л. О. Функції бібліотек України в умовах сучасних викликів війни. *Інформація та соціум* : збірник матеріалів VIII Міжнар. наук.-практ. конф. (Вінниця, 02 червня 2023 р.). Вінниця : ДонНУ імені Василя Стуса. 2023. С. 83–86. URL: <https://jias.donnu.edu.ua/article/view/14575/14480>

7. Кравець Л. О. Актуальні тенденції реалізації функцій бібліотек України в сучасних умовах. *Інформаційна освіта та професійно-комунікативні технології XXI століття* : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. (Одеса, 13–15 вересня 2023 р.) / за заг. ред. В. Г. Спрінсяна ; ред. кол.: Г. О. Оборський, В. Г. Спрінсян, О. В. Шевченко [та ін.] ; відп. за вип. О. В. Лаврик, О. О. Татакі. Одеса, 2023. С. 38–42. URL: <https://tinyurl.com/2edfspd3>

8. Кравець Л. О. Функціонування бібліотечної справи України в умовах воєнного стану. *Бібліотека. Наука. Комунікація: Актуальні питання збереження та інноваційного розвитку наукових бібліотек* : Міжнар. наук. конф. (Київ, 3–5 жовтня 2023 р.). Київ, 2023. URL: <http://conference.nbu.gov.ua/report/view/id/1646>.

9. Кравець Л. Теоретико-методологічні засади дослідження еволюції функцій бібліотек у суспільстві знань. *Культура та інформаційне суспільство XXI століття* : матеріали Міжнар. наук.-теор. конф. молодих учених (Київ, 18–19 квіт. 2024 р.) у 2 ч. / за ред. Н. Рябухи та ін. Харків : ХДАК, 2024. Ч. 2. С. 110–112. URL: <https://tinyurl.com/mpvvr2xv>

10. Кравець Л. Трансформація діяльності бібліотек України в умовах суспільних потрясінь. *Інформаційні технології в культурі, мистецтві, освіті, науці, економіці та бізнесі* : матеріали Міжнар. наук.-практич. конф. (Київ, 25–26 квіт. 2024 р.) / Мін-во освіти і науки України, Київ. Нац. ун-т культури і мистецтв, Київ : Видавничий центр КНУКіМ, 2024. С. 155–157. URL: <https://tinyurl.com/msuyk7e4>

11. Кравець Л. Українські бібліотеки у сучасному інформаційно-комунікаційному ландшафті. *Бібліотека. Наука. Комунікація. Інтеграція у міжнародний бібліотечний простір* : матеріали Міжнародної наукової конференції (Київ, 8–10 жовтня 2024 р.) : у 2 т. / відп. ред. О. М. Василенко, відп. секр. М. В. Іванова. Київ, 2024. Т. 1. С. 113–116. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/everlib/item/er-0004933>

12. Кравець Л. Витоки розбудови бібліотечного інституту в Україні. *Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку* : матеріали Міжнар. наук. конф., присвяч. 95-річчю ХДАК (Харків, 21–22 листоп. 2024 р.). У 2 ч. / Харків. держ. акад. культури ; [під ред. доц. Н. Рябухи та ін.]. Харків : ХДАК, 2024. Ч. 1. С. 160–161. URL: <http://rio-khsac.in.ua/konfer.html>